

VAASAN YLIOPISTO
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN YKSIKKÖ

Mirka Myöhänen

TILINTARKASTUSPALKKION EPÄNORMAALIN OSUUDEN VAIKUTUS
TILINTARKASTUKSEN LAATUUN

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu –tutkielma

Laskentatoimen ja tilintarkastuksen
maisteriohjelma

VAASA 2019

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
KUVIOLUETTELO	5
TAULUKKOLUETTELO	5
TIIVISTELMÄ	7
1. JOHDANTO	9
1.1. Tutkimusongelma ja aiheen rajaus	9
1.2. Tutkielman rakenne	11
2. TILINTARKASTUKSEN LAATU, TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS JA TILINTARKASTUSPALKKIO	13
2.1. Tilintarkastuksen laatu käsitteenä	13
2.2. Tilintarkastuksen laadun mittarit	19
2.2.1. Toiminnan jatkuvuuden arviointi	19
2.2.2. Oikeudenkäyntiriski	21
2.2.3. Laadunvalvonta	23
2.2.4. Harkinnanvaraiset jaksotukset	25
2.3. Tilintarkastajan riippumattomuus	28
2.4. Tilintarkastajalle maksettavat palkkiot	32
2.4.1. Tilintarkastuspalkkio	33
2.4.2. Epätavallisen suuruiset tilintarkastuspalkkiot	35
2.4.3. NAS-palkkiot	39
3. TILINTARKASTUKSEN PALKKIO–LAATU-SUHDE	41
3.1. Tilintarkastuspalkkioiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun	41
3.2. NAS-palkkioihin perustuvat tutkimukset	42
3.3. Tilintarkastuspalkkioon perustuvat tutkimukset	44
3.3.1. Tilintarkastuspalkkion jäännösarvoa käyttävät tutkimukset	45
3.4. Tutkimushypoteesit	49
4. TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	50
4.1. Tutkimusaineisto	50
4.2. Tutkimusmenetelmät	53

4.2.1. Tilintarkastuspalkkiomalli	53
4.2.2. Harkinnanvaraisten jaksotuksien määrittäminen	56
4.2.3. Epänormaalien tilintarkastuspalkkion vaikutus tilintarkastuksen laatuun	58
5. TUTKIMUSTULOKSET	61
5.1. Aineiston kuvaus	61
5.2. Epänormaalit tilintarkastuspalkkiot ja harkinnanvaraiset jaksotukset tutkimuksessa	62
5.2.1. Epänormaalit tilintarkastuspalkkiot tutkimuksessa	63
5.2.2. Harkinnanvaraiset jaksotukset tutkimuksessa	66
5.3. Tulokset tilintarkastuspalkkion vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun	68
5.4. Herkkyysanalyysit	71
5.5. Yhteenveto tutkimustuloksista	72
6. YHTEENVETO	74
LÄHDELUETTELO	78
LIITTEET	85

KUVIOLUETTELO**sivu**

Kuvio 1: Knechelin ym. (2013) viitekehys tilintarkastuksen laadulle.	18
Kuvio 2: Tilintarkastajan riippumattomuuden uhkien ymmärtämisen viitekehys.	30
Kuvio 3: Toteutuneen tilintarkastuspalkkion muodostuminen.	36
Kuvio 4: Palkkioresiduaalin normaalius ja homoskedastisuus.	66

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1: Francisin (2011) viitekehys tilintarkastuksen laadulle.	16
Taulukko 2. Tutkielman aineiston karsiminen yhtiöittäin.	52
Taulukko 3. Tutkielman aineisto toimialoittain SIC-koodin mukaan.	53
Taulukko 4. Aineiston kuvaus.	62
Taulukko 5. Tilintarkastuspalkkioon vaikuttavat tekijät ja mallin selityskyky.	63
Taulukko 6. Tilintarkastuspalkkiomallin merkitsevyystaso.	64
Taulukko 7. Tilintarkastuspalkkiomallin multikollineaarisuus.	65
Taulukko 8. Muunnellun Jonesin (1995) mallin merkitsevyystaso.	67
Taulukko 9. Tulokset tilintarkastuspalkkion vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun.	70

VAASAN YLIOPISTO**Laskentatoimen ja rahoituksen yksikkö**

Tekijä:	Mirka Myöhänen
Pro gradu -tutkielma:	Tilintarkastuspalkkion epänormaalin osuuden vaikutus tilintarkastuksen laatuun
Tutkinto:	Kauppätieteiden maisteri
Oppiaine:	Laskentatoimen ja rahoituksen maisteriohjelma
Työn ohjaaja:	Teija Laitinen
Aloitusvuosi:	2013
Valmistumisvuosi:	2019

Sivumäärä: 88

TIIVISTELMÄ

Tilintarkastuksen laadun määrittäminen ja mittaaminen on ollut jo pitkään tutkimuksien kohteena, sillä se on osoittautunut hyvin vaikeaksi. Yksi tutkimussuunta on ollut tutkia tilintarkastajalle maksettavien palkkioiden vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun, sillä erilaiset tilintarkastajalle maksetut palkkiot voivat luoda tilintarkastajalle kannustimen vaarantaa riippumattomuutensa. Riippumaton tilintarkastaja pystyy arvioimaan objektiivisesti asiakkaansa tilinpäätöksen oikeellisuutta ja tällä tavoin suorittamaan laadukasta tilintarkastusta. Tämä turvaa sidosryhmien etua, sillä riippumaton tilintarkastaja ei hyväksy tuloksen manipulointia.

Viimeisimpiä tutkimussuuntia palkkio-laatu-suhteen tutkimisessa on käyttää tilintarkastuspalkkion epänormaalia osuutta, jota tässäkin tutkielmassa käytetään. Epänormaalin osuuden ja laadun välisestä suhteesta on saatu eriäviä tutkimustuloksia. Suurin osa tuloksista viittaa korkean tilintarkastuspalkkion heikentävän tilintarkastuksen laatua. Epänormaalin pienen tilintarkastuspalkkion ollaan sen sijaan todettu olevan neutraali tilintarkastuksen laadun suhteen tai joissain tutkimuksissa huonontavan tilintarkastuksen laatua.

Tutkielman aineisto koostuu 2 839 yhdysvaltalaisesta pörssinoteeratusta yhtiöstä. Tarkastelutilikausi on 2017. Tutkielman empiirisessä osassa epänormaalin palkkion osuuden vaikutusta laatuun tarkastellaan erikseen positiivisesti ja negatiivisesti epänormaalin palkkioiden osalta. Laadun käänteisenä mittarina toimii harkinnanvaraisten jaksotusten määrä. Aikaisempien tutkimusten ja teorian pohjalta muodostettuja hypoteeseja testataan lineaarisen regression avulla.

Tutkielmassa asetetut hypoteesit eivät saaneet vahvistusta. Saatujen tutkimustulosten mukaan epänormaalin suurella tilintarkastuspalkkiolla ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Epänormaalin pienellä tilintarkastuspalkkiolla sen sijaan on heikko ja tilastollisesti melkein merkitsevä tilintarkastuksen laatua parantava vaikutus. Saadut tutkimustulokset ovat pääasiassa ristiriidassa aiempien tutkimusten kanssa.

AVAINSANAT: Tilintarkastuksen laatu, palkkio-laatu-suhde, tilintarkastuspalkkio, epänormaali tilintarkastuspalkkio, harkinnanvaraiset jaksotukset

1. JOHDANTO

Tilintarkastuksen laatu on jo yli parinkymmenen vuoden ajan ollut tutkijoiden suurenuslasin alla. Voisi todeta, että tilintarkastuksen laadusta ja sen muodostumisesta on käyty paljon keskustelua, mutta sitä ymmärretään edelleen hyvin huonosti. Aiheeseen liittyvästä suuresta tutkimusmäärästä huolimatta tutkijat eivät ole päässeet yhteisymmärrykseen siitä, miten määritellä tai mitata tilintarkastuksen laatua. (Knechel, Krishnan, Pevzner, Shefchik & Velury 2013: 385–386.)

Yksi tilintarkastuksen laadun tutkimussuuntauksista on ollut tutkia tilintarkastajille maksettavien palkkioiden vaikutusta laatuun. Perinteisesti tilintarkastuksen ulkopuolisista palveluista maksettavien palkkioiden on katsottu luovan taloudellisen sidoksen tilintarkastajan ja asiakkaan välille. Tämän sidoksen on oletettu vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun. Monissa maissa on kuitenkin tilintarkastajien riippumattomuuden vaarantumisen pelon johdosta alettu sääntelemään tilintarkastuksesta ulkopuolisten palvelujen tarjoamista tilintarkastusasiakkaille. Tällä on toivottu saavutettavan tilintarkastajan parempi riippumattomuus. (Eshleman & Guo 2014: 117; Krauß, Pronobis & Zülch 2015: 47.)

Sääntelyn seurauksena tilintarkastajan riippumattomuus on saattanut parantua, mutta toisaalta on mahdollista, että riippumattomuuteen vaikuttavat taloudelliset sidokset muodostuvat nyt tilintarkastuspalkkioiden välityksellä (Krauß ym. 2015: 47). Kirjanpito- ja tilintarkastuskirjallisuudessa ollaankin kasvavissa määrin alettu tutkia nimenomaan tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun välistä suhdetta. Tilintarkastuspalkkioiden mittarina käytetään nykyään usein tilintarkastuspalkkion epänormaalia osaa, sillä toteutunut tilintarkastuspalkkio kuvastaa vain rajoittuneesti tilintarkastajan taloudellisen sidoksen laajuutta asiakkaaseen. Aiheeseen liittyvissä tutkimuksissa on saatu vaihtelevaa näyttöä sille, parantaako vai huonontaako tilintarkastajan asiakkaaltaan saama suurempi tai vaihtoehtoisesti pienempi tilintarkastuspalkkio tilintarkastuksen laatua.

1.1. Tutkimusongelma ja aiheen rajaus

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, vaikuttaako tilintarkastajan saaman palkkion epänormaalin osan määrä tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuksen laadun nähdään kärsivän, jos tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu. Riippumattomuus voi vaarantua, jos tilintarkastajan ja asiakkaan välille pääsee muodostumaan sidos. Asiakkaan tilin-

tarkastajalle maksamat palkkiot voivat luoda tilintarkastajan ja asiakkaan välille taloudellisen sidoksen. Jos tämä sidos on tarpeeksi vahva, saattaa tilintarkastajan riippumattomuus vaarantua siinä määrin, että tilintarkastuksen laatu huononee. (Choi, Kim & Zang 2010: 116.)

Julkisilla pääomamarkkinoilla yritykset kysyvät pääomaa ja sijoittajat taas tarjoavat sitä. Tilintarkastajien ollessa riippumattomia yrityksistä, pystyvät he lisäämään arvoa julkisille pääomamarkkinoille turvatessaan sijoittajien etua. Sijoittajat päättävät yrityksistä saamiensa tietojen perusteella varojensa sijoittamisesta. Taloudellisesti vakaa ja menestyvä yritys on houkuttelevampi ja vähemmän riskinen sijoituskohte kuin taloudellisissa vaikeuksissa oleva. Yrityksien julkisilla tilinpäätöksillä ja niiden sisältämällä informaatiolla on suuri painoarvo kolmansien osapuolien hankkiessa tietoa yrityksen taloudellisesta asemasta. Tilinpäätöksen tekemisestä vastaa yrityksen johto, joka voi käyttää rajoitetusti harkintavaltaa tilinpäätöstä laatiessaan. Johdolla on yrityksen senhetkisestä tilanteesta paljon sisäistä informaatiota, johon kolmannet osapuolet eivät pääse käsiksi. Johto saattaaakin käyttää tätä tietoa hyväkseen ja ohjata tulosta epäasianmukaisesti, jolloin kärsijöiksi saattavat joutua sijoittajat ja muut sidosryhmät. (Johnstone, Sutton & Warfield 2001: 1–2.) Tilintarkastajien riippumattomuus on tärkeää, sillä tilintarkastajien tulee ottaa kantaa siihen, antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Jos tilintarkastaja ei ole riippumaton, ei tilintarkastuksella ole juurikaan arvoa.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, onko tilintarkastuspalkkion epänormaalilla osuudella vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuksen laatua mitataan monien tutkimuksien (mm. Frankel, Johnson & Nelson 2002; Choi ym. 2010; Krauß ym. 2015) tapaan harkinnanvaraisilla jaksotuksilla. Harkinnanvaraisten jaksotusten suuri määrä voidaan nähdä merkinä johdon harjoittamasta tuloksen manipuloinnista, jolla johdetaan sidosryhmiä harhaan yrityksen taloudellisesta tilasta. Jos tilintarkastaja huomaa tuloksen manipulointiin viittaavia jaksotuksia muttei nosta niitä esille, saattaa se kieliä tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta. Tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuminen voi johtaa tilintarkastuksen huonompaan laatuun.

Tutkimuksen empiirisessä osassa on päädytty tarkastelemaan vain tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun ja päätetty jättää tilintarkastuksen ulkopuolisten palveluiden palkkiot tarkastelun ulkopuolelle. Tähän on perusteena se, että nimenomaan ti-

tilintarkastuspalkkion vaikutusta tutkivaa kirjallisuutta on vielä melko vähän. Lisäksi tilintarkastuksesta ulkopuolisten palveluiden palkkioiden tarkastelu ei enää ole tällaisia palveluita rajoittavan sääntelyn takia tarkoituksenmukaista.

Tässä tutkimuksessa tutkitaan nimenomaan tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuspalkkion epänormaali osa on toteutunut ja normaalin tilintarkastuspalkkion jäännösarvo. Epänormaalin tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun tullaan arvioimaan erikseen sen mukaan, onko epänormaalin tilintarkastuspalkkion etumerkki positiivinen vai negatiivinen. Etumerkin huomioon ottaminen on tärkeää, sillä aikaisemmissa tutkimuksissa, joissa etumerkkiä ei ole otettu huomioon, ollaan saatu merkityksettömiä tuloksia, koska vastakkaiset vaikutukset saattavat kumota toisensa. (Choi ym. 2010: 117.)

Choi ym. (2010) on ensimmäinen tilintarkastajan tosiasiallista riippumattomuutta tarkasteleva tutkimus, joka on ottanut tilintarkastuspalkkion jäännösarvon etumerkit huomioon, eli tarkastellut tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun huomioiden erikseen epänormaalin pienten ja epänormaalin suurten tilintarkastuspalkkioiden vaikutukset. Heidän tutkimuksensa jälkeen myös muissa tutkimuksissa, kuten Asthana & Boone (2012), Eshleman ym. (2014) ja Krauß ym. (2015), on huomioitu jäännösarvon etumerkit.

1.2. Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu kuudesta pääluvusta. Ensimmäisessä luvussa johdatellaan aiheeseen ja käydään läpi tutkimusongelma sekä tutkielman rajaukset ja rakenne. Toisessa luvussa tutustutaan aiheeseen teoriapohjan kautta. Ensin perehdytään tilintarkastuksen laatuun ja käydään läpi tilintarkastuksen laadun määritelmiä. Sen jälkeen kerrotaan laadun yleisimmistä tilintarkastuksen lopputulokseen liittyvistä mittareista, jotka ovat toiminnan jatkuvuuden arviointi, oikeudenkäyntiriski, laadunvalvonta ja harkinnanvaraiset jaksotukset. Tilintarkastajan riippumattomuus on välttämätöntä laadukkaan tilintarkastuksen suorittamiseksi, joten seuraavaksi käsitellään tilintarkastajan riippumattomuutta. Riippumattomuudesta siirrytään tilintarkastajalle maksettaviin palkkioihin. Palkkioista esitellään tilintarkastuspalkkio, epätavallisen suuruiset tilintarkastuspalkkiot sekä lyhyesti tilintarkastuksen ulkopuolisten palveluiden palkkiot. Erityisesti paneudutaan epätavallisen suuruisen tilintarkastuspalkkioiden muodostumiseen, koska tutkielman tarkoituksena on tut-

kia nimenomaan niiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Kolmas luku paneutuu palkkio-laatu-suhteeseen käsitellen aikaisempia tutkimuksia aiheeseen liittyen. Lopuksi johdetaan esitetyn teorian ja aikaisempien tutkimusten perusteella tutkimushypoteesit.

Neljännessä luvussa käydään läpi tutkimusaineiston muotoutuminen sekä käytetyt tutkimusmenetelmät. Aineisto koostuu yhdysvaltalaisista pörssiyrityksistä ja tarkastelutilikausi on 2017. Kaikki tutkielmassa käytetyt mallit on avattu kyseisessä luvussa laajemmin. Varsinaisen tutkimusongelman ratkaisuun on muodostettu lineaarinen regressiomalli aiempien tutkimusten pohjalta. Tässä regressiomallissa selitettävänä muuttujana toimii laadun käänteiseksi mittariksi valittu harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä. Harkinnanvaraiset jaksotukset saadaan muunnellun Jonesin (1995) mallin avulla. Tutkimusmalliin sisällytetään muiden selittävien muuttujien joukkoon tilintarkastuspalkkion epänormaalia osaa kuvaavia muuttujia. Tilintarkastuspalkkion epänormaali osa saadaan aiemmissä tutkimuksissa yleisesti käytetyn tilintarkastuspalkkiomallin avulla.

Viidennessä luvussa käydään ensin läpi tilintarkastuspalkkiomallia ja siitä saadut tilintarkastuspalkkion epänormaalit osuudet. Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti muunnellun Jonesin (1995) mallin avulla saatuja harkinnanvaraisia jaksotuksia tutkimuksessa. Lopuksi avataan varsinaisen tutkimusmallin perusteella saadut tutkimustulokset ja niistä tehdyt päätelmät ja tulkinnat. Luvun lopussa käydään lyhyesti läpi suoritettut herkkyysoanalyysit ja tuloksien yhteenveto. Kuudennessa ja viimeisessä luvussa esitellään koko tutkielman yhteenveto, johtopäätökset sekä mahdolliset jatkotutkimusaiheet.

2. TILINTARKASTUKSEN LAATU, TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS JA TILINTARKASTUSPALKKIO

Tässä luvussa paneudutaan tilintarkastuksen laatuun, tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuspalkkioon. Ensin tarkastellaan tilintarkastuksen laadun monisyistä ja vaikeasti määriteltävää käsitettä. Seuraavaksi käsitellään yleisimpiä tilintarkastuksen laadun mittareita. Viimeisimpänä mittarina esitellään harkinnanvaraiset jaksotukset. Kyseistä mittaria tullaan käyttämään tässä tutkielmassa laadun mittarina, joten siihen paneudutaan hieman muita mittareita enemmän. Tilintarkastajan riippumattomuus taas linkittyy vahvasti tilintarkastuksen laatuun, joten se esitellään toisessa alakappaleessa. Viimeisessä alakappaleessa keskitytään tilintarkastuspalkkioon ja epänormaaliin tilintarkastuspalkkioon. Lopuksi esitellään vielä tilintarkastuksen ulkopuolisiin palveluihin liittyvät palkkiot, koska monet aiemmat tutkimukset tutkivat niiden vaikutusta laatuun.

2.1. Tilintarkastuksen laatu käsitteenä

Tilintarkastusstandardit edellyttävät, että tilintarkastajat suunnittelevat ja suorittavat tilintarkastuksen siten, että he hankkivat kohtuullisen varmuuden siitä, ettei tilinpäätöksessä ole olennaisia virheellisyyksiä. Lisäksi heidän tulee antaa tilinpäätöksen oikeellisuudesta lausunto. Se, miten hyvin tilinpäätöksen käyttäjät voivat luottaa tilintarkastajan lausuntoon, riippuu tilintarkastuksen laadusta. (Christensen, Glover, Omer & Shelley 2015: 1.) Tilinpäätöksen käyttäjät saavat tilintarkastuksen myötä hyödyllistä informaatiota tilinpäätöksen oikeellisuudesta vain, jos tilintarkastukset on suoritettu riittävän laadukkaasti (Quick, Sattler & Wiemann 2013: 325).

Vaikka tilintarkastuksen laatu on tärkeää pääomamarkkinoiden vakaudelle, ja asiaan liittyen on tehty paljon tutkimuksia, eivät lainsäätäjät, sijoittajat ja tutkijat ole päässeet yhteisymmärrykseen tilintarkastuksen laadun määritelmästä, rakenteesta ja mittauksesta (Christensen ym. 2015; DeFond & Zhang 2014; Francis 2011; Knechel ym. 2013). Käsitys tilintarkastuksen laadusta voikin riippua paljolti siitä, kenen kannalta asiaa katsoo. Yrityksen eri sidosryhmillä, tilintarkastajilla ja lainvalvojilla voi olla hyvinkin erilaiset näkökulmat siihen, mikä määrittää laadun. Tämä taas vaikuttaa siihen, millaisia mittareita kukin käyttää arvioidakseen tilintarkastuksen laatua. Esimerkiksi päävastuullinen tilintarkastaja saattaa ajatella tilintarkastuksen korkean laadun olevan sitä, että hän suorittaa tyydyttävästi kaikki tilintarkastusyhtiön tarkastusmetodologian vaatimat tehtävät. Tilin-

tarkastusyhtiö voi taas määritellä laadukkaan tilintarkastuksen niin, että se on puolustettavissa esimerkiksi oikeudenkäyntitilanteessa. Lainvalvojien näkemys laadukkaasta tilintarkastuksesta saattaa sen sijaan nojautua siihen, onko tarkastusta tehtäessä toimittu kaikkien sitä koskevien lakien ja säädösten mukaan. (Knechel ym. 2013: 385-386.) Tilintarkastuksesta ja tilinpäätösraportoinnista eniten kiinnostuneita ovat seuraavat kaksi avainryhmää: tilintarkastusammattilaiset ja sijoittajat. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että näiden kahden ryhmän välillä on odotuskuilu, eli heillä on erilaiset odotukset tilintarkastusprosessilta. (Christensen ym. 2015: 2.)

Christensen ym. (2015) tutkivat tilintarkastuksen laatua kyselytutkimuksen avulla. Kyselytutkimus suunnattiin avainryhmille eli tilintarkastusammattilaisille ja sijoittajille. Heitä pyydettiin antamaan korkeintaan neljä määritelmää tilintarkastuksen laadulle ja miten sitä pystytään käytännössä mittaamaan. Tilintarkastusammattilaisten ja sijoittajien odotusten välillä huomattiin monia eroavaisuuksia, vaikka kummatkin ryhmät painottivat vahvasti tilintarkastuksen alkuvaiheeseen ja prosessiin liittyviä tekijöitä. Sijoittajat painottivat kuitenkin enemmän tällaisia tekijöitä, sillä yli puolet heidän antamistaan määritelmistä liittyi tilintarkastuksen alkuvaiheeseen tai tilintarkastusprosessiin. Sijoittajista 30 % määritteli tilintarkastuksen laadun niin, että on oltava hyvin koulutetut ja pätevät tilintarkastajat. Tätä määritelmää mitattaisiin tilintarkastajan kokemuksella, tarkastuksen tuloksilla ja tilintarkastusyhtiön koolla. Myös kolme seuraavaksi yleisintä sijoittajien määritelmää liittyivät tilintarkastusprosessiin ja sen alkuvaiheeseen. Ne olivat hyvin suunniteltu tilintarkastus, riippumattomien ja skeptisten tilintarkastajien suorittama tarkastus sekä yleisesti hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja (GAAS, Generally Accepted Auditing Standards) noudattava tilintarkastus. (Christensen ym. 2015: 8–11.)

Tilintarkastajienkin yleisin määritelmä oli yleisesti hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja noudattava tilintarkastus 26 %:n osuudella. Tilintarkastajat keskittyivät yleisesti määritelmässään kuitenkin huomattavasti sijoittajia enemmän tilintarkastuksen lopputuloksiin liittyviin tekijöihin. Toiseksi yleisin määritelmä (18 %) oli paikkansapitävät tilinpäätökset, joihin sidosryhmät voivat luottaa. Viidenneksi yleisin (7 %) oli myöhemmin huomattavien virheiden puuttuminen ja seitsemänneksi yleisin (4 %) läpinäkyvät tilinpäätökset. Sijoittajien määritelmässä tilintarkastuksen lopputuloksiin liittyvät määritelmät, eli läpinäkyvät tilinpäätökset sekä paikkansapitävät ja luotettavat tilinpäätökset, edustivat vain 12 % annetuista määritelmistä. Tilintarkastajat saattavatkin painottaa paljon tekijöitä, jotka liittyvät tilintarkastuksen lopputulokseen, koska heitä itseään arvioidaan niiden perusteella. (Christensen ym. 2015: 8–11.)

Francisin (2011: 127) mukaan tilintarkastuksen laatu on monimutkainen käsite eikä sille siksi pysty antamaan yksinkertaista määritelmää. Myös monet muut tahot ja tutkijat ovat todenneet saman (esim. Financial Reporting Council 2006: 17; Duff 2009: 401; Knechel ym. 2013: 388). Vaikka tilintarkastuksen laatu on vaikea määrittää, ovat monet tahot viimeisen parinkymmenen vuoden aikana pyrkineet antamaan jonkin määritelmän tilintarkastuksen laadulle. Tilintarkastuksen laatu on pitkään määritelty eräänlaiseksi lopputulemaksi, joka on riippuvainen tilintarkastajan tiettyjen piirteiden ja ominaisuuksien olemassaolosta (Knechel ym. 2013: 387). Linda DeAngeloä pidetään tilintarkastuksen laadun tutkimuksen uranuurtajana. Hänen määritelmänsä tilintarkastuksen laadusta on yllämainitun kaltainen. Hänen mukaansa tilintarkastuksen laatu on markkinoiden määrittelemä yhteistodennäköisyys sille, että tietty tilintarkastaja sekä a) huomaa virheen asiakkaan kirjanpidossa että b) raportoi tämän virheen (DeAngelo 1981: 186).

A-kohta, eli todennäköisyys sille, että tilintarkastaja huomaa virheen asiakkaan kirjanpidossa, riippuu tilintarkastajan kompetenssista ja panostuksen tasosta. Virheen huomaminen edellyttää, että tilintarkastusprosessissa hyödynnetään tehokkaasti tarkoituksenmukaisia resursseja. B-kohta, eli raportoiko tilintarkastajan havaitsemansa virheen, riippuu tilintarkastajan objektiivisuudesta, ammatillisesta skeptisyydestä ja taloudellisesta riippumattomuudesta asiakkaastaan. Tilintarkastajan riippumattomuuteen perehdytään myöhemmin. Tulee huomioda, että DeAngelon (1981: 186) mukaan täydellistä riippumattomuutta asiakkaasta ei voida kuitenkaan pitää todennäköisenä. Jos tilintarkastaja huomaa virheen, tulee hänen ryhtyä sopiviin toimenpiteisiin tilintarkastuksen lopuksi ja raportoida virhe. (Knechel ym. 2013: 388.)

Tutkijat ovat pyrkineet määrittelemään tilintarkastuksen laadun käsitettä kehittämällä erilaisia viitekehyksiä, joiden avulla tilintarkastuksen laatua voitaisiin ymmärtää ja tutkia. Ensimmäinen virallisen tahon yritys luoda viitekehys tilintarkastuksen laadulle on Iso-Britannian Financial Reporting Councilin (FRC) ”The Audit Quality Framework” vuodelta 2008, jota edelsi laajamittainen konsultointi ja FRC:n ”Discussion Paper: Promoting Audit Quality” vuodelta 2006 (Knechel ym. 2013: 388). Kyseisessä viitekehyksessä tunnistettiin viisi avainvaikuttajaa tilintarkastuksen laadulle. Nämä vaikuttajat ovat tilintarkastusyhteisön kulttuuri, tilintarkastusyhteisön henkilökunnan taidot ja henkilökohtaiset ominaisuudet, tilintarkastusprosessin tehokkuus, tilintarkastusraportoinnin luotettavuus ja käytettävyys sekä tilintarkastajien kontrolloimattomissa olevat tekijät, jotka vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Jokaiselle avainvaikuttajalle määriteltiin mittarit, joiden perusteella voidaan mitata tilintarkastuksen laadun tasoa tietyn avainvaikuttajan osalta.

Näitä mittareita oli yhteensä 26. Viitekehyksen oli tarkoitus tukea tehokasta kommunikointia muun muassa tilintarkastajien, sijoittajien ja muiden sidosryhmien välillä. FRC toteaa julkaisussaan myös, että tilintarkastuksen laatu on dynaaminen käsite, joten avainvaikuttajat ja mittarit voivat muuttua ajan kuluessa. (Financial Reporting Council 2006, 2008.)

Viime vuosina myös muutamat tutkijat ovat luoneet omia viitekehyksiään. Francisin (2011) luoman viitekehyksen tarkoitus on terävöittää tilintarkastuksen laatua tutkivien ajattelua sekä auttaa tutkijoita, tilintarkastajia, lainsäätäjiä ja tilintarkastuksen toiminta-periaatteiden laatijoita ymmärtämään paremmin tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä. Francisin (2011) tekemän viitekehyksen pohjalta mukailtu suomenkielinen versio on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Francisin (2011) viitekehys tilintarkastuksen laadulle.

Tarkasteluyksiköt tilintarkastuksen tutkimuksessa	
Tilintarkastuksen alkuvaihe (inputs)	
	Tilintarkastuksen testausmenetelmät
	Tilintarkastustiimin henkilöstö
Tilintarkastusprosessi	
	Testausmenetelmien implementointi tiimin henkilöstön toimesta
Tilintarkastusyhteisöt	
	Tiimit työskentelevät tilintarkastusyhteisöissä
	Yhteisöt palkkaavat, kouluttavat ja palkitsevat tilintarkastajia sekä kehittävät tilintarkastusmenetelmiä
	Tilintarkastuskertomukset julkaistaan tilintarkastusyhteisöiden nimissä
Tilintarkastuksen toimiala ja markkinat	
	Tilintarkastusyhteisöt muodostavat koko toimialan
	Toimialan rakenne vaikuttaa markkinoihin ja taloudelliseen käyttäytymiseen
Instituutiot	
	Instituutiot vaikuttavat tarkastukseen ja laadukkuuden kannustimiin
Tilintarkastusten lopputulosten (outputs) taloudelliset vaikutukset	
	Lopputulokset vaikuttavat tilintarkastusasiakkaisiin ja tarkastetun tilinpäätösinformaation käyttäjiin

---

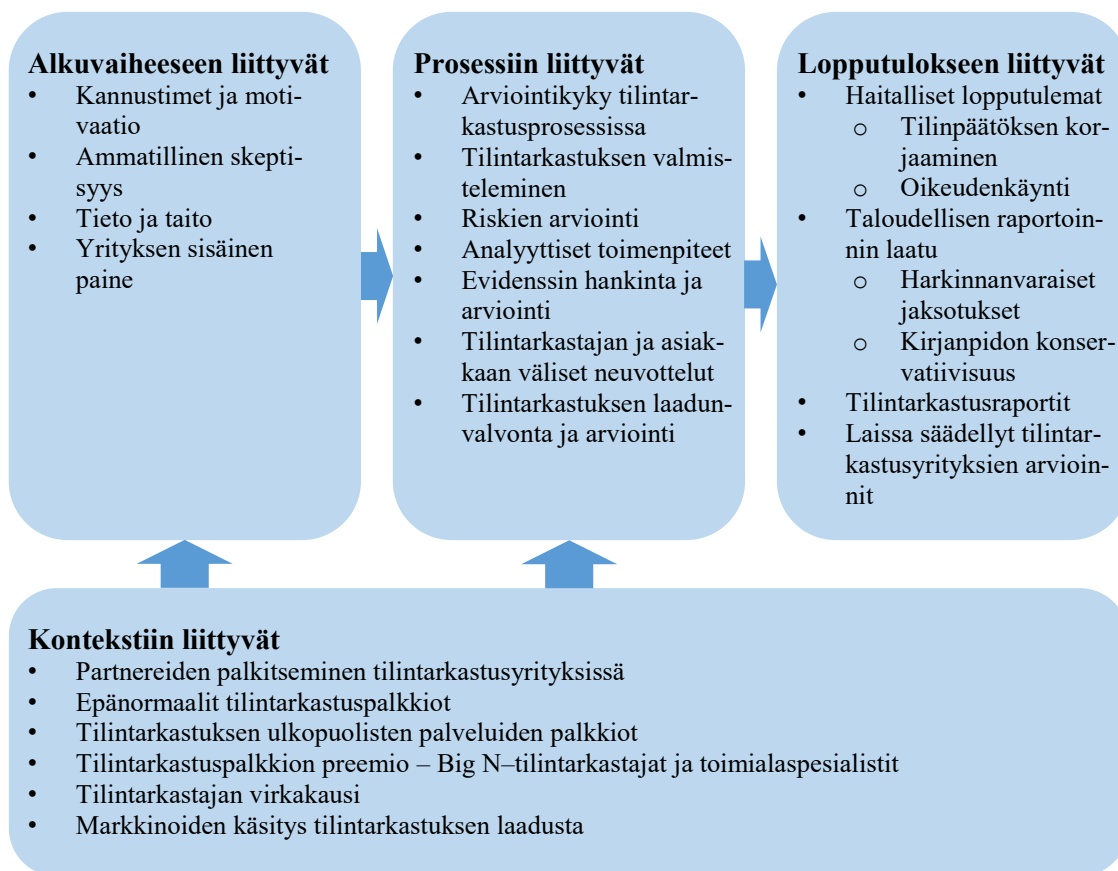
Viitekehyksen pääajatuksena on, että tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä voidaan tarkastella eräänlaisena jatkumona. Taulukossa 1 esitetyt tilintarkastuksen tutkimuksen tarkasteluyksiköiden tasot muodostavat tapahtumasarjan, jossa jokainen taso vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuksen alkuvaiheen tasolla laatu on korkeampaa, jos testausmenetelmiä implementoivat henkilöt ovat päteviä ja riippumattomia ja jos testausmenetelmien avulla pystytään tuottamaan luotettavaa ja olennaista evidenssiä. Prosessitasolla laatu on korkeampaa, kun tilintarkastustiimin henkilöstö tekee hyviä päätöksiä liittyen testien implementointiin ja arvioi tarkoituksenmukaisesti testeistä saadun evidenssin, mikä vaikuttaa tulevaan tilintarkastusraporttiin. Tilintarkastusyhteisöt vaikuttavat laatuun kehittämällä tilintarkastustoimeksiannoissa käytettäviä testausmenetelmiä sekä luomalla erilaisia kannustimia, jotka vaikuttavat tilintarkastustiimin henkilöstön käyttäytymiseen. Tilintarkastusyhteisöt muodostavat koko toimialan ja vaikuttavat siten markkinoihin ja taloudelliseen käyttäytymiseen osaltaan. Instituutiot vaikuttavat tilintarkastusyhteisöjen ja yksittäisten tilintarkastajien kannustimiin tuottaen korkealaatuisia tilintarkastusta sääntelyllä sekä rankaisemalla tilintarkastajia ja tilintarkastusyhteisöjä rikkomuksista ja huonolaatuisista tilintarkastuksista. Tilintarkastuksen lopputulos, eli lopulta tilintarkastuskertomus, vaikuttaa paljon sekä tilintarkastusasiakkaaseen että kyseisen tilinpäätöksen loppukäyttäjiin, kuten sijoittajiin. (Francis 2011: 125–126.)

Toinen viime aikoina kehitetty viitekehys on tutkijoiden Knechel, Krishnan, Pevzner, Shefchik ja Velury (2013) kehittämä. Alkuperäisen viitekehyksen pohjalta mukailtu suomenkielinen versio on esitetty kuviossa 1. Tutkijat viittaavat kehittämässään viitekehyksessä sekä FRC:n (2006-2008) että Francisin (2011) viitekehysiin. Tutkijat toteavat, että moninaiset viitekehukset korostavat sitä, että tilintarkastuksen laadun arviointi on monimutkaista ja haasteellista niin teoria- kuin käytännön tasollakin. Koska arviointi on niin monimutkaista ja tilintarkastuksen laadulle ei tällä hetkellä löydy yhtenäistä määritelmää, on viitekehyksen kehittäminen laadun määrittelemiseksi heidän mielestään paras tapa tarkastella tilintarkastuksen laatua. (Knechel ym. 2013: 388–389.)

He lähestyvät laadun mittareiden ongelmaa eräänlaisella tasapainotetulla tuloskortilla, jossa on neljä kategoriaa: tilintarkastuksen alkuvaihe (inputs), prosessi (process), lopputulokset (outcomes) ja konteksti (context). Viitekehystä ja sen kategorioita luotaessa on otettu huomioon tilintarkastuksen ensisijaiset ominaispiirteet: kannustimet, ainutlaatuisuus, prosessi, epävarmuus ja arviointi. Viitekehyksen mukaan tilintarkastuksen laatu riippuu siitä, kuinka jokaisen kategorian ominaistekijät vaikuttavat kuhunkin kategoriaan. Tärkeää on huomata, että kontekstiin liittyvät ominaistekijät vaikuttavat suoraan sekä ti-

tilintarkastuksen alkuvaiheeseen että prosessiin, joiden aikaiset tapahtumat vaikuttavat lopputuloksiin. Esimerkiksi tilintarkastusyhteisön tapa palkita partnereitaan (konteksti) vaikuttaa suoraan tilintarkastajien kannustimiin ja motivaatioon (tilintarkastuksen alkuvaihe). Tämän vaikutukset taas näkyvät epäsuorasti tilintarkastuksen lopputuloksessa, kuten tilintarkastusraporttien tarkkuudessa ja taloudellisen raportoinnin laadussa. (Knechel ym. 2013: 390–407.) Alla olevassa kuviossa kunkin kategorian vaikutuksia muihin kategorioihin on kuvattu nuolilla.

Tilintarkastuksen laadun mittarit

Kuvio 1. Knechelin ym. (2013) viitekehys tilintarkastuksen laadulle.

2.2. Tilintarkastuksen laadun mittarit

Kuten edellisessä alakappaleessa on todettu, on tilintarkastuksen laatua vaikea mitata. Tilintarkastuksen laadun mittaamisesta on kuitenkin olemassa paljon kirjallisuutta ja tutkimuksia. Ensimmäinen yleisesti käytetty vaihtoehto lähestyä tilintarkastuksen laatua on käyttää tilintarkastuksen **lopputulokseen (output, outcome) liittyviä mittareita**. Lopputulokseen liittyviä mittareita käytetään, koska niillä yritetään mitata jo tapahtuneen tilintarkastuksen laadun tasoa. Toinen yleisesti käytetty vaihtoehto on tilintarkastuksen **alkuvaiheeseen (input) liittyvät mittarit**. Näitä mittareita käytetään, sillä valitessaan tilintarkastajaa joutuvat asiakkaat arvioimaan tilintarkastajan tuottaman tilintarkastuksen laadun tilintarkastuksen alkuvaiheeseen liittyvien tekijöiden perusteella. (DeFond & Zhang 2014: 284.)

Seuraavaksi esitellään tärkeimpiä lopputulokseen liittyviä mittareita. Mittareita on niin paljon ja ne voivat muuttua koko ajan, ettei kaikkien esittely ole mahdollista. Kaikkia lopputulokseen liittyviä mittareita ei myöskään ole tarkoituksenmukaista esitellä, joten tässä tutkielmassa niistä esitellään neljä useimmiten käytettyä: toiminnan jatkuvuuden arviointi, oikeudenkäyntiriski, laadunvalvonta ja harkinnanvaraiset jaksotukset. Painopiste on lopputulokseen liittyvissä mittareissa siksi, että tutkielman empiirisessä osassa käytetään harkinnanvaraisia jaksotuksia mitattaessa tilintarkastuksen laatua. Lisäksi tällä hetkellä on olemassa runsaasti lopputulokseen liittyviä mittareita, mutta hyvin vähän tilintarkastuksen alkuvaiheeseen tai prosessiin liittyviä havaittavissa olevia ja tutkittuja mittareita, joita tilinpäätöksen käyttäjät voisivat hyödyntää (Christensen ym. 2015: 11).

2.2.1. Toiminnan jatkuvuuden arviointi

Kirjallisuudessa on perinteisesti määritelty korkea tilintarkastuksen laatu lopputulokseen liittyvien mittarien kautta kahdella eri tavalla, joko sen suhteen, että tietyt negatiiviset lopputulokset, kuten oikeudenkäynti, eivät toteudu tai sen suhteen, että tietyt positiiviset lopputulokset tapahtuvat, kuten toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antaminen, kun siihen on aihetta. (Knechel ym. 2013: 397.) Toiminnan jatkuvuuden (going concern) arviointi on tärkeä osa tilintarkastajan työtä. Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto tilintarkastusraportin yhteydessä kertoo yrityksen tulevaisuuden epävarmuudesta. Lausunnon antaminen tai antamatta jättäminen on tärkeää niin yrityksen kuin sen kaikkien sidosryhmienkin kannalta. Lausunto voi vaikuttaa markkinoihin ja sitä kautta sekä sijoittajien toimintaan että yritysten rahoitukseen. Kun yrityksen kykyyn jatkaa toimintaansa

kohdistuu olennainen epäily, tulee riippumattoman tilintarkastajan tuoda esille tämä epävarmuus toiminnan jatkuvuus -lausunnossa (Jones 1996: 1). Nykyiset tilintarkastusstandardit edellyttävät toiminnan jatkuvuus -lausunnon antamista, kun tilintarkastajalla on olennainen epäily siitä, että hänen tarkastamansa yritys ei pysty jatkamaan toimintaansa kohtuullisena pidettävän ajanjakson ajan (Kaplan & Williams 2013: 200).

Mutchler (1985; 1986: 148) määritteli, että epävarmuuden vallitessa yrityksen toiminnan jatkuvuudesta, tilintarkastajan päätöksenteko voidaan nähdä prosessina, jossa on kaksi vaihetta. Ensin tilintarkastaja huomaa, että yrityksellä on ongelma, eli yrityksellä on sellaisia tunnuspiirteitä, joiden perusteella siitä tulee potentiaalinen toiminnan jatkuvuus -lausunnon saaja. Toiseksi tilintarkastaja etsii ja käyttää saatavilla olevaa informaatiota hyväkseen päättäessään, antaako toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon. Tutkijat Tagesson ja Öhman (2015: 178) toteavat, että toiminnan jatkuvuus -lausunnon antaminen on riippuvainen kummastakin prosessin vaiheesta, niin yrityksen mahdollisten selviytymisongelmien arvioinnista kuin niiden raportoinnistakin.

Toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antamisen on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan vaikeaa, mikä johtaa helposti tyyppin I ja tyyppin II virheisiin (Mutchler 1985, 1986; Knechel ym. 2013: 398). Tyyppin I virhe tarkoittaa sitä, että annetaan toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto yritykselle, joka ei kuitenkaan seuraavana vuonna mene konkurssiin. Tyyppin II virhe tarkoittaa taas sitä, että tilintarkastaja ei ole antanut toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa yritykselle, joka menee seuraavana vuonna konkurssiin. (Knechel & Vanstraelen 2007: 114, 124.)

Monet pitävät tilintarkastuksen epäonnistumisena tyyppin II virhettä, sillä toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antaminen on mahdollinen ennusmerkki myöhemmin tapahtuvasta konkurssista. Tämän perusteella tilintarkastajan alentunut todennäköisyys antaa toiminnan jatkuvuus -lausunto, kun yritys myöhemmin menee konkurssiin, on osoitus alentuneesta tilintarkastuksen laadusta. (Knechel ym. 2007: 115; Christensen ym. 2015: 14.) Christensen ym. (2015: 14) tutkimuksessa saatiin viitteitä siitä, että sen sijaan tyyppin I virhe ei huonontaisi tilintarkastuksen laatua. Tutkimuksessa sekä tilintarkastajat että sijoittajat yhdistivät tyyppin I virheen korkeampaan tilintarkastuksen laatuun eli varovaiset tilintarkastajat nähdään laadun kannalta hyvänä asiana. Tyyppin I virheen tekeminen saattaa myös indikoida sitä, että tilintarkastajan mielestä riski joutua oikeuteen tulisi kalliimaksi kuin mahdollinen asiakkaan menetys (DeFond ym. 2014: 292).

Toiminnan jatkuvuuden arviointia on käytetty monessa eri yhteydessä tilintarkastuksen laatua tutkittaessa. Esimerkiksi Big N -tilintarkastusyhteisöjen ja pienempien tilintarkastajien toiminnan jatkuvuus -lausuntojen antamisalttiutta on käytetty laadun mittarina. Suurin osa tutkimuksista on tullut siihen lopputulokseen, että Big N -tilintarkastusyhteisöt antavat herkemmin toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon taloudellisissa vaikeuksissa oleville yrityksille kuin muut tilintarkastusyhteisöt. Kuitenkin Kaplanin ja Williamsin (2012) tutkimuksessa saatiin päinvastaisia tuloksia. Myös tilintarkastajan toimikauden pituuden vaikutusta laatuun on tutkittu toiminnan jatkuvuus -lausuntojen kautta (mm. Knechel ym. 2007). Toiminnan jatkuvuus -lausuntoja on lisäksi käytetty mittaamaan tilintarkastajan pätevyyden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajan todennäköisyyden antaa toiminnan jatkuvuus -lausunto on monessa tutkimuksessa todettu kasvavan samalla, kun tilintarkastajan pätevyys kasvaa. Myös tilintarkastuspalkkion vaikutusta laatuun on tutkittu toiminnan jatkuvuus -lausunnon antamisen kautta. Siihen liittyvien aiempien tutkimusten tulokset ovat ristiriitaisia. Yhtäältä on saatu tuloksia, jotka eivät löydä yhteyttä tilintarkastuspalkkioiden ja toiminnan jatkuvuutta koskevien lausuntojen välillä. Toisaalta on saatu tuloksia, joiden mukaan suuremmat tilintarkastuspalkkiot saavat tilintarkastajat todennäköisemmin ilmaisemaan epäilyksensä yrityksen kyvystä jatkaa toimintaansa. (Tagesson ym. 2015: 176, 178–180.)

Toiminnan jatkuvuus -lausuntojen käytettävyys tilintarkastuksen laadun mittarina on kokenut myös arvostelua. Jotkut tutkijat kyseenalaistavat yleisesti tilintarkastusraportin tehokkuutta laadun mittarina sen rajallisuuden vuoksi. Tilintarkastusraportti sisältää nimittäin pelkästään tiedon yrityksen tilinpäätöksen epäonnistumisesta tai sen hyväksymisestä. Yksi argumentti tilintarkastusraportin rajallisuudesta on se, että sillä on lähinnä symbolista arvoa, koska tilintarkastajan raporttiin vaikuttaneita tekijöitä ei tuoda esille. Toinen rajoite liittyy tilintarkastajan ja tilinpäätöksen käyttäjien väliseen informaatiokuiluun. Käyttäjillä ei ole yhtäläistä tietoa tilintarkastajan kanssa kaikesta tilintarkastusinformaatiosta, kuten tilintarkastajan riippumattomuudesta. (Knechel ym. 2013: 399.)

2.2.2. Oikeudenkäyntiriski

Oikeudenkäyntiriski ja toiminnan jatkuvuuden arviointi ovat yhteydessä toisiinsa. Tarastaessaan taloudellisesti heikossa tilanteessa olevaa asiakasta saattavat tilintarkastajat pystyä pienentämään alttiuttaan oikeudenkäynnille, jos he antavat toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon. Vielä ei kuitenkaan ole yksiselitteistä vastausta sille, suojaako toiminnan jatkuvuuteen liittyvän lausunnon antaminen todella tilintarkastajaa oikeudenkäynniltä. (Kaplan ym. 2013: 200.)

Blay (2005) tutki oikeudenkäyntiriskin vaikutuksia tilintarkastajan tiedon arviointiin ja sen perusteella tehtävän tilintarkastusraportoinnin valintoihin. Tutkimuksesta selvisi, että korkeammalle oikeudenkäyntiriskille altistuvat tilintarkastajat arvioivat useammin asiakkaasta kerätyn tiedon indikoivan heikkoutta asiakkaassa sekä antoivat luultavammin toiminnan jatkuvuus -lausunnon. Blayn (2005) tutkimustulokset osoittavat myös, että tilintarkastajat ottavat yleensä huomioon tietyyntyyppisille asiakkaille ominaisen oikeudenkäyntiriskin tehdessään päätöstä siitä, antavatko toiminnan jatkuvuus -lausunnon.

Tilintarkastuksen arvo ja samalla myös laatu perustuvat osittain tilintarkastajan vastuukomponentille. Vastuunalaisuus on tärkeä komponentti kanteessa, joka on nostettu tilinpäätöksen käyttäjien toimesta yrityksen tilintarkastajia vastaan. Tilintarkastaja kantaa aina riskiä siitä, että saattaa joutua vastuuseen kolmansien osapuolien kärsimistä tappioista. Kolmannet osapuolet, kuten sijoittajat, voivat nostaa kanteen ja haastaa tilintarkastajan oikeuteen. Jos kante onnistuu, voivat sijoittajat saada tilintarkastajalta menetyksensä kokonaan tai osittain takaisin. Lain edessä sijoittajat ovat vahvoilla oikeudenkäynnissä, jos he ovat kärsineet tappioita, jotka tilintarkastaja on heille huolimattomilla toimillansa aiheuttanut. (Kaplan ym. 2013: 201.)

Aiheuttamansa korvausvelvollisuuden lisäksi voi oikeudenkäynti vahingoittaa tilintarkastusfirman mainetta ja samalla tilinpäätöksen käyttäjien luottamusta tilintarkastajan tekemän työn laatuun. Oikeudenkäynti voi saada tilintarkastajan jättämään ammattinsa, supistamaan toimintaansa tai hakeutumaan jopa konkurssiin. Oikeudenkäynnin uhka pakottaa tilintarkastajat jatkuvasti arvioimaan riskiään joutua oikeudenkäyntiin ja sisällyttämään nämä arviot tilintarkastustehtäviensä suunnitteluvaiheeseen ja lopulta hinnoitteluun. Näin ollen tilintarkastuspalkkiot saattavat myös vaihdella asiakasryhmittäin tilintarkastajien oikeudenkäyntiriskin arvion mukaan. (Seetharam, Gul & Lynn 2002: 92; DeFond ym. 2014: 296.)

Oikeudenkäyntiriskiä on käytetty tutkimuksissa tilintarkastuksen laadun mittarina. Tilintarkastajat voivat pienentää merkittävien virheiden riskiä nostamalla työskentelypanostaan, mikä nostaa tilintarkastuksen laatua ja sitä kautta tilintarkastuspalkkioita. Vaihtoehtoisesti riskiä voi siirtää asiakkaalle sisällyttämällä riskilisän palkkioihin. Pelkkä työskentelypanoksen nosto ei välttämättä estä tilintarkastajaa joutumasta haastetuksi oikeuteen. Näin ollen, vaikka tilintarkastajat pienentäisivätkin riskiään ylimääräisellä panostuksella, saattavat he silti lisätä riskipreemion tilintarkastuspalkkioihinsa. Korkeampi oikeudenkäyntiriski näyttäisi siis olevan yhteydessä korkeampiin tilintarkastuspalkkioihin, jotka saattavat aiheutua työpanoksesta, riskilisästä tai molemmista. (DeFond ym. 2014: 297.)

2.2.3. Laadunvalvonta

Tilintarkastajia koskeva laadunvalvonta perustuu ISA-standardeihin (International Standards on Auditing). Suomessa tilintarkastusvalvonta on siirtynyt Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tehtäväksi 1.1.2016 alkaen. PRH on tilintarkastusalan kansainvälisestä valvontayhteistyöstä vastaava viranomainen Suomessa. PRH järjestää muun muassa vuosittain tilintarkastajatutkinnot, valvoo tilintarkastuksen laatua sekä huolehtii tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä. PRH tekee keskitettyjä laaduntarkastuksia säännöllisesti varmistuakseen tilintarkastajien toiminnasta ja ammattitaidosta sekä tilintarkastuksen laadusta ja lainmukaisuudesta. Ulkoinen laadunvalvonta lisää tilinpäätöksien tietojen uskottavuutta ja suojaa paremmin eri sidosryhmiä. PRH määrää laaduntarkastukseen yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajat vähintään joka kolmas vuosi ja muiden yhteisöjen tilintarkastajat vähintään joka kuudes vuosi. Laaduntarkastuksen perusteella voidaan antaa esimerkiksi suosituksia ja ohjeita, mutta se voi johtaa myös lisävalvontatoimenpiteisiin, jotka voivat johtaa sanktioihin. Tilintarkastusvalvonnassa toimii ratkaisutoiminnassaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta (TILA). TILA:n tehtäviä ovat muun muassa tilintarkastuksen yleinen ohjaus ja kehittäminen sekä varoitusten ja huomautusten antaminen. Tilintarkastuslautakunta on riippumaton tilintarkastajista, sillä lautakunnan jäseneksi ei voida valita tilintarkastajaa, tilintarkastusyhteisön osakasta tai vastaavassa asemassa olevaa, tilintarkastusyhteisön hallituksen tai vastaavan toimielimen jäsentä taikka tilintarkastusyhteisöön työ- tai toimeksiantosuhteessa olevaa. (Patentti- ja rekisterihallitus 2016; Tilintarkastuslaki 7–11 luvut.)

Laadunvalvontaan liittyvissä tutkimuksissa on tutkittu muun muassa American Institute of Certified Public Accountantsin (AICPA) perinteisten itsesäänneltyjen vertaisarviointien (peer-review) vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Casterella, Jensen ja Knechel (2009) tutkivat, ovatko vertaisarviointiraportit informatiivisia tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastuksen laadun suhteen. Vertaisarvioinnit ovat olleet jo 1970-luvulta lähtien olennainen osa AICPA:n tilintarkastuksen ammattikunnan laadunparannusohjelmaa. Ennen näiden vertaisarviointien tarkoitus oli parantaa tilintarkastuksen laatua pääasiassa tunnistamalla tilintarkastusyhteisöjen merkittäviä heikkouksia ja ilmoittamalla nämä heikkoudet kyseisille yrityksille, jotta ne voisivat ryhtyä korjaaviin toimiin. AICPA on myöhemmin huomannut, että sekä sääntelyelimet että muut sidosryhmät saattavat käyttää vertaisarvioita päätöksenteon apuna. Tämä on johtanut siihen, että vertaisarviointien läpinäkyvyys on saanut painoarvoa. Se on aiheuttanut keskustelua vertaisarviointiraporttien informaation sisällöstä, kuten tilintarkastusyhteisöjen heikkouksien julkaisemisesta sidos-

ryhmille. Olettamus on, että monet tahot arvostavat tilintarkastusyhteisöjen laatua ja vertaisarviot antaisivat informaatiota tällaisen laadun olemassaolon suhteen. (Casterella ym. 2009: 713–714.)

Jotta vertaisarvioinnit voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun, tulee niiden tunnistaa tehokkaasti heikkouksia huonomman laadun tilintarkastusyhteisöissä ja välittää tämä tieto raporteissaan. Vaikuttaa siltä, että vertaisarvioinnit eivät ole olleet tällä tavalla tehokkaita, ja siksi vuonna 2002 USA:ssa käyttöön otetun Sarbanes-Oxley –lain myötä alettiin velvoittaa julkisesti noteerattuja asiakkaita tarkastavat tilintarkastusyrietykset Public Company Accounting Oversight Boardin (PCAOB) tarkastuksiin riippumatta niiden vertaisarviointituloksista. Lain käyttöönotto johtui muun muassa siitä, että monia tilintarkastuksia todettiin myöhemmin epäonnistuneiksi, vaikka tilintarkastusyhteisöt olivat saaneet puhtaat vertaisarvioinnit. Muita vertaisarviointien tehokkuutta kyseenalaistavia huomioita ovat muun muassa seuraavat argumentit: arvioijat ja arvioitavat eivät ole toisistaan riippumattomia, vertaisarviot tunnistavat suhteellisen vähän heikkouksia ja lähes jokainen vertaisarviointi johtaa puhtaaseen raporttiin. Uudemmissa tutkimuksissa onkin keskitytty muun muassa paljon kahden ylläesitellyn laadunvalvontatavan väliseen tutkimukseen sekä vain PCAOB:n tarkastuksien vaikutukseen tilintarkastuksen laatuun. (Casterella ym. 2009: 714–715; Hilary & Lennox 2005: 211–212.)

PCAOB:n tarkastukset ovat tilintarkastusyhteisöistä riippumattomia ja se voi määrätä korkeampia sanktioita huonon tilintarkastuksen laadun takia. Monet tutkijat kuitenkin esittävät, että PCAOB:n tarkastustulokset eivät ole arvokkaita tilintarkastuksen laadun tason ilmaisemiselle, koska raportit eivät sisällä kokonaisvaltaista arviota laadusta ja laaduntarkastuksessa löytyneitä heikkouksia ei yleensä julkaista. Church ja Shefchik (2012) huomasivat, että ajan mittaan tilintarkastuksien puutteet ja näiden puutteiden vakavuus ovat laskeneet huomattavasti. Puutteiden määrän lasku voi olla merkki tilintarkastuksen laadun paranemisesta, mutta toisaalta se voi osoittaa vain, että tilintarkastusyhteisöt ovat oppineet suoriutumaan paremmin PCAOB:n tarkastusprosessista. Tutkijat ovatkin vasta viime aikoina alkaneet todella selvittää PCAOB:n tarkastuksien tehokkuutta. (Knechel ym. 2013: 400.)

2.2.4. Harkinnanvaraiset jaksotukset

Tilinpäätösraportoinnin laatu on läheisessä yhteydessä tilintarkastuksen laatuun, mikä tekee siitä hyvän mittarin tilintarkastuksen laadulle. Tilinpäätösraportoinnin laadun mittareilla on tiettyjä etuja, jotka tekevät niistä hyviä vaihtoehtoja tilintarkastuksen laadun mittaajiksi. Ensimmäinen on se, että tilintarkastuksen laatu on itsessään tilinpäätösraportoinnin laadun komponentti. Tilinpäätökset ovat tavallaan johdon ja tilintarkastajan tekemisten yhdistettyjä tuotoksia. Toinen etu on, että niiden odotetaan havaitsevan tuloksen manipulointi. Kolmanneksi tilinpäätösraportoinnin laadun mittareiden luonne on jatkuva, joten ne pystyvät havaitsemaan vaihteluita tilintarkastuksen laadussa jopa sellaisissa tutkimuksissa, joiden otoskoko on pieni ja sellaisten asiakasjoukkojen sisällä, joiden tilintarkastuksen laatu ei ole huomattavan huono. (DeFond ym. 2014: 287–288.)

Yrityksen johto vastaa tilinpäätökseen liittyvän informaation valmistelusta ja julkaisemisesta. Johdon ja sidosryhmien välillä on informaation epäsymmetria, sillä johdolla on sisäpiiritietoa yrityksen tilasta. Ihanteellisessa tilanteessa johto käyttää tätä tietoa antaakseen oikean ja riittävän kuvan yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja suorituskyvystä julkaisemalla tietoa, joka on relevanttia ja luotettavaa. Kirjanpitoon liittyvän sääntelyn tarkoitus onkin ohjata ja rajoittaa johtoa taloudellisen raportoinnin saralla ja näin parantaa taloudellisen raportoinnin relevanttiutta ja luotettavuutta. Johto saattaa kuitenkin käyttää sisäpiiritietoaan myös omaksi hyväkseen, eli opportunistisesti. Tällöin kyse on tuloksen manipuloinnista. (Spohr 2005: 3–4.) Healy & Wahlen (1999) määrittelevät tuloksen manipuloinnin olevan kyseessä silloin, kun johto käyttää harkintaansa tilinpäätösraportointiin ja liiketapahtumien järjestämiseen johtaakseen sidosryhmiä harhaan yrityksen senhetkisestä taloudellisesta suorituskyvystä tai vaikuttaakseen erilaisiin sopimuksiin, jotka riippuvat raportoiduista kirjanpidon luvuista. Kun tuloksen manipulointi johtaa sijoittajia harhaan, heikentää se tilinpäätösraportoinnin laatua (DeFond ym. 2014: 288).

Tuloksen manipuloinnille voi olla monia syitä. Houkutus tuloksen manipuloinnille voi syntyä, jos yrityksen johtoa palkitaan tai rangaistaan sen mukaan, kuinka hyvin on päästy tulostavoitteisiin (Asthana & Boone 2012: 9). Tuloksen manipulointia on havaittu erilaisen rahoitustapahtumien yhteydessä, kuten osakeannin (Teoh, Welch & Wong 1998) tai yrityskaupan, jossa ostajana on yrityksen toimiva johto (Perry & Williams 1994), yhteydessä. Myös omaisuuden arvostamisesta riippuvaiset tilanteet voivat lisätä painetta tuloksen manipuloinnille. Johto voi esimerkiksi hioa yrityksen tuloja paremman oloiseksi, jotta yritys näyttäisi vähemmän riskiseltä (Trueman & Titman 1988) tai jotta täytettäisiin tulostavoitteet (Kasznik 1999). (Spohr 2005: 4.)

Tuloksen manipulointia on vaikea havaita, koska sillä on alttius olla näkymätön ja johtaa tarkastelijoita harhaan (Spohr 2005: 4, 14). Jotta tuloksen manipulointi huomataan siinä laajuudessa kuin on odotettavissa, tarvitaan korkealaatuista tilintarkastusta. Korkealaatuista tarkastusta tekevien tilintarkastusyhteisöjen odotetaan palkkaavan ammattitaitoisia tilintarkastajia, jotka voivat kehittää tehokkaampia testejä tuloksen manipuloinnin havaitsemiseksi. Ammattitaitoiset ja korkealaatusempaa tilintarkastusta tekevät tilintarkastajat ovat vähemmän halukkaita hyväksymään kyseenalaisia kirjanpitokäytäntöjä ja toisaalta alttiimpia raportoimaan virheistä ja väärinkäytöksistä. Siten heidän oletetaan hillitsevän tuloksen manipulointia ja nostavan tilintarkastuksen laatua. (Bartov, Gul & Tsui 2001: 429.) Kaikista käytetyin mittari tuloksen manipuloinnin havaitsemiseksi on harkinnanvaraiset jaksotukset (DeFond ym. 2014: 287). Tutkijat lähestyvät tuloksen manipuloinnin tutkimista yleensä muodostamalla ensin hypoteesin siitä, missä tuloksen manipulointia voisi esiintyä, ja testaavat sitä sitten sopivalla metodilla (Spohr 2005: 14).

Harkinnanvaraisia jaksotuksia käytetään tilinpäätöksessä. Yrityksen tilikauden tulos koostuu kassavirrasta ja siihen jaksotuksilla tehdyistä muutoksista. Tilikauden aikana tulot ja menot voidaan kirjata joko kassa- tai suoriteperusteisesti. Yrityksen tulos tulee kuitenkin raportoida aina tilikausittain suoriteperusteisesti. Suoriteperiaatteen mukaan tulot tulee kirjata, kun yritys on toimittanut tuotteen tai valmistanut huomattavan osan siitä, joten siitä saatavan maksusuorituksen saaminen on kohtuullisen varmaa. Meno tulon kohdalle -periaatteen mukaan tilinpäätöksessä kirjataan menoista kuluiksi tuloslaskelmaan se osa, joka on tarvittu tilikauden aikana yrityksen tuottojen aikaansaamiseksi. Siksi yrityksen kassavirrat tulee mukauttaa jaksotuksien avulla taseeseen oikeille tilikausille, jotta saadaan selville tietyn ajanjakson, tilikauden, paikkansa pitävä tuloksen määrä. (Spohr 2005: 6.)

Tilinpäätöksen jaksotukset voidaan jakaa *harkinnanvaraisiin* ja *ei-harkinnanvaraisiin* jaksotuksiin, eli *normaaleihin jaksotuksiin*. Normaalit jaksotukset ovat kirjanpidon pakollisia mukautuksia yrityksen kassavirtaan. Tällaisia mukautuksia ovat muun muassa pitkävaikutteisten omaisuuserien, kuten rakennuksien, poistot ja varastojen arvostaminen alimpaan hintaan. Harkinnanvaraiset jaksotukset taas ovat kassavirtojen mukauttamista johdon harkitsemalla tavalla. Johto ei voi kuitenkaan jaksottaa harkinnanvaraisiakaan jaksotuksia aivan miten haluaa, vaan valitsee harkinnanvaraisiin jaksotuksiin käyttämiensä menetelmät yleisesti hyväksytyjen menetelmien joukosta. Johto voi esimerkiksi valita sopivimman metodin tehdä poistoja pitkävaikutteisiin omaisuuseriin taikka vauhdittaa tai vastaavasti viivyttää tavarantoimitusta varastoista tilikauden lopulla. (Healy 1985: 89.)

Harkinnanvaraisia jaksotuksia siis käytetään usein tilintarkastuksen laadun mittarina. Asiakkaan tulos nähdään sitä laadukkaampana, mitä vähemmän harkinnanvaraisia jaksotuksia löytyy. Harkinnanvaraisten jaksotusten efektiivisyys tilintarkastuksen laadun mittarina perustuu siihen oletukseen, että korkealaatuinen tilintarkastus rajoittaa tuloksen manipulointia. (Mitra, Deis & Hossain 2009: 234–235; DeFond ym. 2014: 287.)

Harkinnanvaraisia jaksotuksia ei voida kuitenkaan havaita suoraan tilinpäätöksestä. Niiden havaitsemiseksi ja määrittämiseksi tulee siten käyttää jotain siihen kehitettyä mallia. (Spohr 2005: 17.) Suuri osa tutkimuksista tutkii sitä, miten johto käyttää harkinnanvaraisia jaksotuksia siirtääkseen raportoituja tuloja tilikausien välillä. Mallit tällaisten harkinnanvaraisten jaksotusten löytämiseksi vaihtelevat melko yksinkertaisista malleista monimutkaisempiin malleihin. Yksinkertaisimmissa malleissa käytetään jaksotuksien kokonaismäärän muutosta harkinnanvaraisten jaksotusten mittarina. Monimutkaisemmissa malleissa jaetaan jaksotukset normaaleihin ja harkinnanvaraisiin jaksotuksiin käyttämällä regressioanalyysia. Käytetyimmät kuusi mallia ovat seuraavat: DeAngelon (1986) malli, Healyn (1985) malli, Jonesin (1991) malli, muunneltu Jonesin (Dechow ym. 1995) malli, toimialamalli (Dechow ym. 1995) ja poikkileikattu Jonesin malli (DeFond & Jiambalvo, 1994). Monet mallit perustuvat Jonesin (1991) harkinnanvaraisten jaksotusten malliin. (Bartov ym. 2001: 422.) Se, onko tällainen tapa sopiva paljastamaan tuloksen manipulointia, riippuu käytettävän mallin kyvystä ennustaa täsmällisesti, miten liiketoiminnan olosuhteet vaikuttavat jaksotuksiin (Spohr 2005: 17).

Tuloksen manipulointi voi käydä sijoittajille kalliiksi ja lisäksi se vahingoittaa muitakin sidosryhmiä, koska sen seurauksena resursseja tulee allokoitua projekteille, jotka on saatu näyttämään paremmilta kuin ne oikeastaan ovat. (Spohr 2005: 5.) Tilintarkastajien vastuu on siis ymmärrettävästi tuloksen manipuloinnin havaitsemisessa suuri. Kuten edellä on esitetty, harkinnanvaraiset jaksotukset on laajasti käytetty tilintarkastuksen laadun mittari. Sekä Choi ym. (2010), Asthana ym. (2012), Eshleman ym. (2014) että Krauß ym. (2015), jotka tutkivat tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, käyttävät harkinnanvaraisia jaksotuksia tilintarkastuksen laadun käänteisenä mittarina. Näin ollen myös tässä tutkielmassa tullaan käyttämään harkinnanvaraisia jaksotuksia.

2.3. Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastajan riippumattomuus on kaikista tilintarkastuksen ammattiin liittyvistä ominaisuuksista tärkein, keskeisin ja olennaisin (Johnstone ym. 2001: 2). Tilintarkastajan riippumattomuus on tärkeää, koska sillä on vaikutus tilintarkastuksen laatuun (Tepalagul & Lin 2015: 102). Euroopassa tilintarkastuksen riippumattomuutta säännellään maiden omilla lainsäädännöillä, tilintarkastusalan EU-sääntelyn kautta sekä alan kansainvälisillä standardeilla. Muun muassa International Federation of Accountantsin (IFAC) Code of Ethics sisältää rajoituksia ja suojakeinoja, joilla on tarkoitus vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta (Quick ym. 2013: 324). Myös Yhdysvaltojen Sarbanes-Oxley -lain riippumattomuussäännökset voivat vaikuttavaa jopa Eurooppaan kytköksissä oleviin yrityksiin, jos kyseessä on esimerkiksi eurooppalainen Yhdysvalloissa listautunut yritys.

Tilintarkastuksen laatu määritellään usein yhteistodennäköisyydeksi sille, että tilintarkastaja löytää tilinpäätöksestä virheen ja raportoi löytämänsä virheen (DeAngelo 1981). Edellä mainituista kahdesta osiosta jälkimmäinen liittyy nimenomaisesti tilintarkastajan riippumattomuuden käsitteeseen. Tilintarkastajan riippumattomuus ei riipu vain kyvystä tunnistaa ongelmia tilinpäätöksessä vaan erityisesti tilintarkastajan halusta raportoida nuo ongelmat asianmukaisesti (Basioudis, Papakonstantinou & Geiger 2008: 287). Tilintarkastuksen laatu ja tilintarkastajan riippumattomuus liittyvät saumattomasti toisiinsa. Tilintarkastajan riippumattomuus on jonkinasteinen synonyymi tilintarkastajan objektiivisuudelle ja kyvyille vastustaa asiakkaan yritystä painostaa tilintarkastajaa hyväksymään ala-arvoista tilinpäätösraportointia. (DeFond, Raghunandan & Subramanyam 2002: 1250–1251.)

Tilintarkastajan riippumattomuus jaetaan usein kahteen ulottuvuuteen: *tosiasialliseen riippumattomuuteen* (independence in fact) ja *riippumattomuuden ulkoiseen kuvaan* (independence in appearance) (Saarikivi 2000: 64). Tosiasiallinen riippumattomuus merkitsee sitä, että tilintarkastaja pitää riippumattoman ajattelutavan suunnitellessaan ja suorittaessaan tilintarkastusta, ja annettu tilintarkastusraportti on puolueeton. Tosiasiallinen riippumattomuus on riippumattomuusvaatimusten keskiössä, mutta sitä on vaikea säännellä, sillä se on vaikeasti havaittavissa. Riippumattomuuden ulkoinen kuva taas tarkoittaa sitä, vaikuttaako tilintarkastaja olevan ulkopuolisen silmin riippumaton. Pelkän riippumattomuuden ulkoisen kuvan vaarantumisen voidaan katsoa riittävästi osoittavan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisen, vaikka tilintarkastaja olisikin tosiasiallisesti riippumaton. (Dopuch, King & Schwartz 2003: 84.)

Tilintarkastajan riippumattomuutta ja sen tutkimista lähestytään usein riippumattomuuteen kohdistuvien uhkien kautta (mm. Johnstone ym. 2001; Blay 2005; Tepalagul ym. 2015). Yleisesti ottaen mikä tahansa tilanne, joka suurentaa sitä mahdollisuutta, että tilintarkastaja ei raportoi tarkastuksensa tuloksia totuudenmukaisesti, voidaan nähdä uhkana riippumattomuudelle (Simunic 1984: 679). Riippumattomuuden vaarantumisen uhka määritellään siis niin, että tilintarkastajan riippumattomuus voi vaarantua tai sen voidaan havaita vaarantuvan. Tilintarkastajan riippumattomuuteen kohdistuvien uhkien niiden ymmärtäminen on tärkeää tilintarkastajan riippumattomuuden ollessa yksi tilintarkastuksen perusolettamista. (Johnstone ym. 2001: 1–2.)

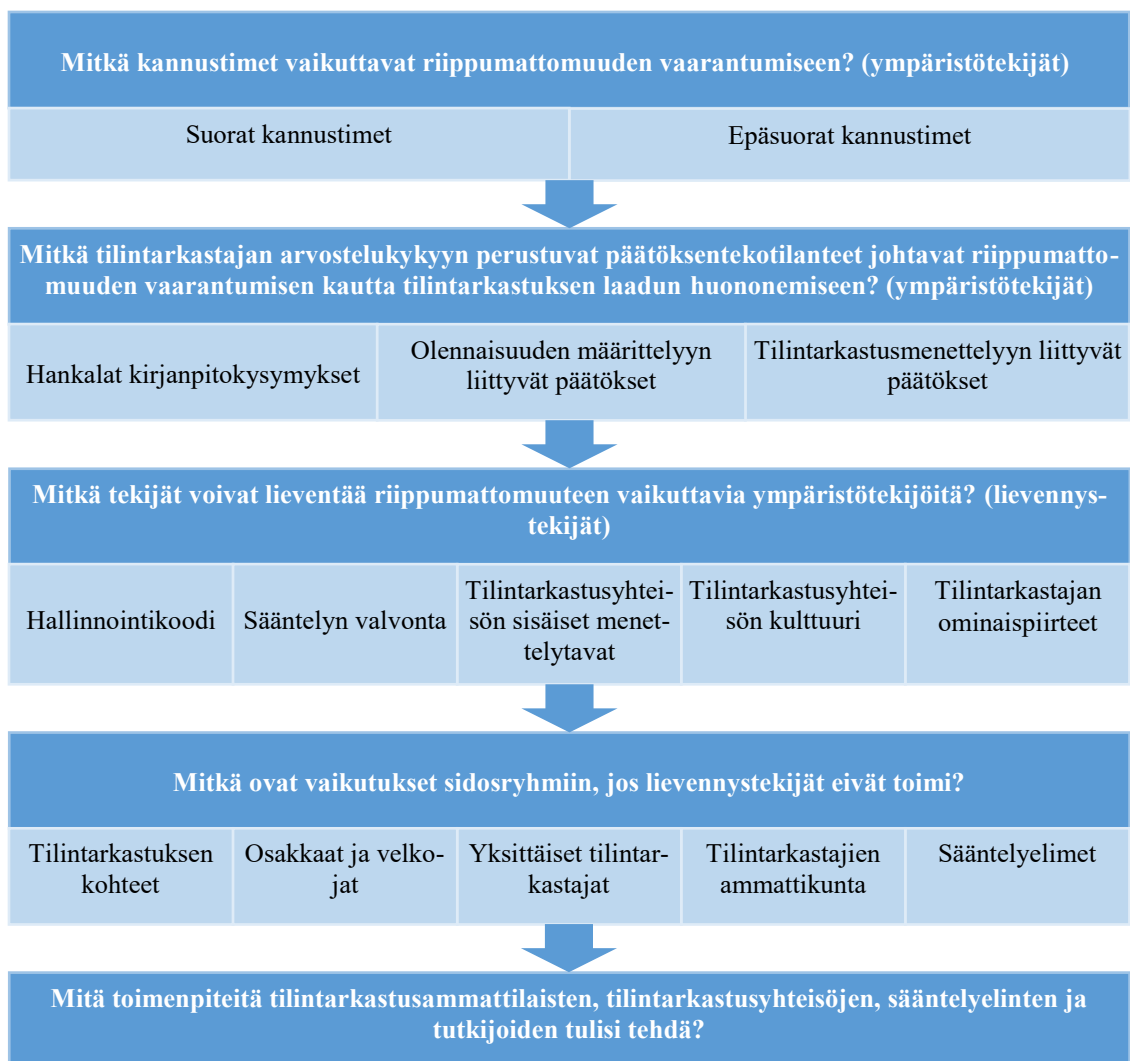
Blayn (2005: 764) mukaan uhka riippumattomuudelle syntyy, kun tilintarkastaja pelkää menettävänsä asiakkaansa. Tämä uhka johdattaa tilintarkastajia arvioimaan informaatiota tavalla, joka näyttää asiakkaan tilan suotuisammassa valossa. Tilintarkastajat eivät kuitenkaan nimenomaisesti muuta päätöksentekokriteerejään, vaan suorittavat koko päätöksentekoprosessin puolueellisesti. Riippumattomuuden vaarantumisessa on siis kyseessä nimenomaan tilintarkastajan arvostelu- ja päätöksentekoprosessin ongelma.

Tepalagul ym. (2015) viitekehys tunnistaa neljä uhkaa riippumattomuuden vaarantumiselle. Ensimmäinen on asiakkaan tärkeys. Taloudellisesti tärkeät asiakkaat painavat tilintarkastajan portfolioissa enemmän. Tällöin tilintarkastaja saattaa esimerkiksi taipua helpommin asiakkaan painostukseen ja vaarantaa riippumattomuutensa. Toinen uhka on tilintarkastajien tarjoamat muut palvelut, kuten konsultointi ja veropalvelut. Konsultointipalveluista saatavat palkkiot voivat vahvistaa taloudellista yhteyttä tilintarkastajan ja asiakkaan välillä, ja huonontaa riippumattomuutta (Firth 1997: 7). Kolmas uhka on tilintarkastajan virkakauden pituus. Yhtäältä pitkä virkakausi voi synnyttää tilintarkastajan ja asiakkaan välille läheisen suhteen, jolloin tilintarkastaja saattaa yrittää miellyttää asiakkaan johtoa. Toisaalta pitkä virkakausi kasvattaa tilintarkastajan ymmärrystä asiakkaan liiketoiminnasta, eli voisi parantaa tilintarkastuksen laatua. Neljäs uhka on asiakkaan yhteys tilintarkastusyhtiöihin, mistä on kyse esimerkiksi silloin, kun tilintarkastaja havittelee töitä tarkastettavasta yrityksestä tai on läheinen asiakkaansa johdon kanssa. (Tepalagul ym. 2015: 102–112.)

Johnstone ym. (2001) muodostivat tilintarkastajan riippumattomuuteen kohdistuvien uhkien laajempaa tarkastelua ja ymmärtämistä varten viitekehysten. Viitekehys tarjoaa näkemyksiä siihen, miten erilaiset kannustimet ja muut eri tilanteisiin liittyvät tekijät voivat aiheuttaa uhkia tilintarkastajan riippumattomuudelle, ja vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Viitekehys kertoo myös, millaisilla teoilla eri sidosryhmät pystyvät lieventämään

näitä uhkia. Jos lievennystekijät eivät toimi, viitekehys kehottaa miettimään, mitä vaikutuksia riippumattomuuden vaarantumisella voi olla eri sidosryhmille, kuten osakkaille ja velkojille, sääntelyelimille, tilintarkastuskohteille tai itse tilintarkastajille. Viimeisellä tasolla se tarjoaa lähtökohdan pohdinnoille, mitä toimenpiteitä tilintarkastusammattilaisten, tilintarkastusyri-tysten, sääntelyelinten ja tutkijoiden tulisi tehdä liittyen riippumattomuuden uhkien ongelmaan. Alkuperäisen viitekehyksen perusteella mukailtu suomenkielinen versio löytyy kuviosta 2.

Riippumattomuuteen kohdistuvien uhkien ymmärtämisen viitekehys

Kuvio 2. Tilintarkastajan riippumattomuuden uhkien ymmärtämisen viitekehys.

Tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen vaikuttavat kannustimet voidaan jakaa kahteen luokkaan: *suoriin kannustimiin* ja *epäsuoriin kannustimiin*. Suorat kannustimet liittyvät olemassa olevaan tai mahdolliseen rahalliseen hyötymiseen tai että tällainen rahallinen hyöty otetaan pois. Epäsuorat kannustimet sen sijaan syntyvät muista sellaisista seikoista, joiden takia tilintarkastajan on vaikea pysyä objektiivisena. Suoria kannustimia ovat muun muassa ehdolliset palkkiot, jotka tilintarkastaja saa vain, jos tarkastettavan yrityksen johto on tyytyväinen tilintarkastuksessa tehtyihin päätöksiin. Myös tilintarkastajan taloudellinen riippuvuus asiakkaasta on suora kannustin. Epäsuoria kannustimia syntyy esimerkiksi asiakkaaseen liittyvän ammatillisen suhteen vuoksi tai tilintarkastajan tarkastaessa omaa työtään. Oma työtään voi olla vaikea tarkastaa kriittisesti. Oman työn tarkastaminen voi tapahtua erilaisten tilintarkastuksen ulkopuolisten palvelujen tarjoamisen kautta, esimerkiksi konsultoimalla taikka osallistumalla asiakkaan tilinpäätöksen tai ulkoistetun kirjanpidon tekoon. Epäsuorat kannustimet voivat aiheuttaa sen, että tilintarkastajan ammatillisen skeptisyyden ja objektiivisuuden taso huononee tai tilintarkastaja alkaa suosia päätöksissään henkilökohtaisia tavoitteitaan ammatillisten tavoitteiden sijaan. (Johnstone ym. 2001: 5.)

Monien aikaisempien tutkimusten perusteella riippumattomuuteen liittyvä teoria ja evidenssi viittaavatkin siihen, että vaikka tilintarkastajilla on markkinaehtoisia kannustimia pysyä riippumattomina, voi tilintarkastajan riippumattomuus vaarantua, kun tilintarkastaja tarjoaa konsultointipalveluita asiakkaalleen (DeFond ym. 2002: 1254). Uusimpien tutkimusten mukaan kuitenkin myös pelkkä tilintarkastuspalkkio voi toimia kannustimena ja vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen (Choi ym. 2010: 116).

Pelkkien kannustimien olemassaolo ei vielä johda riippumattomuuden vaarantumiseen. Jos tilintarkastuksessa, johon liittyy kannustimia, ei tule eteen tilintarkastajan arvostelukykyyneen perustuvaa päätöksentekotilannetta, vain tilintarkastajan epärehellisyys voi yhdessä kannustimien olemassaolon kanssa johtaa tilintarkastuksen laadun heikkenemiseen. Hankalat kirjanpitokysymykset (difficult accounting issues), tilintarkastusmenettelyyn liittyvät päätökset (audit-conduct decisions) ja olennaisuuden määrittelyyn liittyvät päätökset (materiality decisions) ovat kolme selkeää tilintarkastajan arvostelukykyyneen perustuvaa päätöksentekotilannetta, jotka voivat vaarantaa riippumattomuuden. Hankalat kirjanpitokysymykset ovat sellaisia asioita, joiden kohdalla voi olla monia vaihtoehtoisia tulkintatapoja. Kyseessä voi olla myös jokin uusi tulkinnanvarainen kirjanpidollinen kysymys, johon liittyen ei ole vielä virallista ohjeistusta olemassa. Tällöin tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuminen voi aiheutua siitä, että tilintarkastaja saattaa myöntyä

johdon suosimaan ja mahdollisesti epäsovivaan kirjanpidolliseen ratkaisuun. Tilintarkastusmenettelyyn liittyvät päätökset sisältävät päätöksiä liittyen tilintarkastusevidenssin luonteeseen ja laajuuteen. Materiaaliin liittyvät päätökset taas vaativat tilintarkastajalta arvostelukykyä tilinpäätösinformaatiosta löytyvien laiminlyöntien tai virheiden suuruuden ja merkityksen suhteen, sillä ne voivat haitata tilinpäätöksen käyttäjien päätöksentekoa. Tilintarkastaja saattaa jättää tällaiset tilinpäätöksen osiot pois tarkastuksestaan, koska on päättänyt asiakkaasta riippuvaisena, etteivät kyseiset osiot ole merkityksellisiä tilinpäätöksen kannalta. (Johnstone ym. 2001: 6.)

Vaikka riippumattomuuteen kohdistuu paljon uhkia, voidaan riippumattomuuteen vaikuttavia ylläesiteltyjä ympäristötekijöitä myös lieventää eri keinoin. Lieventäviä tekijöitä ovat muun muassa hyvä hallinnointitapa (Corporate Governance) ja sääntelyn valvonta. Ne ovat institutionaalisia mekanismeja, joita sovelletaan yrityksiin lisäksi markkinatasolla ja joilla vakuutetaan kolmansia osapuolia siitä, että riippumattomuutta ja siihen kohdistuvia uhkia kontrolloidaan. (Johnstone ym. 2001: 7.) Euroopan komissio julkaisi 9.4.2014 Corporate Governance –suosituksen, joka toimii perustana Euroopan unionin jäsenmaiden hallinnointikoodeille. Suomessa Arvopaperimarkkinayhdistys ry:n hallitus hyväksyi uuden Hallinnointikoodin 1.10.2015 ja se tuli voimaan 1.1.2016. Hallinnointikoodilla vaikutetaan muun muassa yrityksen hallituksen muodostukseen, raportointiin, riskienvalvontaan ja sisäiseen valvontaan. (Arvopaperimarkkinayhdistys ry 2015.) Uhkia voidaan lieventää myös tilintarkastusyhteisöiden sisäisillä linjauksilla ja menettelytavoilla. Näitä ovat esimerkiksi vertaisarvioinnit, yrityksen sisäiset konsultaatiot sekä palkitsemisjärjestelmät. Myös tilintarkastusyhteisön kulttuurilla ja yksittäisen tilintarkastajan ominaispiirteillä voi olla lieventävä vaikutus. Yksittäinen tekijä ei välttämättä lievennä riittävästi tilintarkastajan riippumattomuuteen kohdistuvia uhkia, mutta näiden tekijöiden lieventävä yhteisvaikutus voi olla voimakas. (Johnstone ym. 2001: 7–11.)

2.4. Tilintarkastajalle maksettavat palkkiot

Seuraavaksi käydään läpi tilintarkastuspalkkion muodostumista. Tilintarkastajalle maksetut palkkiot voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun kahdella tavalla: suuret tilintarkastuspalkkiot voivat motivoida tilintarkastajia näkemään tilintarkastuksessa enemmän vaivaa, jolloin tilintarkastuksen laatu paranee. Toisaalta korkeat palkkiot voivat tehdä tilintarkastajista taloudellisesti riippuvaisempia asiakkaastaan, jolloin he saattavat tehdä tilintarkastuksen kannalta huonoja valintoja, ja tilintarkastuksen laatu laskee. (Hoitash, Markelevich & Barragato 2007: 762.) Aluksi selvitetään tilintarkastuspalkkion kokoon

vaikuttavat yleisimmät tekijät. Tilintarkastuspalkkion määrää ei kuitenkaan pystytä kokonaan selittämään näillä tekijöillä, joten tämän jälkeen paneudutaan lisäksi toteutuneen tilintarkastuspalkkion selittämättömään osaan, epänormaaliin tilintarkastuspalkkioon. Lopuksi käydään lyhyesti läpi tilintarkastuksen ulkopuolisten palveluiden palkkioita, sillä niitä on käytetty useissa tilintarkastuksen laatua mittaavissa tutkimuksissa mittarina.

2.4.1. Tilintarkastuspalkkio

Monet tilintarkastuspalkkion määräytymistä tutkivat mallit pohjautuvat Simunicin (1980) malliin. Kilpailullisilla tilintarkastuspalveluiden markkinoilla tilintarkastajille maksetut palkkiot peilaavat tilintarkastajien työskentelyn panostuskustannuksia ja oikeudenkäyntiriskiä. Tilintarkastajan odotettuun tilintarkastuspalkkioon vaikuttavat työn vaativuus, riskin jakaminen ja normaalit ansiot. Normaalit ansiot tarkoittavat niitä tuottoja, joita kilpailullisilla markkinoilla toimiva tilintarkastaja vähintään tarvitsee työstään. (Simunic 1980.) Simunicin (1980) jälkeen on tehty paljon myöhempiä tutkimuksia, joissa on käytetty tiettyjä determinanteja selittämään tilintarkastuspalkkiota. Näitä determinanteja ovat yleensä tarkastettavan yrityksen koko, tarkastettavan yrityksen kompleksisuus, tilintarkastusriski ja tilintarkastusyhteisön koko. (Matthews & Peel 2003: 137; Chan, Ezzamel and Gwilliam 1993: 765–772; Anderson & Zéghal 1994: 196.)

Tarkastettavan yrityksen koko on tilintarkastuspalkkion determinanteista kaikista merkityksellisin. Mitä suurempi organisaatio on kyseessä, sitä enemmän sillä on liiketapahtumia, joiden tarkastamiseen tarvitaan enemmän aikaa (Anderson ym. 1994: 196; Firth 1985: 26). Yrityksen koon mittareista käytetyimmät ovat liikevaihto, nettotulos ja taseen loppusumma. Liikevaihdon käyttäminen mittarina voi olla huono, koska liikevaihto muodostuu eri tavalla erilaisten yritysten välillä, ja tämä voi johtaa vertailuongelmiin. Esimerkiksi teollisuusyritysten liikevaihto saattaa olla aivan eri tavoin määritelty kuin mainostoimiston. Nettotuloksen muodostumisen perusteena taas on monia muitakin tekijöitä kuin pelkkä yrityksen koko, joten sekään ei ole paras mahdollinen mittari. Suurin osa tutkimuksista (mm. Anderson ym. 1994) käyttääkin koon mittarina yrityksen taseen loppusumma, vaikka siinäkin on omat puutteellisuutensa. Muun muassa yritysten väliset erilaiset käytännöt kirjanpidossa, kuten aineettomien hyödykkeiden käsittely, voivat luoda suuriakin eroja tämän mittarin sisällä, vaikka tarkastelussa olisi saman tyyppiset yritykset. (Low, Tan & Koh 1990: 286–287.; Chan ym. 1993: 766–767.)

Mitä kompleksisempi yritys on, sitä korkeampi on tilintarkastusriski sekä tilintarkastukseen käytetty panos, ja sitä kautta myös tilintarkastuspalkkio (Low ym. 1990: 287; Chan

ym. 1993: 767). Kompleksisemmat organisaatiot vaativat joko enemmän aikaa tilintarkastukseen, enemmän kokeneempien tilintarkastajien osallistumista tai kumpaakin, koska kompleksisuuden vuoksi yrityksen toimintaa on vaikeampi arvioida riittävästi. Kompleksisuuden kustannuksia tilintarkastuspalkkioon voivat aiheuttaa muun muassa tarkastettavan yrityksen liiketoiminnan luonne, sijainti, sisäisen kontrollin laatu, tietyt taseen erät ja organisaation rakenne. (Chan ym. 1993: 767; Anderson ym. 1994: 196.) Taseen eristä etenkin varasto ja myyntisaamiset ovat hyvin riskisiä ja niitä sanotaankin usein haastavimmiksi tilintarkastettaviksi taseen eriksi. Näiden erien arvostaminen on vaikeaa, ja arvostamiseen tarvitaan myös ennustetta tulevasta. Näiden erien tarkastaminen vaatii erityistä tarkkuutta, mikä nostaa luonnollisesti tilintarkastuspalkkion määrää. (Simunic 1980: 173, Hay, Knechel ja Wong 2006: 170.) Joidenkin toimialojen tarkastaminen voi lisätä tilintarkastustyön määrää. Lisäksi yrityksellä, jolla on paljon tytäryrityksiä, voi olla esimerkiksi paljon eri kirjanpitojärjestelmiä, joiden tarkastaminen vie aikaa. (Firth 1985: 26.) Jotkin tutkimukset ovat myös löytäneet yhteyksiä tilintarkastuspalkkion suuruuden ja nimenomaan ulkomailla sijaitsevien tytäryritysten välillä (Chan ym. 1993: 767).

Tilintarkastusriski taas on yhteydessä tilintarkastajien oikeudenkäyntiriskiin, jolloin tilintarkastaja saattaa ottaa suuremman hinnan palveluistaan (Firth 1985: 27). Tilintarkastaja kantaa aina riskiä siitä, että saattaa joutua vastuuseen kolmansien osapuolien kärsimistä tappioista, jotka luetaan johtuvan tarkastetun tilinpäätöksen harhaanjohtavuudesta. Tilintarkastajan todennäköisyys joutua vastuunkantajaksi tällaisista tappioista kasvaa, kun tarkastettavan yrityksen kyky sietää tappioita laskee. Kannattamattomat yritykset omaavat suuremman riskin tilintarkastuksen epäonnistumiselle ja toisaalta taas kannattavammat yritykset voidaan saada maksamaan ”niin paljon kuin markkinat antavat myöden”. Jos yrityksellä on huono kannattavuus ja erityisesti kirjanpidollisia tappioita, on niillä korkeampi riski joutua taloudelliseen ahdinkoon. Kuten jo oikeudenkäyntiriskiä käsittelevässä kappaleessa todettiin, tilintarkastusyrietykset voivat käsitellä tätä riskiä jommallakummalla tai molemmilla seuraavista keinoista: pidentämällä tilintarkastukseen käytettävää aikaa tai ottamalla lisähintaa kompensoidakseen olemassa olevaa riskiä. Molemmat tavat nostavat tilintarkastuspalkkioita. (Anderson ym. 1994: 196; Matthews ym. 2003: 137.) Kannattavuuden ja tappiollisuuden lisäksi tutkimuksissa on usein käytetty riskisyyden mittareina tarkastettavan yrityksen velkaantuneisuutta ja maksuvalmiutta (Chan ym. 1993: 769). Velkaantunut yritys on tappiollisen yrityksen tapaan riskisempi. Sen sijaan hyvän maksuvalmiuden nähdään alentavan riskiä.

Tilintarkastajan koko voi vaikuttaa tilintarkastuspalkkioihin kolmella tavalla. Ensimmäinen on tuotedifferointi, jonka uskotaan ilmenevän tilintarkastuspalveluiden markkinoilla

eroina eri tilintarkastusyriytysten palveluiden laaduissa. Toinen on ei-kilpailullinen hinnoittelu. Isoja yrityksiä tarkastaa usein jokin BigN -tilintarkastajista, jolloin ei synny suurta kilpailua hinnoittelulle. Kolmas vaikuttaja on mittakaavaedut. Isot tilintarkastajat voivat esimerkiksi käyttää jo aiemmin rakennettuja yhtenäisiä tilintarkastussuunnitelmia saman tyyppisille yrityksille, jolloin he voivat laskea tilintarkastuspalkkioitaan. (Anderson ym. 1994: 196–197.)

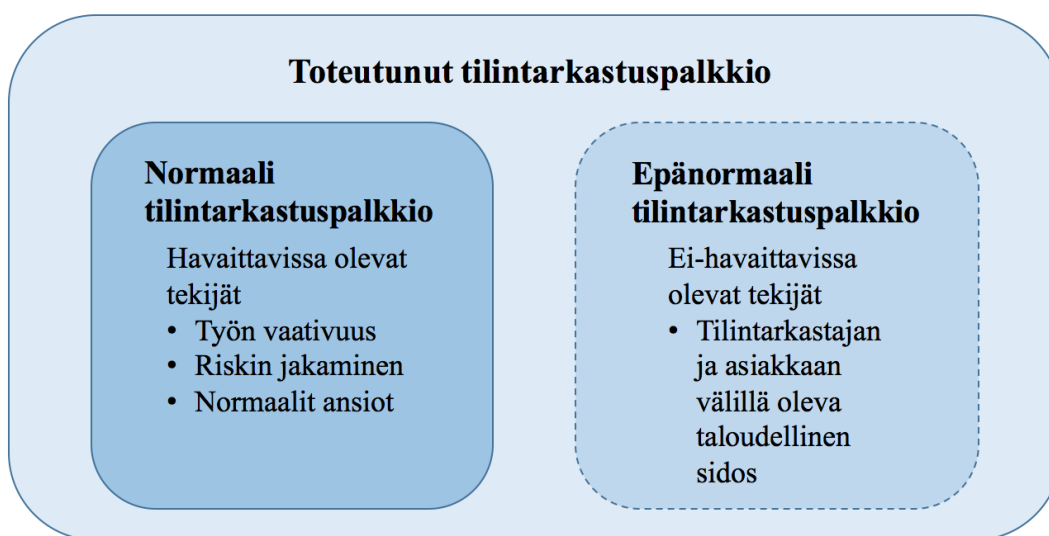
Jo esiteltyjen tekijöiden lisäksi myös muut tekijät voivat vaikuttaa tilintarkastajan palkkioon. Muun muassa tilintarkastajan maine voi vaikuttaa palkkion muodostumiseen, sillä tilintarkastajan nimi voidaan yhdistää laatuun, jolloin saatetaan maksaa suurempaa palkkiota, vaikkei laatu oikeasti olisikaan parempaa. (Firth 1985: 28.) Lisäksi tilintarkastuksen hintaan voi vaikuttaa low-balling, eli ensimmäisen tarkastuksen alihinnoittelu. Tällöin tilintarkastajat tarjoavat alempia hintoja saadakseen itselleen uusia asiakkaita. Näin ollen tilintarkastuspalkkioita tutkittaessa tulisi huomioida myös tilintarkastussuhteen kesto. (Hay ym. 2006: 176.)

2.4.2. Epätavallisen suuruiset tilintarkastuspalkkiot

Tilintarkastuspalkkio määritellään usein tilintarkastuspalkkion normaalin ja epänormaalin osan kautta. Epänormaali tilintarkastuspalkkio on toteutuneen tilintarkastuspalkkion ja odotettavissa olevan normaalin tilintarkastuspalkkion välinen erotus. Näin ollen toteutunut tilintarkastuspalkkio koostuu kahdesta osasta: (1) normaali (normal) osa palkkiosta ja (2) epänormaali (abnormal) osa palkkiosta. (Choi ym. 2010: 115–116.) Mitra ym. (2009: 235–236) määritelmä on sama, mutta he käyttävät normaalista osasta termiä odotettu (expected) ja epänormaalista osasta odottamaton (unexpected). Tässä tutkielmassa käsitteestä actual fee käytetään käsitettä *toteutunut tilintarkastuspalkkio*, normal tai expected fee käytetään *normaali tilintarkastuspalkkio* tai *tilintarkastuspalkkion normaali osuus* ja abnormal tai unexpected fee käytetään *epänormaali tilintarkastuspalkkio* tai *tilintarkastuspalkkion epänormaali osuus*.

Higgins & Skantzian (2006: 2) mukaan normaali tilintarkastuspalkkio voidaan nähdä riskien mukaan muodostettuna kohtuullisena palkkiona tilintarkastajan tarjoamista palveluista. Kuten edellisessä kappaleessa 2.4.1. on selvitetty, normaali osa tilintarkastuspalkkiosta koostuu tilintarkastajan työn vaativuudesta, riskin jakamisesta ja normaaleista ansioista. Normaali osa tilintarkastuspalkkiosta määräytyy siis pääosin sellaisten tekijöiden perusteella, jotka ovat yleensä samanlaisia riippumatta asiakkaasta. Näitä ovat muun muassa edellä esitelty asiakkaan koko, kompleksisuus ja asiakkaan riskisyys. (Mitra ym.

2009: 235; Choi ym. 2010: 116.) Epänormaali osa tilintarkastuspalkkiosta taas määräytyy sellaisten tekijöiden perusteella, jotka johtuvat tietyn tilintarkastajan ja tietyn asiakkaan välisestä suhteesta. Epänormaali tilintarkastuspalkkio on sellaisten tekijöiden ja olosuhteiden aikaansaama, joita ei pysty havaitsemaan. (Choi ym. 2010: 116, Kinney & Libby 2002: 109.) Toisin sanoen, kun tilintarkastuspalkkion normaali osuus koostuu tarkasteltavissa olevista tekijöistä, jotka mittaavat tilintarkastajalle tarkastuksesta aiheutuvia kustannuksia, muodostuu epänormaali osuus taas tekijöistä, joita ei pysty havaitsemaan. Tilintarkastuspalkkion tutkimista varten muodostetaan tutkimuksissa yleensä tilintarkastuspalkkiomalli, kuten tässäkin tutkielmassa tehdään. Jos tämä malli on hyvin spesifi, saadaan sillä määritettyä tilintarkastuspalkkion normaali osuus sekä myös asiakassuhteen epänormaaleja palkkioita kuvaava epänormaali osuus, eli jäännösarvo. Tämä jäännösarvo kuvaa tilintarkastajan ja asiakkaan välisen taloudellisen sidoksen määrää. (Asthana ym. 2012: 1, 4.) Kuviossa 3 on havainnollistettu toteutuneen tilintarkastuspalkkion muodostumista.

Kuvio 3. Toteutuneen tilintarkastuspalkkion muodostuminen.

Kuviosta 3 on helppo hahmottaa toteutuneen tilintarkastuspalkkion muodostuminen. Toteutunut tilintarkastuspalkkio sisältää aina normaalin tilintarkastuspalkkion. Jos toteutunut tilintarkastuspalkkio ei vastaa normaalin, eli odotetun, tilintarkastuspalkkion määrää, sisältyy toteutuneeseen tilintarkastuspalkkioon myös epänormaali tilintarkastuspalkkio, eli jäännösarvo. Jäännösarvon ollessa positiivinen, on toteutunut tilintarkastuspalkkio

isompi kuin normaali tilintarkastuspalkkio, eli siihen sisältyy myös epänormaali tilintarkastuspalkkio. Sen sijaan toteutuneen tilintarkastuspalkkion ollessa pienempi kuin normaali tilintarkastuspalkkio, on jäännösarvo negatiivinen. Kun toteutunut tilintarkastuspalkkio on yhtä suuri kuin normaali tilintarkastuspalkkio, on tilintarkastuspalkkion jäännösarvo nolla.

Epänormaali osuus tilintarkastuspalkkiosta syntyy tilintarkastajan ja asiakkaan välisissä neuvotteluissa ja kummankin neuvotteluvoiman vaikutuksesta. Näin ollen epänormaali tilintarkastuspalkkio voi johtua 1) tilintarkastajan kyvystä vaatia normaalia suurempia tilintarkastuspalkkioita erottuvien palveluidensa perusteella, 2) tarkastettavan yrityksen liiketoimintaan liittyvistä omalaatuisista tekijöistä, joiden tarkastamiseen tarvitaan erityistä panostusta, mikä johtaa suurempiin palkkioihin ja/tai 3) asiakkaan suuremmasta neuvotteluvoimasta, jonka avulla se saa vaadittua alennuksia ja laskettua tilintarkastuspalkkiota. (Mitra ym. 2009: 236.)

Kinney ym. (2002: 109) arveli, että epänormaali tilintarkastuspalkkio saattaisi kuvastaa toteutunutta tilintarkastuspalkkiota paremmin asiakassuhteen tuottoisuutta. Higgs ym. (2006: 2, 4) mukaan epänormaali osuus palkkiosta voidaan nähdä tilintarkastustoimeksannon tuottavuuden mittarina. Tuottoisampi asiakassuhde taas voi luoda taloudellisen riippuvuuden tilintarkastajan ja asiakkaan välille, jolloin tilintarkastajan riippumattomuus saattaa vaarantua kolmansien osapuolien näkökulmasta. He saattavat tehdä johtopäätöksen, että tuloksen laatu on huonompi sellaisilla asiakkailla, jotka maksavat suurempaa palkkiota tilintarkastajilleen, jolloin riippumattomuuden ulkoinen kuva vaarantuu. On siis järkeenkäypää olettaa, että palkkioresiduaali, eli epänormaali tilintarkastuspalkkio, on positiivisesti yhteydessä tilintarkastussopimuksen kannattavuuden kanssa. Lisäksi on luultavaa, että tilintarkastuspalkkion jäännösarvo kuvastavaa myös kysyntää ja riskiä, jotka liittyvät asiakassuhteeseen. Higgs ym. (2006) mukaan epänormaalin tilintarkastuspalkkion komponentit ovatkin kysyntä, riski ja asiakassuhteen epänormaali tuottoisuus.

Ensimmäinen epänormaalin tilintarkastuspalkkion komponentti on *kysyntä*. Kysynnän vaikutusta ei välttämättä huomioda perinteisessä palkkion ennustamisen mallissa. Palkkiomalli ei esimerkiksi ehkä sisällä sellaista asiakassuhteeseen kuuluvaa kompleksisuutta, jonka tilintarkastaja huomaa ja ottaa mukaan tilintarkastuspalkkionsa hinnoitteluun. Asiakkaalla voi myös olla omia mieltymyksiä sille, millaista tilintarkastuksen laadun kuuluu olla, ja asiakkaan kysyntä tietynlaisille palveluille voi olla suurempi tai pienempi kuin palkkiomalli ennustaa. (Higgs ym. 2006: 4.)

Toisen komponentin, *riskin*, osatekijät saattavat olla selviä tilintarkastajalle, muttei määritelty lainkaan palkkion ennustamisen mallissa. Riskin osatekijät saattavat kuitenkin näkyä tilintarkastuspalkkion jäännösarvossa. Yksi riskiin vaikuttavien tekijöiden esimerkki, joka harvoin sisältyy palkkiomalliin, on johdon rehellisyys. Tilintarkastuspalkkiot saattavat sisältää riskipreemioita tai toisaalta myös alennuksia riippuen johdon rehellisyyden tason arviosta. (Higgs ym. 2006: 4.)

Kolmanneksi tilintarkastuspalkkion jäännösarvo saattaa kuvastaa *asiakassuhteen epänormaalua tuottoisuutta*. Tällöin tilintarkastaja saa asiakassuhteesta epänormaalin suurta palkkiota ja asiakassuhde on tilintarkastajalle epänormaalin kannattava. Kolmannet osapuolet voivat pelätä tällaisten erikoisen tuottoisien asiakassuhteiden vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden. (Higgs ym. 2006: 4.)

Tilintarkastuspalkkion epänormaalin osion määrällä voi olla vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuteen ja sitä kautta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuspalkkiota suurentava epänormaali osuus saattaa olla tarkoitettu lahjukseksi (Kinney ym. 2002: 109). Liian suuret tilintarkastuspalkkiot voivat synnyttää tilintarkastajille kannustimia, joiden takia he saattavat myöntyä helpommin asiakkaan painostukseen hyväksyä ala-arvoista raportointia (Choi ym. 2010: 116). Toisaalta suurempien tilintarkastuspalkkioiden voidaan nähdä myös nostavan tilintarkastuksen laatua, sillä normaalia suurempi palkkio saattaa kannustaa tilintarkastajaa näkemään enemmän vaivaa tarkastuksen eteen, mikä nostaa tilintarkastuksen laatua (Hoitash 2007: 762). Kun taas tilintarkastuspalkkion jäännösarvo on lähellä nollaa tai negatiivinen, ei tilintarkastajalle synny samassa määrin kannustimia vaarantaa tilintarkastuksen laatua (Choi ym. 2010: 116). Toisaalta voidaan nähdä, että odotettua pienempi toteutunut palkkio saattaa huonontaa tilintarkastuksen laatua, jos tilintarkastaja pienentää työskentelypanostaan tilintarkastukseen, jotta saavuttaisi toimeksiannosta halutun tuottotason (Mitra ym. 2009: 236).

Choi ym. (2010: 118) mukaan on perusteltua käyttää tilintarkastuspalkkion jäännösarvoa tilintarkastuspalkkion mittarina. Asiakkaiden väliset erot pelkästään toteutuneiden tilintarkastuspalkkioiden välillä kuvastavat pääosin eroja tilintarkastajien työskentelyn panostuskustannuksissa ja asiakaskohtaisessa oikeudenkäyntiriskissä. Näin ollen voidaan päätellä, että toteutuneet tilintarkastuspalkkiot kuvastavat vain rajoittuneesti tilintarkastajan taloudellisen sidoksen laajuutta asiakkaaseen. Toteutuneiden tilintarkastuspalkkioiden käyttäminen tilintarkastajan ja asiakkaan välisen taloudellisen sidoksen mittarina voi johtaa mittausvirheisiin mitattaessa regressiolla palkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen

laatuun, jollei eroja työskentelykustannuksiin ja oikeudenkäyntiriskiä liittyy oteta asianmukaisesti huomioon. On mahdollista, että aikaisemmissa tutkimuksissa todetut merkityksettömät yhteydet tilintarkastuksen laadun ja monien tilintarkastuspalkkion mittareiden välillä ovatkin virheellisiä, ja johtuvat enemmän tästä rajoitteesta kuin palkkion ja laadun välisen yhteyden puuttumisesta.

2.4.3. NAS-palkkiot

Suurin osa aikaisemmista tutkimuksista liittyy tilintarkastuspalkkion vaikutukseen tilintarkastuksen laatuun on tehty tutkimalla tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluita (non-audit services, NAS) (Choi ym. 2010: 116). Tämän takia on järkevää esitellä myös hieman niitä. Tilintarkastajat tarjoavat usein varsinaisten tilintarkastuspalvelujen ohella myös muita palveluja. Tällaisia tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluita tulee lisää ja niitä poistuu markkinoilla olevan kysynnän perusteella. NAS-palveluja ovat esimerkiksi vero- ja lakipalvelut sekä neuvontapalvelut eli konsultointi. Esimerkiksi Suomessa KPMG ilmoittaa Internet-sivuillaan tarjoavansa tilintarkastus- ja varmennuspalveluita, vero- ja lakipalveluita sekä neuvontapalveluita. (KPMG 2016.)

Tilintarkastajien tarjoamien muiden palveluiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen on tutkittu jo kauan. Simunic (1984: 680) toteaa, että tietyt johdon neuvontapalvelut voivat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, mutta yhdistetty konsultointi- ja tilintarkastuspalvelu voi olla myös tehokkaampi. Hän toteaa kuitenkin, että tällainen kytkös voi myös heikentää todennäköisyyttä, että tilintarkastaja raportoi tarkastuslöydöksensä totuudenmukaisesti. Odotus siitä, että NAS-palvelut voivat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, perustuu osittain sille, että NAS-palvelujen tarjoamisen myötä tilintarkastajan ja asiakkaan välille voi syntyä taloudellinen sidos (Higgs ym. 2006: 2). Nykyään muun muassa USA:n Sarbanes-Oxley –laki kieltää tilintarkastajia tarjoamasta suurinta osaa neuvontapalveluista, koska niistä johtuva taloudellinen sidos tilintarkastajan ja asiakkaan välillä saattaisi vaarantaa riippumattomuuden (Knechel ym. 2013: 401; Tepalagul ym. 2015: 105).

Tilintarkastuspalveluiden käyttäminen on yrityksille pakollista, mutta muiden tilintarkastajien tarjoamien palveluiden käyttämisestä päättää asiakas itse. Yritykset saattavat tarvita erilaisia palveluita, joita ei ole järkevää tuottaa itse vaan ostaa yrityksen ulkopuolelta. Tilintarkastuspalvelut ja tilintarkastuksen ulkopuoliset palvelut, joita monet tilintarkastajat tarjoavat, ovat usein komplementteja toisilleen, eli täydentävät toisiaan. Jos asiakas on

ollut tyytyväinen tilintarkastajansa palveluiden laatuun, laajentaa se todennäköisesti asiakkuuttaan ostamalla haluamansa palvelut samalta palveluntarjoajalta. Tilintarkastajat käyttävät NAS-palveluiden myymisessä strategiaa, jossa he hankkivat itselleen ensin tilintarkastajan tehtävän ja myyvät lisäpalveluina muita palveluita. Saadakseen yrityksistä asiakkaita, jotka ostavat sekä tilintarkastus- että sen ulkopuolisia palveluita, saattavat tilintarkastajat laskea asiakkaalle jo tarjoamansa pääpalvelun hintaa, jotta asiakas ostaisi muita palveluita. Käytännössä tilintarkastaja laskee alkuperäistä tilintarkastuspalkkioita, jonka jälkeen se myy lisäpalveluina esimerkiksi veropalveluita. Todellisuudessa, kun tilintarkastaja on saanut itselleen tehtävän, pystyy se tulevaisuudessa nostamaan palkkioitaan takaisin markkinahintaan. (Halperin & Lai 2014: 345–346.)

Yllä on esitelty lyhyesti NAS-palvelut ja niihin liittyviä palkkioita. Sen perusteella on melko helppo ymmärtää, miksi NAS-palveluiden palkkioita on käytetty monesti mittarina tutkittaessa tilintarkastuksen laatua. NAS-palveluita koskevien rajoitusten takia niiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun ei kuitenkaan ole enää tarkoituksenmukaista tutkia. Kappaleissa 2.4.1. ja 2.4.2. esiteltiin tilintarkastuspalkkio ja epänormaali tilintarkastuspalkkio, sillä tilintarkastuksen laatu voi kärsiä myös tilintarkastuspalkkion vaikutuksesta (Choi ym. 2006: 117). Tämän tutkimuksen empiirisessä osassa tullaan keskittymään nimenomaan tilintarkastuspalkkion, ei NAS-palveluista maksettavien palkkioiden, vaikutukseen tilintarkastuksen laatuun.

3. TILINTARKASTUKSEN PALKKIO–LAATU-SUHDE

Tämä luku käsittelee tilintarkastuspalkkion suuruuden mahdollisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Eri suuruiset tilintarkastuspalkkiot voivat vaikuttaa eri tavalla tilintarkastajan suhteeseen asiakkaaseensa. Aluksi avataan teoriaa sen taustalla, miten palkkiot voivat vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen asiakkaasta, mikä taas saattaa heikentää tilintarkastuksen laatua. Seuraavaksi käsitellään aiempia tutkimuksia aiheeseen liittyen – ensin sellaisia, joissa tarkastellaan NAS-palkkioiden suuruuden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun ja sitten sellaisia, joissa keskitytään itse tilintarkastuspalkkioihin. Tilintarkastuspalkkioita laadun mittaamiseen käyttävä tutkimus on keskittynyt viime aikoina epänormaaliin tilintarkastuspalkkioon. Lopuksi johdetaan tutkielman hypoteesit.

3.1. Tilintarkastuspalkkioiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun

Tilintarkastajan riippumattomuuden huonontumisen katsotaan kirjallisuudessa yleisesti johtavan tilintarkastuksen laadun huonontumiseen. Tilintarkastajan riippumattomuuden ulkoisen kuvan on nähty huonontuvan, kun tilintarkastaja tarjoaa tilintarkastusasiakkaalleen huomattavan määrän tietyn tyyppisiä tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluita. Tilintarkastajalle maksetut yleiseen tietoon julkaistut NAS-palkkiot voivat näin ollen tarjota näkyvän mittarin tilintarkastajan tosiasialliselle riippumattomuudelle. Mittari on käyttökelpoinen kuitenkin vain, jos tilintarkastajan riippumattomuuden ulkoinen kuva on yhtenäinen tosiasiallisen riippumattomuuden kanssa. Palkkiot voivat olla harhaanjohtavia mittareita, jos tilintarkastajat pitävät tosiasiallisen riippumattomuutensa, vaikka näyttäisivät vaarantavan riippumattomuutensa tarjotessaan tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluita. (Dopuch ym. 2003: 85.)

Tilintarkastajan tosiallisen riippumattomuuden vaarantumista ja sitä kautta tilintarkastuksen laadun huonontumista on tutkittu tuloksen manipuloinnin kautta harkinnanvaraisilla erillä. (Dopuch ym. 2003: 85.) Kuten jo aiemmissa kappaleissa on todettu, huoli tilintarkastuksen laadun huononemisesta tilintarkastajan NAS-palvelujen takia on johtanut niiden tarjonnan rajoittamiseen. Muun muassa Yhdysvaltojen Sarbanes-Oxley –laki kieltää suurimman osan NAS-palveluista tarjoamisen tilintarkastajan omille tilintarkastusasiakkaille.

Vaikka tilintarkastajat eivät saisi tarjota NAS-palveluita asiakkailleen, saattaa tilintarkastuksen laatu kuitenkin vaarantua huomattavasti pelkästään korkeiden tilintarkastuspalkkioiden takia (Choi ym. 2010: 117). Yleisesti aiemman aiheeseen liittyvän tutkimuksen mukaan epänormaalin suurta tilintarkastuspalkkiota saavilla tilintarkastajilla on kannustimia antaa asiakkaidensa suorittaa opportunistista tuloksen manipulointia (mm. Kinney ym. 2002; Choi ym. 2010; Krauß ym. 2015). Syyn tähän on usein oletettu olevan DeAngelon (1981) tilintarkastajan riippumattomuuden talousteoria, jonka mukaan halu säilyttää tuottoisa asiakassuhde epänormaalin suurilla tilintarkastuspalkkioilla on vaihtokauppa niille kustannuksille, joita voi tulla oikeudenkäynnin tai maineen menetyksen seurauksena. (Krauß ym. 2015: 49.) Toisen näkemyksen mukaan korkeat tilintarkastuspalkkiot saattavat parantaa tilintarkastuksen laatua, sillä normaalia suurempi palkkio saattaa kannustaa tilintarkastajaa näkemään enemmän vaivaa tarkastuksen eteen, mikä nostaa tilintarkastuksen laatua (Hoitash 2007: 762).

Toista tilintarkastajan riippumattomuuden talousteoriaan liittyvää näkökulmaa tarkastellaan epänormaalin pienien tilintarkastuspalkkioiden kautta. Kun tilintarkastajat saavat odotettua huonompaa tilintarkastuspalkkiota, on heillä vähemmän kannustimia vaarantaa tilintarkastuksen laatu, koska tilintarkastustoimeksiannosta saadut hyödyt eivät ylitä mahdollisia virheellisestä tilintarkastusraportista aiheutuvia kustannuksia. Vaihtoehtoinen lähestymistapa on ollut olettaa epänormaalin pienten tilintarkastuspalkkioiden huonontavan tilintarkastuksen laatua. Oletettaessa tilintarkastuspalkkioiden olevan tilintarkastuksessa käytetyn työskentelypanoksen mittari, saattavat normaalia alhaisemmat tilintarkastuspalkkiot heijastaa huonoa työskentelypanosta tilintarkastukseen. Matalammat tilintarkastuspalkkiot saattavat heijastaa myös asiakkaan vahvaa neuvotteluvoimaa. Nämä molemmat vaihtoehdot on yleisesti nähty tilintarkastuksen laatua huonontavina tekijöinä. (Krauß ym. 2015: 46, 49.)

3.2. NAS-palkkioihin perustuvat tutkimukset

Aikaisempi tutkimus tilintarkastajille maksettavien palkkioiden vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun keskittyy NAS-palkkioiden ja tilintarkastuksen laadun väliseen tutkimukseen. Tutkimukset nojaavat siihen oletukseen, että NAS-palvelut voivat vahvistaa tilintarkastajan taloudellista sidosta asiakkaaseen, ja siten suurentaa tilintarkastajan kannustimia alistua asiakkaan painostukseen esimerkiksi hyväksymällä tuloksen manipulointia. Yleisesti ottaen tutkimuksissa saadut tulokset viittaavat siihen, että maineen suojeleminen

ja riski joutua oikeudenkäyntiin ovat tilintarkastajan raportointipäätösten ratkaisevia tekijöitä eivätkä NAS-palkkiot ilmeisesti vaarantaisi tilintarkastajan objektiivisuutta. (Frankel, Johnson & Nelson 2002: 72; Mitra ym. 2009: 233.)

Aiemmista tutkimuksista, joissa tutkitaan NAS-palkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun nimenomaan harkinnanvaraisten jaksotusten avulla, referoiduimpia ja uusimmissa tutkimuksissa usein viitattuja ovat muun muassa Frankel ym. (2002), Ashbaugh, LaFond & Mayhew (2003), Chung & Kallapur (2003), Reynolds, Deis & Francis (2004) ja Larcker & Richardson (2004). Kuten edellä on selvitetty, ovat harkinnanvaraiset jaksotukset todella käytetty menetelmä tilintarkastuksen laadun mittaamiseksi, sillä harkinnanvaraisten jaksotuksien avulla pystytään havaitsemaan tilinpäätöksistä tuloksen manipulointia, joka laskee tilintarkastuksen laatua.

Frankel ym. (2002) tutkivat oikeastaan sekä NAS-palkkioiden että tilintarkastuspalkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. He tutkivat vastakkaisia väitteitä, joista toisen mukaan tilintarkastuspalkkiot ja NAS-palkkiot saattavat luoda taloudellisen sidoksen tilintarkastajan ja asiakkaan välille, ja siten huonontaa tilintarkastuksen laatua. Toisena vastakkaisena väitteenä oli, että kummatkin palkkiot saattavat myös aiheuttaa kannustimia maineen hyvänä pitämiseen, sillä tilintarkastajat eivät yleensä ole halukkaita vaarantamaan mainettaan. SEC (United States Securities and Exchange Commission (SEC), Yhdysvaltain arvopaperimarkkinoita valvova elin) oli julkaissut vuonna 2000 uuden säännöksen, jonka mukaan yritysten tuli julkaista tilintarkastajille maksettavat palkkiot kokonaisuudessaan, joten tutkimukseen löytyi sopivaa aineistoa kummankin palkkion osalta. Harkinnanvaraisilla jaksotuksilla tehtyjen testien perusteella NAS-palkkiot olivat positiivisesti ja tilastollisesti merkittävässä yhteydessä niin harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen kuin tulosta parantavan ja tulosta huonontavan määrän kanssa. Tilintarkastuspalkkioiden ja näiden tuloksen manipuloinnin mittareiden välillä taas oli negatiivinen yhteys. Palkkioiden kokonaisuuden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä ei löydetty yhteyttä. (Frankel ym. 2002: 72–73, 91, 98, 100.)

Frankel ym. (2002) jälkeen on palkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotusten tutkimuksessa saatu heidän tutkimuksensa kanssa eriäviä tuloksia. Ashbaugh ym. (2003: 611) tutkimus lähti haastamaan Frankel ym. (2002) tutkimuksen löydöksiä. Heidän kehittämänsä tutkimusmenetelmän harkinnanvaraisten jaksotusten testien tulokset erosivat Frankel ym. (2002) tutkimustuloksista. Ylipäätään Ashbaugh ym. (2003) tutkimus viittaa siihen, että Frankel ym. (2002) tulokset ovat herkkiä vaihtelulle riippuen käytetyistä menetelmistä. Ashbaugh ym. (2003) ei löytänyt tutkimuksessaan evidenssiä sille, että tilintarkastajat

vaarantaisivat riippumattomuutensa sen takia, että asiakas maksaa tilintarkastajalle enemmän NAS-palkkioita. Chung ym. (2003) tutkimus sai myös Frankel ym. (2002) tutkimuksen vastaisia tuloksia. He käyttivät tutkimuksessaan mittareina tilintarkastuspalkkioiden kokonaismäärää jaettuna tilintarkastusyhteisön kokonaistuotoilla sekä NAS-palkkioita jaettuna tilintarkastusyhteisön kokonaistuotoilla. Tilastollisesti merkittävää yhteyttä harkinnanvaraisten jaksotusten ja valittujen mittarien välillä ei löytynyt. (Chung ym. 2003: 391.)

Myös Reynolds ym. (2004) ja Larcker ym. (2004) tutkivat sekä tilintarkastuspalkkioiden että NAS-palkkioiden vaikutusta mitatakseen tilintarkastajan ja asiakkaan välisiä taloudellisia riippuvuuksia. Reynolds ym. (2004) toistivat Frankel ym. (2002) tutkimuksen ja saivat heidän kanssaan yhteneväiset tulokset. Reynolds ym. (2004) tekivät kuitenkin huomion, että Frankel ym. (2002) tutkimuksen alkuperäiset tulokset johtuivat pääasiassa aineistossa olevien yritysten ominaisuuksista. Jaettuaan nämä ominaisuudet omiksi tekijöikseen analyysissään, eivät he löytäneet enää evidenssiä tukemaan väitettä, että NAS-palkkiot huonontaisivat tilintarkastajan objektiivisuutta. (Reynolds ym. 2004: 29.) Larcker ym. (2004) tutkimustulokset tukivat parhaiten väitettä, että tilintarkastajan käytöstä rajoittaa maineen menettämisen pelko, joka vaikuttaa tilintarkastajan alttiuteen hyväksyä asiakkaalta erikoisia jaksotusvalintoja. Larcker ym. (2004) löysivät tutkimuksessaan negatiivisen suhteen niin tilintarkastuspalkkioiden kuin NAS-palkkioiden määrän ja jaksotusten välillä. Heidän tutkimuksensa viittasivat siis siihen, että korkeammat palkkiot ovat yhteydessä pienempään harkinnanvaraisten jaksotusten määrään. (Larcker ym. 2004: 625.)

3.3. Tilintarkastuspalkkioon perustuvat tutkimukset

Tilintarkastuspalkkioiden mahdollisesti aiheuttamille riippumattomuuskysymyksille on kohdistettu melko vähän tutkimusta ja intressiä. Suurin osa aiemmista tutkimuksista keskittyy NAS-palkkioiden vaikutukseen tilintarkastajan riippumattomuuteen ja tilintarkastuksen laatuun. NAS-palveluiden tarjoamista on nykyään kuitenkin rajoitettu lakien avulla. Näin ollen voidaan mieltää, että NAS-palkkioihin keskittyvä tilintarkastuksen laadun tutkimus ei välttämättä ole enää ajankohtaista. (Mitra ym. 2009: 233.) Tutkimussuunta onkin siirtynyt kohti tilintarkastuspalkkioiden ja laadun välistä tutkimusta.

NAS-palveluja rajoittavan lainsäädännön käyttöönoton jälkeen on mahdollista, että asiakkaat saattavat käyttää keinonaan korkeita tilintarkastuspalkkioita, kun he yrittävät vaikuttaa tilintarkastajaan ja hänen riippumattomuuteensa. Tilintarkastuspalkkiot saattavat siis aiheuttaa samanlaisia taloudellisia sidoksia tilintarkastajan ja asiakkaan välille, kuin NAS-palkkioiden on oletettu aiheuttavan. Jo Kinney ym. (2002) esittivät, että korkeat tilintarkastuspalkkiot voivat kasvattaa tilintarkastajan ja asiakkaan välistä taloudellista sidosta, jolloin tilintarkastajan on vaikeampi puuttua asiakkaan väärän kuvan antavaan tilinpäätökseen. Tilintarkastuspalkkion vaarantaessa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuu samalla myös tilintarkastuksen laatu. Tutkimukset, jotka ovat ottaneet huomioon vain NAS-palkkioita eivät siis selitä tyhjentävästi palkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. (Mitra ym. 2009: 233; Choi ym. 2010: 116.)

Näiden tekijöiden lisäksi Reynolds ym. (2004) havaitsivat, että tilintarkastuspalkkiot saavat tilintarkastajalle aikaan vakaamman vuosittaisen tulovirran kuin NAS-palvelut, jolloin taloudellisesti järkevä tilintarkastaja saattaa kokea korkeampaa tilintarkastuspalkkiota maksavan asiakkaan painostuksen vahvempana kuin korkeita NAS-palkkioita maksavan asiakkaan. Lisäksi NAS-palveluita rajoittavan lainsäädännön voimaantulon jälkeen on havaittu huomattavaa kasvua tilintarkastuspalkkioissa, mikä saattaa myös vahvistaa tilintarkastajan ja asiakkaan välistä taloudellista sidosta nimenomaan tilintarkastuspalkkioiden suhteen. (Mitra ym. 2009: 233.)

3.3.1. Tilintarkastuspalkkion jäännösarvoa käyttävät tutkimukset

Kuten edellä on jo todettu, Frankel ym. (2002), Reynolds ym. (2004) ja Larcker ym. (2004) tutkivat NAS-palkkioiden ohella myös tilintarkastuspalkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Kinney ym. (2002) nostivat esiin tilintarkastuspalkkion jäännösarvon käytön tutkimuksessa arvioidessaan Frankel ym. (2002) tutkimuksen menetelmiä. He ehdottivat, että taloudellisen sidoksen käsitettä voitaisiin jalostaa pidemmälle erottamalla tutkimuksessa normaalin osan ja epänormaalin osan tilintarkastuspalkkiosta. (Kinney ym. 2002: 109.) Tilintarkastuspalkkion vaikutuksen tutkimista tilintarkastuksen laatuun on jatkanut tutkimus, joka keskittyy laadun tutkimiseen tilintarkastuspalkkioiden jäännösarvoilla. Kuten jo kappaleessa 2.4.2. todettiin, on jäännösarvoilla, eli epänormaalin suuruisilla tilintarkastuspalkkioilla, tutkiminen tarkoituksenmukaisempaa kuin pelkällä toteutuneella tilintarkastuspalkkiolla. Jäännösarvot kuvastavat paremmin tilintarkastajan taloudellista sidosta asiakkaaseensa.

Mitra ym. (2009: 232) ottivat huomioon tilintarkastuspalkkion jäännösarvon tutkiessaan tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun ennen ja jälkeen Sarbanes-Oxley -lain voimaantuloa. He erottelivat tutkimuksessaan normaalin ja epänormaalin osan tilintarkastuspalkkiosta ja harkinnanvaraiset jaksotukset määriteltiin muunnellun Jonesin mallin avulla. Tutkimustulokset olivat, että sekä tilintarkastuspalkkion normaali että epänormaali osa nostavat tuloksen laatua, minkä osoitti harkinnanvaraisten jaksotusten määrän lasku. Heidän tuloksensa eivät siis tukeneet väitettä, että korkea tilintarkastuspalkkio vaarantaisi tilintarkastajan riippumattomuuden ja huonontaisi tilintarkastuksen laatua.

Krishnan, Sami & Zhang (2003) ja Higgs & Skantz (2006) tutkivat myös epänormaalien palkkioiden ja laadun välistä suhdetta. He ottivat uutena aspektina tutkimuksessaan huomioon epänormaalin tilintarkastuspalkkion etumerkit. Heidän tutkimuksensa liittyvät kuitenkin enemmän tilintarkastajan riippumattomuuden ulkoiseen kuvaan kuin tosiasialliseen riippumattomuuteen. (Choi ym. 2010: 117.) Näin ollen näitä tutkimuksia ei ole tarkoituksenmukaista avata enempää, sillä tämä tutkielma keskittyy tilintarkastajan tosiasiallisen riippumattomuuden tutkimiseen.

Choi ym. (2010) tutkimus oli ensimmäinen tutkimus, joka sai evidenssiä sille, että epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden vaikutus tilintarkastuksen laatuun on asymmetrinen riippuen epänormaalin palkkion etumerkistä. Tutkimus oli myös ensimmäinen, joka dokumentoi, että liian korkeat tilintarkastuspalkkiot voivat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden siitäkin huolimatta, että NAS-palveluiden tarjoaminen samalle tilintarkastusasiakkaalle on kielletty. Choi ym. (2010) tarkastelivat tutkimuksessaan aluksi tilintarkastuspalkkion ja tilintarkastuksen suhdetta niin, etteivät he tehneet eroa sen välille, onko kyseessä positiivinen epänormaali tilintarkastuspalkkio vai negatiivinen epänormaali tilintarkastuspalkkio. Tällä tutkimistavalla tilintarkastuspalkkion vaikutus tilintarkastuksen laatuun oli tilastollisesti merkityksetön. Tulos oli tällöin yhteneväinen sellaisten tutkimusten kanssa, jotka käyttivät samankaltaista metodologiaa (mm. Ashbaugh ym. 2003; Chung ym. 2003; Reynolds ym. 2004). (Choi ym. 2010: 116–117.)

He päättivät kuitenkin lisäksi jakaa tutkimuksensa kokonaisuineen kahteen ryhmään. Näin saatiin tarkasteltua erikseen positiivisesti epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden ja negatiivisesti epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Kun epänormaalin palkkion osuus oli positiivinen, havaittiin palkkioiden korreloivan positiivisesti harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän kanssa. Tämä viit-

tasi negatiiviseen yhteyteen tilintarkastuksen laadun ja positiivisen epänormaalin palkkion välillä. Negatiivisesti epänormaaleilla palkkioilla ei havaittu merkittävää yhteyttä laadun ja palkkioiden välillä. (Choi ym. 2010: 116–117.)

Choi ym. (2010) regressioanalyysien tulokset tarkoittivat sitä, että positiiviset ja negatiiviset epänormaalit palkkiot luovat erilaiset kannustimet. Positiivisesti epänormaaleja tilintarkastuspalkkioita maksavilla asiakkailla tilintarkastajat alistuvat luultavammin asiakkaan painostukselle epänormaalin palkkion kasvaessa, kun taas negatiivisesti epänormaaleja tilintarkastuspalkkioita maksavien asiakkaiden tilintarkastajat vaarantavat epätodennäköisesti tilintarkastuksen laadun. Yhteys epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun välillä on siis asymmetrinen. Lisäksi kun taloudellisen sidoksen mittarina käytettiin epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden sijasta epänormaaleja NAS-palkkioita tai epänormaaleja kokonaispalkkioita, jossa tilintarkastuspalkkion ja NAS-palkkioiden epänormaalit määrät oli summattu, ei löydetty merkittävää vertailukelpoista yhteyttä palkkioiden ja laadun välillä. Tämä tulos oli yhteneväinen sellaisten tutkimusten kanssa, jotka raportoivat merkityksettömän yhteyden NAS-palkkioiden tai kokonaispalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun välillä (mm. Ashbaugh ym. 2003; Chung ym. 2003). Tästä voi päätellä, että etumerkittömien epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden käyttö tilintarkastuspalkkion ja laadun suhteen tutkimuksessa johtaa luultavimmin merkityksettömiin yhteyksiin. (Choi ym. 2010: 117.)

Choi ym. (2010) jälkeen muutkin tutkijat ovat tutkineet tilintarkastuspalkkion ja tilintarkastuksen laadun välistä suhdetta ottaen huomioon epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden etumerkit. Asthana ym. (2012) käyttivät tilintarkastuksen laadun mittarina sekä harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttista määrää että tulostavoitteiden saavuttamista tai päihittämistä. Heidän tuloksensa olivat positiivisen epänormaalin palkkion suhteen samansuuntaisia kuin Choi ym. (2010) tulokset. Tilintarkastajan ja asiakkaan välisen taloudellisen sidoksen puolesta puhui, että harkinnanvaraisten jaksotuksien absoluuttinen määrä ja todennäköisyys saavuttaa tai päihittää tulostavoitteet nousivat molemmat samalla kun positiivisesti epänormaalit tilintarkastuspalkkiot nousivat. Asiakkaan neuvotteluvoiman vaikutus sai myös vahvistusta, sillä laadun mittarit kasvoivat samaa tahtia negatiivisten epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden suuruuden kanssa. Tämä efekti voimistui, kun asiakkaan neuvotteluvoima kasvoi. Kuitenkin Sarbanes-Oxley –lain voimaantulon jälkeen sekä taloudellisen sidoksen että asiakkaan neuvotteluvoiman on huomattu yleisesti laskeneen, eli Sarbanes-Oxley –laki parantaisi tilintarkastajan riippumat-

tomuutta. Tuloksien mukaan siis sekä positiivisesti että negatiivisesti epänormaalit palkkiot laskivat tilintarkastuksen laatua, kun taas Choi ym. (2010) ei löytänyt merkittävää yhteyttä negatiivisen epänormaalin palkkion ja laadun välillä. (Asthana ym. 2012: 1–2.)

Eshleman & Guo (2014) saivat jälleen tutkimuksessaan erilaisia tuloksia kuin Choi ym. (2010) ja Asthana ym. (2012). Kun he jakoivat epänormaalin tilintarkastuspalkkion etumerkkien mukaan, saatiin tulos, että negatiivisesti epänormaalia tilintarkastuspalkkiota saavat tilintarkastajat sietävät todennäköisemmin tuloksen manipulointia asiakkaaltaan. Näin ollen epänormaalien pienet tilintarkastuspalkkiot olisivat yhteydessä tilintarkastuksen huonoon laatuun. Sen sijaan korkean epänormaalien tilintarkastuspalkkion kohdalla ei löydetty merkitsevyyttä. Käytettäessä tilintarkastuspalkkion estimoitua jäännösarvoa ilman etumerkkien merkitystä, saatiin tulokseksi, että epänormaalien korkeaa tilintarkastuspalkkiota maksavat asiakkaat käyttävät vähemmän todennäköisesti tulosta parantavia harkinnanvaraisia jaksotuksia saavuttaakseen tai päihittääkseen tulostavoitteet. Tämän perusteella he päättelivät, että epänormaalien korkeat tilintarkastuspalkkiot olisivat viittaus parempaan tilintarkastuksen työpanokseen. Heidän mukaansa ero Choi ym. (2010) ja Asthana ym. (2012) tutkimuksiin näyttäisi johtuvan tilintarkastuksen laatua edustavasta mitaustavasta, ja tähän tulisi kiinnittää tulevissa tutkimuksissa huomiota. Harkinnanvaraisen jaksotusten absoluuttisen arvon käyttäminen tilintarkastuksen laadun mittarina ilman johdon kannustimien huomioimista voi johtaa virheellisiin päätelmiin. (Eshleman ym. 2014: 129, 135–136.)

Kuten edellä esiteltyt tutkimukset, on suurin osa tilintarkastuspalkkion jäännösarvon vaikutusta tilintarkastuksen laatuun arvioivista tutkimuksista tehty yhdysvaltalaisella aineistolla. Tuoreta eurooppalaisella aineistolla tehtyä tutkimusta edustaa Krauß ym. (2015) tutkimus, joka on ensimmäinen laatuaan, jossa aineisto koostui saksalaisista pörssiyrityksistä. He saivat Choi ym. (2010) tutkimuksen kanssa samansuuntaisia tuloksia. Heidän mukaansa positiivisesti epänormaalit tilintarkastuspalkkiot ovat merkittävästi negatiivisessa yhteydessä tilintarkastuksen laatuun. Negatiivisesti epänormaalilla tilintarkastuspalkkiolla ei löydetty merkittävää vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Näin ollen heidän johtopäätöksensä oli, että tilintarkastuspalkkion positiivinen jäännösarvo on merkki taloudellisesta sidoksesta, ja siten tilintarkastajan vaarantuneen riippumattomuuden merkittävä ilmaisin. Normaalia matalampi tilintarkastuspalkkio ei sen sijaan aiheuta huonontumista tilintarkastajan työskentelypanoksessa, eli tilintarkastuksen laatu ei heikkene asiakkaan neuvotteluvoimasta. Heidän mukaansa analysoitaessa tilintarkastajan ja asiak-

kaan välistä suhdetta on tärkeää erottaa negatiivinen ja positiivinen epänormaalin tilintarkastuspalkkio toisistaan, koska muunlaiset laadun mittarit voivat johtaa ristiriitaisiin tuloksiin. (Krauß ym. 2015: 45–48.)

3.4. Tutkimushypoteesit

Tilintarkastuksen laadun käänteisenä mittarina toimii tässä tutkielmassa harkinnanvaraiset jaksotukset. Esitetyn teorian ja aiempien tutkimuksien perusteella voidaan olettaa, että epänormaalin tuottoisa asiakassuhde saattaa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Tilintarkastuspalkkion ollessa epätavallisen suuri saattaa tilintarkastaja pitää asiakassuhteesta saamiensa taloudellisia hyötyjä suurempina kuin riippumattomuutensa vaarantumisesta mahdollisesti aiheutuvia haittoja. Tällöin tilintarkastaja sietää asiakkaaltaan todennäköisemmin tuloksen manipulointia, minkä johdosta tilintarkastuksen laatu heikentyy. Ensimmäiseksi hypoteesiksi voidaan johtaa seuraava:

H1: Epätavallisen suurien tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä on tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys.

Sen sijaan, kun tilintarkastuspalkkio on epänormaalin pieni, on tilintarkastajalla vähemmän kannustimia vaarantaa tilintarkastuksen laatu, koska asiakassuhteesta saadut arvioit hyödyt eivät luultavasti ylitä mahdollisia virheellisestä tilintarkastusraportista aiheutuvia vaihtoehtokustannuksia, kuten maineen menettäminen tai oikeudenkäyntiin joutuminen. Näin olen tilintarkastajalle ei synny suurta houkutusta vaarantaa riippumattomuuttaan. Lisäksi minkään tekijän ei oleteta johtavan myöskään tilintarkastajan haluun tuottaa laadukkaampaa tilintarkastusta. Tutkielman toiseksi hypoteesiksi johdetaan seuraava:

H2: Epätavallisen pienten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

4. TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä kappaleessa käydään läpi tutkimusaineisto sekä tutkimusmenetelmät. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia tilintarkastuspalkkioiden määrän vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tutkimuksessa tilintarkastuspalkkioilla tarkoitetaan tilintarkastukseen liittyvistä kokonaispalkkioista erotettua tilintarkastuspalkkioiden osuutta. NAS-palkkioita ei siis sisällytetä tässä tutkimuksessa tilintarkastuspalkkioihin eikä niiden vaikutusta tutkita tässä tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa tutkitaan tarkemmin ottaen tilintarkastuspalkkioiden epänormaalien osuuden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Laadun käännteisenä mittarina toimii harkinnanvaraiset jaksotukset. Tutkimusmenetelminä käytetään tilastollisia malleja, joita on käytetty myös aiemmissa samaa aihetta tutkivissa tutkimuksissa, jotka on esitelty kappaleessa 3.3.1., sillä niiden oletetaan sopivan parhaiten tähän tarkoitukseen. Pääasiallisena pohjana tutkimukselle käytetään Choi ym. (2010) tutkimusta, joka on toiminut uranuurtajana nimenomaan tilintarkastuspalkkioiden epänormaalien osuuden vaikutuksen tutkinnassa, sekä Choin ym. (2010) tutkimuksen jälkeen tehtyjä tutkimuksia Asthana ym. (2012), Eshleman ym. (2014) ja Krauß ym. (2015).

4.1. Tutkimusaineisto

Tutkielman aineistona käytetään yhdysvaltalaisista aineistoa, joka muodostuu pörssinoteeratuista yrityksistä. Muuhun kuin suomalaiseen aineistoon on päädytty, sillä Vaasan yliopistossa on tehty tästä aiheesta pro gradu –tutkielma jo suomalaisella aineistolla vuonna 2012. Koska Suomessa on melko pieni määrä julkisia osakeyhtiöitä, joiden tilinpäätöskisien tiedot olisivat saatavilla, ei suomalaisen aineiston käyttöä pidetä tässä tapauksessa tarkoituksenmukaisena. Tutkielman empiirisessä osassa oli alun perin tarkoitus käyttää saksalaisia julkisesti noteerattuja yhtiöitä, sillä tutkimusta saksalaisella aineistolla on vielä melko vähän. Saksalaisen aineiston haussa törmättiin kuitenkin haasteisiin, joista suurin oli se, ettei tilinpäätöksistä välttämättä löytynyt tilintarkastuspalkkioiden määrää eriteltynä. Näin ollen päädyttiin käyttämään yhdysvaltalaisista aineistoa. Yhdysvaltalaisista aineistoa on laajasti saatavilla ja näin saadaan kattava populaatio tutkimukseen.

Yhdysvaltalaisen aineiston avulla minimoitiin myös manuaalisen työn tarve, eli joidenkin tunnuslukujen ja esimerkiksi juuri tilintarkastuspalkkioiden hakeminen käsin tilinpäätöksiltä. Kaikki aineisto haettiin Wharton Research Data Services –tietokannasta, josta on pääsy moniin eri tietokantoihin. Suurin osa muuttujista haettiin Compustat-aineistosta,

josta saatiin moni muuttuja suoraan sellaisenaan aineistoon. Tilintarkastajaan ja tilintarkastuspalkkioihin liittyvät tiedot haettiin Audit Analytics –aineistosta. Manuaalista työtä tehtiin muuttujien osalta siinä, että Compustatista ja Audit Analyticsista ajettuja tietoja yhdisteltiin. Yhdisteleminen tehtiin yhtiöiden Ticker-koodien avulla. Lisäksi osa muuttujista laskettiin manuaalisesti tietokannasta ajettujen muuttujien perusteella. Tällaisia muuttujia olivat esimerkiksi jonkin asian muutosta osoittava muuttuja, kuten LVKASVU (liikevaihdon kasvu vuoden aikana) sekä taseen tai tuloksen eriä yhdistelevät tunnusluvut, kuten MVALMIUS (lyhytaikaiset varat/lyhytaikaiset velat). Manuaalinen työ lisää virheen riskiä, joten vain kahdesta eri tietokannasta ajetut muuttujat minimoivat tämän riskin mahdollisuutta. Aineiston muokkaus toteutettiin Microsoft Excelissä.

Tutkimuksen aineisto on poikkileikkausaineisto, eli se koostuu useista havaintoyksiköistä yhdeltä vuodelta. Tutkimuksen aineisto pyrittiin pitämään mahdollisimman tuoreena. Tämän takia valittiin tarkasteluvuodeksi tilikausi 2017, josta oli mahdollisimman monen yhtiön tiedot jo saatavilla. Tilikaudella 2017 tarkoitetaan tässä Compustatin määrittelemää tilikautta 2017, joka on yhtiöstä riippuen saattanut loppua vuonna 2017 tai 2018. Tilikauden 2018 tilinpäätöstiedot puuttuivat vielä monen yhtiön osalta, joten kyseistä vuotta ei siksi valittu. Koska osaan muuttujista tarvitaan tietoja myös edelliseltä vuodelta, sisältää aineisto tietoja myös vuodelta 2016.

Compustatin aineisto pohjautuu SEC:n aineistoihin. Järjestelmästä saatu aineisto sisälsi sekä kanadalaiset että yhdysvaltalaiset pörssinoteeratut yhtiöt, joten ensimmäiseksi aineistosta karsittiin pois kanadalaiset yhtiöt. Seuraavaksi aineistosta karsittiin pois yritykset North American Industry Classification Systemin (jäljempänä NAICS) SIC-koodeilla 6000–6999 (rahoitus- ja vakuutuslalla toimivat yhtiöt), mikä on yleinen tapa tämän aihealueen tutkimuksessa. Myös SIC-koodeilla 4000–4999 (kuljetus-, viestintä-, kaasu-, sähkö- ja terveystalouseläät) olevat yhtiöt karsittiin aineistosta pois, kuten on tehty muun muassa Choi ym. (2010) ja Eshleman ym. (2014) tutkimuksissa. (North American Industry Classification System 2019.) Kyseisien SIC-koodien yhtiöiden karsiminen aineistosta perustuu siihen, että näiden yhtiöiden operointi on reguloitua, mikä vaikuttaa niiden kannustimiin manipuloida tulostaan. Tämä fakta ja se, että niillä on muista aloista poikkeavat tilinpäätöskäytännöt, voisivat johtaa tuloksien vääristymiseen. Seuraavaksi aineistosta karsittiin pois sellaiset yhtiöt, joille ei löytynyt Audit Analyticsin aineistosta tilintarkastajatietoja taikka tilintarkastuspalkkion määrää tai se oli väärässä valuutassa. Aineistosta jouduttiin karsimaan joitain yhtiöitä myös sen takia, mikäli kaikkia muuttujia ei ollut saatavilla. Taulukossa 2 on esitetty aineisto ja sen karsinta yhtiötasolla.

Taulukko 2. Tutkielman aineiston karsiminen yhtiöittäin.

Aineiston karsinnan syy	Yhtiöt
Kaikki Compustatin North American -aineistossa löytyvät SEC:n julkisesti noteeratut yhtiöt, joilta löytyy tilinpäätöstiedot tilikaudelta 2017	11 837
Kanadalaiset yhtiöt	- 2 081
SIC-koodit 4000–4999 ja 6000–6999	- 5 398
Tilintarkastajatieta tai tilintarkastuspalkkion määrä puuttui taikka tilintarkastuspalkkio ei ollut USD:ssa	- 988
Jokin muuttuja puuttui tai sitä ei voitu laskea aineiston puutteellisuuden vuoksi (sis. liikevaihto = 0)	- 531
Koko aineisto yhteensä	2 839

Kuten taulukosta 2 näkee, oli alkuperäinen yhtiöjoukko 11 837 yhtiötä. Karsinnan jälkeen tutkimuksen lopulliseksi aineistoksi jäi 2 839 yhtiötä. Esimerkiksi Krauß ym. (2015) saksalaisia pörssiyrityksiä tutkivassa tutkimuksessa, jossa tutkittiin tilintarkastuspalkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun useamman vuoden ajalta paneeliaineistolla, oli yritysjoukko 537 yritystä ja 2 334 yritysvuotta. Choi ym. (2010) tutkimuksessa tutkittiin aihetta myös useamman vuoden ajalta ja yrityksen määrä vaihteli vuosittain 1 641–3 004 yhtiön välillä. Tämän tutkimuksen yritysjoukko on siis melko laaja ja sitä voidaan pitää riittävänä sekä vertailukelpoisena aiempiin tutkimuksiin nähden.

Aineiston yhtiöt voidaan jaotella SIC-koodien kahden ensimmäisen numeron mukaan toimialoittain. Kuten yllä mainittu, aineistosta karsittiin yhtiöt SIC-koodeilla 4000–4999 ja 6000–6999. Aineiston jakautumista toimialoittain on havainnollistettu taulukossa 3. Aineiston yritysten epätasaista jakautumista toimialojen välillä selittää osaltaan yritysten epätasainen jakautuminen SIC-koodeittain Yhdysvaltain markkinoilla. Lisäksi aineistossa on vain pörssinoteerattuja yhtiöitä, joilta löytyi kaikki tarvittavat muuttujat testeihin, jolloin kaikki noteeraamattomat yritykset sekä osa pörssinoteeratuistakin yrityksistä ovat rajautuneet aineistosta pois. Verrattaessa esimerkiksi Krauß ym. (2015) tutkimukseen on yhtiöiden jakautuminen toimialoittain pääpiirteissään samanlainen. Myös Krauß ym. (2015) tutkimuksessa teollisuusala on yllä mainittu ja sen sijaan esimerkiksi maa- ja metsätalous sekä kalastus aliedustettu.

Taulukko 3. Tutkielman aineisto toimialoittain SIC-koodin mukaan.

SIC-koodi	Toimiala	Yrityksiä (kpl)	Osuus
01–09	Maa- ja metsätalous, kalastus	11	0,4 %
10–14	Kaivosteollisuus	210	7,4 %
15–17	Rakennusala	28	1,0 %
20–39	Teollisuus	1 597	56,3 %
50–51	Tukkukauppa	115	4,0 %
51–59	Vähittäiskauppa	191	6,7 %
70–89	Palvelut	683	24,0 %
90–99	Julkishallinto tai muu toimiala	4	0,1 %
	Yhteensä	2 839	100,0 %

4.2. Tutkimusmenetelmät

Tämän tutkielman tutkimusongelmana on, miten tilintarkastuspalkkioiden epänormaalit osuudet vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Tutkimusongelmaa tutkitaan lineaarisella regressioanalyysillä. Kyseiseen regressiomalliin saadaan tilintarkastuspalkkion epänormaali osuus tilintarkastuspalkkiomallista, joka pohjautuu myös lineaariseen regressioon. Laatua tutkimusongelman mallissa mitataan harkinnanvaraisilla jaksotuksilla, jotka saadaan muunnellusta Jonesin (1995) mallista, joka on niin ikään lineaarinen regressiomalli. Seuraavaksi esitellään tässä tutkielmassa tutkimusongelman ratkaisussa käytetyt regressiomallit. Regressiot ajetaan SAS 9.4 –ohjelmistolla.

4.2.1. Tilintarkastuspalkkiomalli

Tässä tutkimuksessa käytetään tilintarkastuspalkkion epänormaalia osaa kuvaamaan tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, sillä nimenomaan palkkion epänormaalin osan nähdään kuvaavan tilintarkastajan taloudellista sidettä asiakkaaseen (Choi ym. 2010: 116; Krauß ym. 2015: 47). Tilintarkastuspalkkiosta ei pystytä suoraan sanomaan epänormaalin palkkion osuutta. Jotta saataisiin selville tilintarkastuspalkkion epänormaali osuus, on alan tutkimuksessa vakiintunut toimintamalliksi muodostaa lineaariseen regressioanalyysiin perustuva tilintarkastuspalkkiomalli, joka selittää tilintarkastuspalkkion normaalin osan yhtiöittäin. Mallista saadaan lopulta myös tilintarkastuspalkkion residuaali eli jäännösarvo, joka kuvaa tilintarkastuspalkkion epänormaalin osuuden

määrää. Residuaali muodostuu toteutuneen tilintarkastuspalkkion ja mallin määrittelemän normaalin osan erotuksesta (Krauß ym. 2015: 55). Tämän tutkielman tilintarkastuspalkkiomalli muodostetaan aikaisempien tutkimusten (kuten Choi ym. 2010, Asthana ym. 2012, Eshleman ym. 2014 ja Krauß ym. 2015) käyttämien tilintarkastuspalkkiomallien pohjalta. Tutkimuksessa käytetty tilintarkastuspalkkiomalli on esitetty alla mallissa 1.

$$(1) \quad \text{PALKKIO} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{TASE} + \alpha_2 \text{VAATIVAT} + \alpha_3 \text{TTEKIJÄT} + \alpha_4 \text{TAPPIO} + \alpha_5 \text{EDELTAPIO} + \alpha_6 \text{VELKATASO} + \alpha_7 \text{ROA} + \alpha_8 \text{MVALMIUS} + \alpha_9 \text{BIG4} + \alpha_{10} \text{TTVAIHTO} + \alpha_{11} \text{LVKASVU} + \text{Toimialamuuttajat} + \varepsilon,$$

jossa:

PALKKIO	= Tilintarkastuspalkkion luonnollinen logaritmi
TASE	= Taseen loppusumman luonnollinen logaritmi
VAATIVAT	= vaativat erät, eli (myyntisaamiset + varasto) / taseen loppusumma
TTEKIJÄT	= Työntekijöiden lukumäärän neliöjuuri
TAPPIO	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1 yrityksen tuloksen ollessa tarkastelutilikaudella tappiollinen ja muuten arvon 0
EDELTAPIO	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1 yrityksen tuloksen ollessa tarkastelutilikautta edellisellä tilikautena tappiollinen ja muuten arvon 0
VELKATASO	= Velkaantuneisuusaste [vieras pääoma / taseen loppusumma]
ROA	= Kokonaispääoman tuotto prosentti [nettotulos / taseen loppusumma], kuten Krauß ym. (2015) tutkimuksessa määriteltä
MVALMIUS	= Lyhytaikaiset varat / lyhytaikaiset velat
BIG4	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1 yrityksen tilintarkastajan ollessa Big4-yhteisö ja muuten arvon 0
TTVAIHTO	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1, jos yrityksen tilintarkastaja on vaihtunut tarkastelutilikauden aikana ja muuten arvon 0
LVKASVU	= Liikevaihdon muutos edellisestä tilikaudesta tarkastelutilikauteen / aloittavan taseen summa
Toimialamuuttajat	= Dummy-muuttajat (7kpl), jotka kontrolloivat toimialakohtaisia vaikutuksia
ε	= Jäännöstermi, eli palkkioresiduaali

Mallissa 1 selitettävä muuttuja on asiakkaan tilintarkastajalleen maksama tilintarkastuspalkkio (PALKKIO). Tilintarkastuspalkkiosta on otettu aiempia tutkimuksia mukaillen luonnollinen logaritmi, jotta muuttujaa saataisiin normaalijakautuneeksi.

Selittävät muuttujat on valittu myös aiempien tutkimusten tilintarkastuspalkkiomallien perusteella. Muuttujat on valittu siten, että ne kuvastavat seuraavaa kolmea tekijää: *asiakkaan koko*, *asiakkaan kompleksisuus* ja *toimeksiantokohtainen riski*. Viimeaikaisen tilintarkastuspalkkioihin liittyvän kirjallisuuden, kuten DeFond ym. (2002), Hay ym. (2006), Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015), mukaan kyseiset kolme tekijää kasvattavat tarvetta tilintarkastuspalveluille ja selittävät tilintarkastuspalkkion suuruutta.

Aiempi tilintarkastuspalkkioihin liittyvä tutkimus (Simunic 1980; Hay ym. 2006; Hoitash ym. 2007; Choi ym. 2010; Eshleman ym. 2014; Krauß ym. 2015) tarjoaa evidenssiä sille, että asiakkaan koolla on positiivinen vaikutus tilintarkastuspalkkion määrään. *Asiakkaan kokoa* mallissa edustaa muiden aiempien tutkimuksien tapaan taseen loppusumman luonnollinen logaritmi (TASE). Lisäksi kokoa edustaa työntekijöiden määrä (TTEKIJÄT), josta on otettu Choi ym. (2010) ja Asthana ym. (2012) tutkimuksia mukaillen neliöjuuri normaalijakautuneisuutta tavoitellen.

Asiakkaan kompleksisuuden on havaittu myös korreloivan suuremman tilintarkastuspalkkion kanssa (Choi ym. 2010: 125; Eshleman ym. 2014: 125). *Asiakkaan kompleksisuutta* kuvaamaan on valittu vaativat erät (VAATIVAT). Muuttuja muodostuu yleisesti tilintarkastuksessa vaativiksi tarkistettaviksi eriksi havaituista tase-eristä, eli myyntisaamisten ja varaston määrästä suhteessa taseen loppusummaan. Muuttuja on valittu muun muassa Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015) malleja mukaillen, joista Choi ym. (2010) havaitsi muuttujalla tilastollisesti merkittävän positiivisen vaikutuksen tilintarkastuspalkkioon.

Toimeksiannon riskisyyttä kuvaamaan on malliin otettu dummy-muuttujat asiakkaan tilikauden tappio (TAPPIO) ja edellisen tilikauden tappio (EDELTAPIO) sekä velkaantuneisuusastetta kuvaava muuttuja (VELKATASO). Näiden vaikutuksen tilintarkastuspalkkioon odotetaan olevan positiivinen. Lisäksi malliin on lisätty asiakkaan riskisyyttä kuvaamaan asiakkaan kokonaispääoman tuotto prosentti (ROA) sekä maksuvalmius (MVALMIUS), joiden vaikutus tilintarkastuspalkkioon odotetaan olevan negatiivinen. Riskisyyteen liittyvien muuttujien odotettujen vaikutusten suunnat tilintarkastuspalkkioon ovat muun muassa Choi ym. (2010), Eshleman ym. (2014) ja Krauß ym. (2015) tutkimuksissa havaitut vaikutukset. Tilintarkastajan riskiaspektia mallissa kuvaa dummy-

muuttuja (BIG4), joka saa arvon 1, mikäli yhtiön tilintarkastaja on joku neljästä suuresta tilintarkastusyhteisöstä, eli Deloitte, KPMG, EY tai PwC, ja muuten arvon 0. Tilintarkastuspalkkioon voidaan odottaa preemiota, mikäli yhtiöllä on hyvä maine ja siltä odotetaan erinomaista tilintarkastuksen laatua, joten vaikutuksen odotetaan olevan positiivinen (Eshleman ym. 2014: 125; Krauß ym. 2015; 56).

Tilintarkastuspalkkiomalliin on sisällytetty myös dummy-muuttuja TTVAIHTO, joka kuvaa tilintarkastajan vaihtumista tarkastelutilikauden aikana. Tällä kontrolloidaan ”low-ballingia”, eli sitä, että tilintarkastusyhteisöt saattavat antaa alennusta ensimmäisen vuoden tilintarkastuksesta. Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015) tutkimuksien mukaisesti odotetaan, että vaikutus on tilintarkastuspalkkion määrään nähden negatiivinen. Lisäksi malliin lisättiin LVKASVU Choi ym. (2010) mallin mukaisesti, sillä kovan kasvun yrityksillä on suurempi tarve tilintarkastuspalveluille kuin vähäisen kasvun yrityksillä.

Lopulta malliin lisätään vielä seitsemän dummy-muuttujaa kontrolloimaan toimialojen vaikutusta tilintarkastuspalkkion määrään. Seitsemään muuttujaan päädyttiin tutkimusaineiston käsittäessä kahdeksan erillistä toimialaa SIC-koodien mukaan jaoteltuna, kuten taulukon 3 perusteella voi nähdä. Regressioajossa dummy-muuttujista yksi pitää aina jättää pois selittäjien joukosta (Nummenmaa 2004: 314), joten siksi muuttujia on seitsemän, ei kahdeksan.

4.2.2. Harkinnanvaraisten jaksotuksien määrittäminen

Tilintarkastuksen laatu ei ole suoraan havaittavissa mistään (Asthana ym. 2012: 6). Varsinaisessa tutkimusongelman regressiomallissa selitettävänä muuttujana käytetäänkin tässä tutkimuksessa harkinnanvaraisia jaksotuksia, jotka kuvaavat tilintarkastuksen laatua. Myöskään harkinnanvaraisia jaksotuksia ei voida tilintarkastuspalkkion epänormaalien osien tapaan havaita suoraan tilinpäätöksestä, joten niiden havaitsemiseksi ja määrittämiseksi tulee käyttää jotain siihen kehitettyä mallia. (Spohr 2005: 17.) Harkinnanvaraisten jaksotusten käyttämistä tilintarkastuksen laadun mittaamisessa tutkimuksessa sekä olemassa olevat käytetyimmät mallit harkinnanvaraisten jaksotusten määrittämiseksi on esitelty lyhyesti jo kappaleessa 2.2.4.

Tässä tutkielmassa harkinnanvaraisten jaksotuksien määrittämiseen käytetään muunneltua Jonesin mallia (Dechow ym. 1995). Muunneltu Jonesin malliin on päädytty, sillä sitä on käytetty samaa aihealuetta tutkivissa tutkimuksissa, kuten Choi ym. (2010), Asthana ym. (2012) ja Krauß ym. (2015). Muunneltu Jonesin malli on esitetty mallissa 2.

$$(2) \quad TACC_{jt}/A_{jt-1} = \alpha_1[1/A_{jt-1}] + \alpha_2[(\Delta REV_{jt}-\Delta REC_{jt})/A_{jt-1}] + \alpha_3[PPE_{jt}/A_{jt-1}] + \alpha_4[ROA_{jt}/A_{jt-1}] + \varepsilon_{jt},$$

jossa:

$TACC_{jt}$	= Kokonaisjaksotukset yrityksellä j tilikaudella t (mallista 3)
A_{jt-1}	= Taseen loppusumma yrityksellä j tilikaudella t-1
ΔREV_{jt}	= Liikevaihdon muutos yrityksellä j tilikaudella t
ΔREC_{jt}	= Myyntisaamisten muutos yrityksellä j tilikaudella t
PPE_{jt}	= Käyttöomaisuus yrityksellä j tilikaudella t
ROA_{jt}	= Kokonaispääoman tuotto prosentti yrityksellä j tilikaudella t
ε_{jt}	= Jäännöstermi, eli harkinnanvaraiset jaksotukset yrityksellä j tilikaudella t
j	= Yritysindeksi
t	= Vuosi-indeksi

Mallin 2 selitettävä muuttuja kokonaisjaksotukset (TACC) saadaan mallista 3, joka on nähtävissä alla. Kokonaisjaksotuksien määrittelemiseen on käytetty samaa mallia kuin Choi ym. (2010) ja Asthana ym. (2012) tutkimuksissa.

$$(3) \quad TACC_{jt} = IBC_{jt} - OCF_{jt},$$

jossa:

$TACC_{jt}$	= Kokonaisjaksotukset yrityksellä j tilikaudella t
IBC_{jt}	= Nettotulos yhtiöllä j tilikaudella t
OCF_{jt}	= Operatiivinen kassavirta yhtiöllä j tilikaudella t
j	= Yritysindeksi
t	= Vuosi-indeksi

Ensin siis määritellään mallin 3 avulla selitettävä muuttuja, eli kokonaisjaksotukset yrityksittäin. Tämän jälkeen voidaan ajaa lineaarisella regressiolla muunneltu Jonesin malli, eli malli 2. Mallissa 2 muuttuja (ΔREV) kontrolloii liikevaihdon muutosta tilikaudella, (ΔREC) myyntisaamisten muutosta tilikaudella ja (PPE) käyttöomaisuuden määrää. Asthana ym. (2012) ja Krauß ym. (2015) tutkimuksien mukaisesti malliin otetaan vielä muuttuja (ROA) kontrolloimaan yrityksen suoriutumista, sillä yhtiön harkinnanvaraiset jaksotukset korreloivat vahvasti yhtiön menneen ja nykyisen suoriutumisen kanssa (Krauß ym. 2015: 58). Krauß ym. (2015) tutkimuksen mukaisesti mallin kaikki muuttujat jaetaan

vielä edellisvuoden taseen loppusummalla. Näin mallista 2 saadaan jäännöstermi eli residuaali, joka on kokonaisjaksotuksien ja mallin määrittelemien odotettujen jaksotusten erotus. Tämä jäännöstermi kuvaa harkinnanvaraisten jaksotusten määrää. Jäännöstermit muunnetaan vielä itseisarvokiliseksi luvuiksi lopulliseen tutkimusongelman ratkaisuun muodostettuun malliin 4, jossa harkinnanvaraiset jaksotukset toimivat selitettävänä muuttujana.

4.2.3. Epänormaalien tilintarkastuspalkkion vaikutus tilintarkastuksen laatuun

Varsinaista tutkimusongelmaa eli tilintarkastuspalkkion epänormaalien määrän vaikutusta laatuun tutkitaan ja hypoteeseja testataan niin ikään lineaarisella regressiomallilla, mallilla 4. Mallissa harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä linkitetään tilintarkastuspalkkion epänormaalien määrän suuruuteen. Malli on muodostettu jo mainittujen aiempien tutkimusten, kuten Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015), mallien pohjalta. Malli on seuraava:

$$(4) \quad |HVJAKS| = \beta_0 + \beta_1 EPÄNORMPALK + \beta_2 POSJÄÄN + \beta_3 PJENP + \beta_4 TASE + \beta_5 LVKASVU + \beta_6 KASSAVIRTA + \beta_7 BIG4 + \beta_8 TAPPIO + \beta_9 VELKATASO + \beta_{10} TTVAIHTO + \beta_{11} KOKJAKSOTUKSET + \text{Toimialamuuttujat} + \varepsilon,$$

jossa:

HVJAKS	= Harkinnanvaraisten jaksotusten itseisarvo (mallista 3)
EPÄNORMPALK	= Epänormaali tilintarkastuspalkkion määrä (mallista 1)
POSJÄÄN	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1, jos yrityksen tilintarkastuspalkkiot ovat positiivisesti epänormaaleja ja muuten arvon 0
PJENP	= Muuttujien POSJÄÄN ja EPÄNORMPALK yhteisvaikutus [POSJÄÄN x EPÄNORMPALK]
TASE	= Taseen loppusumman luonnollinen logaritmi
LVKASVU	= Liikevaihdon muutos edellisestä tilikaudesta tarkastelutilikauteen / aloittavan taseen summa
KASSAVIRTA	= Operatiivinen kassavirta / aloittavan taseen loppusumma
BIG4	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1 yrityksen tilintarkastajan ollessa Big4 -yhteisö ja muuten arvon 0

TAPPIO	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1 yrityksen tuloksen ollessa tarkastelutilikaudella tappiollinen ja muuten arvon 0
VELKATASO	= Velkaantuneisuusaste [vieras pääoma / taseen loppusumma]
TTVAIHTO	= Dummy-muuttuja, joka saa arvon 1, jos yrityksen tilintarkastaja on vaihtunut tarkastelutilikauden aikana ja muuten arvon 0
KOKJAKS	= Kokonaisjaksotukset / taseen loppusumma
Toimialamuuttujat	= Dummy-muuttujat (7kpl), jotka kontrolloivat toimialakoh- taisia vaikutuksia
ε	= Jäännöstermi

Mallissa 4 selitettävänä muuttujana on harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä (HVJAKS), joka kuvaa käänteisesti tilintarkastuksen laatua. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, onko tilintarkastuspalkkion epänormaalilla osuudella vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, joten mallista 1 saatu tilintarkastuspalkkion epänormaalimäärä lisätään malliin muuttujana (EPÄNORMPALK). Jotta saadaan eroteltua positiivisten epänormaalien palkkioiden vaikutus negatiivisesti epänormaalien palkkioiden vaikutuksesta, lisätään malliin dummy-muuttuja (POSJÄÄN), joka saa arvon 1, jos epänormaalien palkkion etumerkki on positiivinen. Samasta syystä lisätään myös muuttuja (PJENP), joka on muuttujien (EPÄNORMPALK) ja (POSJÄÄN) yhteisvaikutus. Muuttuja (EPÄNORMPALK) siis edustaa mallissa negatiivisesti epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden omaavien yhtiöiden vaikutusta laatuun. Choi ym. (2010) tutkimuksen mukaisesti muuttujien (EPÄNORMPALK) ja (PJENP) summa sen sijaan edustaa niiden yritysten vaikutusta laatuun, joilla on positiivisesti epänormaalit tilintarkastuspalkkiot.

Aiempien tutkimuksien, kuten Choi ym. (2010), Asthana ym. (2012), Eshleman ym. (2014) ja Krauß ym. (2015), mukaisesti malliin on lisätty myös kontrollimuuttujia. Taseen loppusumman luonnollinen logaritmi (TASE) on lisätty kontrolloimaan yhtiön koon liittyviä vaikutuksia. Aiempien tutkimusten mukaan isommat yhtiöt tekevät suhteellisesti pienemmällä tasolla harkinnanvaraisia jaksotuksia verrattuna pienempiin yhtiöihin, sillä niiden liiketoimintaan liittyvät tapahtumat ovat stabiilimmat ja helpommin ennalta-arvioitavat. Muuttuja liikevaihdon kasvu (LVKASVU) on lisätty kontrolloimaan mahdollisia yhtiön kasvusta johtuvia vaikutuksia harkinnanvaraisten jaksotuksien määrään. Yhtiön suoriutuminen korreloi positiivisesti harkinnanvaraisten jaksotuksien kanssa, joten malliin lisätään tätä kontrolloiva muuttuja (KASSAVIRTA). Big4-tilintarkastajat ovat tehokkaampia kuin muut tilintarkastajat, joten malliin on lisätty dummy-

muuttuja (BIG4). Dummy-muuttuja (TAPPIO) on lisätty malliin kontrolloimaan mahdollisia eroja voitollisten ja tappiollisten yhtiöiden tuloksenmanipuloinnissa. Kovin velkaisuilla yhtiöillä saattaa olla kannusteita paisuttaa tulostaan, mistä johtuen malliin on sisällytetty muuttuja (VELKATASO) kontrolloimaan tätä vaikutusta. Tilintarkastajan vaihtumista tarkastelutilikauden aikana kuvaava dummy-muuttuja (TTVAIHTO) lisätään malliin, sillä tilintarkastajan vaihdoksella on todettu olevan vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten määrään. Jotta kokonaisjaksotukset tulisi huomioitua mallissa, on malliin lisätty niiden määrää kuvaava muuttuja (KOKJAKS). Lopuksi malliin lisätään vielä seitsemän toimiala-dummya, jotka kontrolloivat toimialojen vaikutusta.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä kappaleessa esitellään aineiston statistiikka. Lisäksi käydään tarkemmin läpi tutkimusongelmaan tarkoitettua regressiomallin 4 muuttujien |HVJAKS| ja EPÄNORMPALK muodostuminen kappaleessa 3 esiteltyjen regressiomallien 1 ja 2 pohjalta. Lopuksi avataan lopulliset tutkimustulokset.

5.1. Aineiston kuvaus

Aineiston statistiikka on nähtävillä taulukossa 4, johon on kuvattu tilintarkastuspalkkiomallin 1 sekä tutkimusongelman ratkaisuun tarkoitettua pääregressiomallin 4 muuttujat. Aineiston luvut olivat tuhansissa dollareissa. Aineiston kaikki jatkuvat muuttujat on winsoroitu. Winsoroinnin tarkoitus on siirtää isoja ja herkkiä arvoja lähemmäs muuta dataa, jotta mahdollisten outlierien määrä minimoitaisiin. Tutkielman aineiston muuttujien jakaumien molempien päiden 1 %:n ääriarvoja on siirretty seuraavaan lukuun – jakauman alapäässä seuraavaksi suurimpaan lukuun ja jakauman yläpäässä seuraavaksi pienimpään lukuun. (Metsämuuronen 2009: 746.)

Taulukosta 4 nähdään, että harkinnanvaraistenjaksotusten absoluuttisen määrän |HVJAKS| osuus on keskimäärin 24,7 % taseen loppusummasta. Choi ym. (2010) tutkimuksessa osuus oli 16,3 % ja Krauß ym. (2015) 10,0 %, joten tässä tutkimuksessa keskiarvo on hieman korkeampi kuin esikuvatutkimuksissa, mutta kuitenkin vertailukelpoinen etenkin Choi ym. (2010) tutkimukseen. Muuttuja PALKKIO on riittävän tasaisesti jakautunut. Taulukosta 4 voidaan nähdä, että keskimäärin 44,7 prosentilla tilikausi on ollut tappiollinen ja 46,5 prosentilla edellisvuosi on ollut tappiollinen. Vastaavat prosentit esimerkiksi Choi ym. (2010) tutkimuksessa olivat 44,2 % ja 41,6 %. Suurimmalla osalla, eli 65,1 prosentilla aineiston yhtiöistä, on tilintarkastajana Big4-tilintarkastaja ja toisaalta tilintarkastajaa on vaihtanut tilikauden aikana vain 5,3 % yhtiöistä. Nämä ovat linjassa Krauß ym. (2015) tutkimuksen kanssa, jossa 64,4 prosentilla oli Big5-tilintarkastaja ja 12,0 prosentilla oli ollut tilintarkastajan vaihdos. Myös Choi ym. (2010) tutkimuksessa vastaavat luvut olivat samaa luokkaa: Big4 86,5 % ja tilintarkastajan vaihdos 19,9 %. Muuttujilla VELKATASO, ROA ja MVALMIUS näyttäisi olevan enemmän painottunut jompikumpi jakauman päistä, mikä on myös täysin linjassa Choi ym. (2010) tutkimuksen muuttujien kanssa. Aineisto on siis verrattavissa muuttujiensa sekä riittävyytensä puitteissa aiempiin tutkimuksiin. Riittävyyttä on analysoitu aiemmin kappaleessa 4.1.

Taulukko 4. Aineiston kuvaus.

Muuttuja	Keskiarvo	Keskivirhe	Minimi	Mediaani	Maksimi
HVJAKS	0,24705	0,88668	0,00014	0,08697	15,52553
PALKKIO	6,80840	1,51129	2,07944	6,97183	10,78104
TASE	12,88240	2,64562	0,69315	13,08583	19,82456
VAATIVAT	0,22232	0,18218	0	0,18861	0,80986
TTEKIJÄT	2,00639	2,58225	0	1,08444	16,12452
TAPPIO	0,44664	0,49723	0	0	1
EDELTAPIO	0,46460	0,49883	0	0	1
VELKATASO	0,87121	2,56060	0,04158	0,52682	30,61404
ROA	-0,35928	1,99472	-21,87321	0,01244	0,49096
MVALMIUS	2,86512	3,22336	0,01375	1,92256	26,97668
BIG4	0,65083	0,47679	0	1	1
TTVAIHTO	0,05319	0,22445	0	0	1
LVKASVU	0,13938	0,55419	-1,22055	0,05500	5,50000
EPÄNORMPALK	-0,00000	0,56825	-4,45979	0,04868	2,80010
POSJÄÄN	0,53117	0,49912	0	1	1
KASSAVIRTA	-0,12157	0,80364	-6,96319	0,06467	0,749311
KOKJAKS	0,14254	0,78713	-3,75881	0,10424	7,10501

5.2. Epänormaalit tilintarkastuspalkkiot ja harkinnanvaraiset jaksotukset tutkimuksessa

Seuraavassa kappaleessa käydään läpi tutkimusongelman ratkaisun kannalta olennaiset muuttujat EPÄNORMPALK ja |HVJAKS|, jotka määriteltiin mallien 1 ja 2 avulla. Näistä ensimmäinen EPÄNORMPALK, eli tilintarkastuspalkkiomallin (malli 1) perusteella määritetyt epänormaalit palkkiot, käydään laajemmin läpi, sillä malli on muodostettu itse aiempien tutkimusten perusteella. Muunnellun Jonesin (1995) mallin (malli 2) perusteella määritetty |HVJAKS|, eli harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä, joka kuvastaa tutkimuksessa tilintarkastuksen laatua, käydään esikuvatutkimusten mukaisesti läpi hieman lyhyemmin, sillä malli on hyvin yleisesti käytetty harkinnanvaraisten jaksotusten määrittämisessä.

5.2.1. Epänormaalit tilintarkastuspalkkiot tutkimuksessa

Tilintarkastuspalkkioiden epänormaalien osuuksien määrät eli palkkioresiduaalit määritettiin mallin 1 avulla. Malli on esitelty kappaleessa 4.2.1. Mallista saadaan tilintarkastuspalkkion normaali osa, joka vähennetään tilintarkastuspalkkion kokonaismäärästä. Näin saadaan palkkioresiduaali eli epänormaalien palkkion osuus, jota käytetään lopullisessa mallissa muuttujana EPÄNORMPALKK varsinaisen tutkimusongelman ratkaisuun.

Tässä tutkimuksessa käytetty tilintarkastuspalkkiomalli muodostettiin aiempien tutkimuksien, kuten Choi ym. (2010), Eshleman ym. (2014) ja Krauß ym. (2015), mallien perusteella. Malliin valittiin aiemmin hyväksi todettuja tilintarkastuspalkkioon vaikuttavia tekijöitä muuttujiksi. Palkkiomallin muodostuminen ja muuttujien valinta perustuneen on esitelty kappaleessa 4.2.1.

Taulukko 5. Tilintarkastuspalkkioon vaikuttavat tekijät ja mallin selityskyky.

Selitettävä muuttuja PALKKIO					
Muuttuja	Odotettu vaikutus	Kerroin	Keskivirhe	T-arvo	
<i>TASE</i>	+	0,47527 ***	0,00809	58,78	
<i>VAATIVAT</i>	+	0,36349 ***	0,06750	5,39	
<i>TTEKIJÄT</i>	+	0,03574 ***	0,00620	5,77	
<i>TAPPIO</i>	+	0,11497 ***	0,02986	3,85	
<i>EDELTAPIO</i>	+	0,14580 ***	0,02997	4,86	
<i>VELKATASO</i>	+	0,01894 *	0,00838	2,26	
<i>ROA</i>	-	-0,05113 ***	0,01123	-4,55	
<i>MVALMIUS</i>	-	-0,02692 ***	0,00362	-7,44	
<i>BIG4</i>	+	0,53013 ***	0,03020	17,55	
<i>TTVAIHTO</i>	-	-0,32542 ***	0,04867	-6,69	
<i>LVKASVU</i>	+	-0,03438	0,01971	-1,74	
<i>N</i>	2839				
<i>R²</i>	0,8586				
<i>Korjattu R²</i>	0,8577				

*** tilastollisesti erittäin merkitsevä 0,1 % merkitsevyystasolla

** tilastollisesti merkitsevä 1 % merkitsevyystasolla

* tilastollisesti melkein merkitsevä 5 % merkitsevyystasolla

Taulukosta 5 nähdään yhteenveto siitä, miten minkäkin muuttujan odotettiin vaikuttavan tilintarkastuspalkkioon, mikä niiden toteutunut vaikutus oli sekä näiden tekijöiden merkitsevyys. Kuten kertoimista näkee, vastaa mallissa olevien muuttujien havaittu vaikutus lähes jokaisen muuttujan kohdalla odotetun vaikutuksen suuntaa. Vain muuttujan LVKASVU kohdalla toteutunut vaikutus oli päinvastainen kuin odotettu, mutta kyseisen muuttujan ei todettu olevan tilastollisesti merkitsevä tilintarkastuspalkkion muodostumisessa, sillä $p > 0,05$. Tämä on linjassa Choi ym. (2010) mallin kanssa, jossa liikevaihdon kasvulla ei myöskään havaittu tilastollista merkitsevyyttä. Muista muuttujista VELKATASO on tilastollisesti melkein merkitsevä ($P < 0,05$), mikä on Krauß ym. (2015) tutkimuksen kanssa linjassa. Kaikki loput muuttujat ovat tilintarkastuspalkkion muodostumisessa tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < 0,001$). Myös nämä merkitsevyydet olivat odotettavissa Choi ym. (2010) tutkimuksen pohjalta, jossa kaikki loput muuttujat olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä.

Tässä yhteydessä on tarpeellista tarkastella myös sitä, miten hyvin tilintarkastuspalkkiomallin muodostamisessa on onnistuttu ja tarkastella mallin selityskykyä sekä mallin sopivuutta aineistolle, eli sen merkitsevyytensä. Mallin selitysaste (0,8586) nähdään taulukosta 5. Tilintarkastuspalkkio on selitettävissä mallin muuttujien avulla lähes 86-prosenttisesti. Mallin selitysaste on hyvä ja verrattavissa aikaisempien tutkimuksien selitysasteisiin, kuten Choi ym. (2010) tutkimuksen 81 %:n selitysasteeseen sekä Eshleman ym. (2014) 82,4 %:n ja Krauß ym. (2015) 81,9 %:n selitysasteisiin. Mallin sopivuutta aineistolle on sen sijaan havainnollistettu taulukossa 6, josta nähdään, että mallin merkitsevyytensä on tilastollisesti erittäin merkitsevä, sillä $p < 0,001$.

Taulukko 6. Tilintarkastuspalkkiomallin merkitsevyytensä.

Selitettävä muuttuja: PALKKIO					
	DF	Neliöiden summa	Keskineliö	F	Merkitsevyytensä
Regressiomalli	18	5565,59026	309,19946	951,49	<0,0001
Residuaali	2820	916,39800	0,32496		
Yhteensä	2838	6481,98826			

Selitettävät muuttujat: (vakio), TASE, VAATIVAT, TTEKIJÄT, TAPPIO, EDELTAPIO, VELKATASO, ROA, MVALMIUS, BIG4, TTVAIHTO, LVKASVU, toimialamuuttujat

Selitettävän muuttujan odotetaan korreloivan kohtuullisesti selitettävien muuttujien kanssa, mutta monimuuttujamenetelmissä myös multikollineaarisuus tulee ottaa huomioon, eli mallin selittävät muuttujat eivät saa korreloida liikaa toistensa kanssa (Heikkilä 2008: 252). Multikollineaarisuutta tarkasteltiin VIF-arvojen (variance inflation factor) kautta. VIF-indeksi-arvo kertoo, paljonko regression muuttujan kerroin on suurentunut kollineaarisuuden vuoksi. Mikäli VIF-arvo on yli 10, pidetään sitä yleisesti korkean multikollineaarisuuden merkinä. (Hair, Black, Babin & Anderson 2010: 200.) Taulukosta 7 voidaan nähdä, että kaikkien selittävien muuttujien VIF-arvot asettuvat välille 1,04–4,38, eli jäävät huomattavasti alle raja-arvon 10. Näin ollen selittävät muuttujat eivät korreloi liikaa toistensa kanssa eikä tämän vuoksi ole tarvetta ryhtyä toimiin.

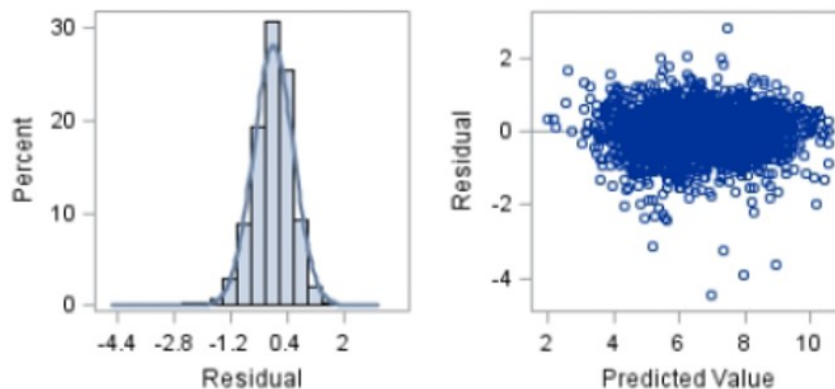
Taulukko 7. Tilintarkastuspalkkiomallin multikollineaarisuus.

Selitettävä muuttuja: PALKKIO		
Muuttuja	Toleranssi	VIF
<i>TASE</i>	0,25021	3,99659
<i>VAATIVAT</i>	0,75723	1,32060
<i>TTEKIJÄT</i>	0,44652	2,23952
<i>TAPPIO</i>	0,51949	1,92497
<i>EDELTAPIO</i>	0,51233	1,95187
<i>VELKATASO</i>	0,24874	4,02029
<i>ROA</i>	0,22824	4,38135
<i>MVALMIUS</i>	0,84227	1,18727
<i>BIG4</i>	0,55235	1,81043
<i>TTAIHTO</i>	0,95954	1,04217
<i>LVKASVU</i>	0,95923	1,04251

Lopuksi tarkastellaan vielä tilintarkastuspalkkiomallista saatujen residuaalien normaali-jakautuneisuutta. Tilintarkastuspalkkiomallista saadaan siis epänormaalia tilintarkastuspalkkion osuutta kuvaava muuttuja EPÄNORMPALK. Taulukosta 4 voitiin havaita, että tilintarkastuspalkkion epänormaalia osaa kuvaavan muuttujan EPÄNORMPALK keskiarvo on 0 ja mediaani on 0,049, eli palkkiot näyttäisivät jakautuvan melko tasaisesti nollan molemmiin puolin. Muuttujan tarkempi tarkastelu kertoo, että palkkioresiduaaleista 1 508 omaa positiivisen etumerkin ja 1 331 puolestaan negatiivisen etumerkin. Prosentuaalisesti aineiston tilintarkastuspalkkioista siis 53 % on positiivisesti epänormaaleja

ja loput 47 % negatiivisesti epänormaaleja. Palkkioresiduaalit ovat täten jakautuneet hyvin tasaisesti negatiivisiin ja positiivisiin.

Palkkioresiduaalien normaalijakautuneisuutta ja homoskedastisuutta on havainnollistettu lisäksi graafisesti kuviossa 4. Kuvioista voi nähdä, että myös graafisesti tarkasteltuna residuaalit vaikuttavat olennaisesti normaalijakautuneilta ja homoskedastisilta, mutta joi-tain outliereita on havaittavissa. Tässä tapauksessa histogrammi on soveltuva menetelmä tarkasteltaessa aineiston normaalijakautuneisuutta, sillä kyseessä on suuri aineisto. Pie-nemmällä aineistolla, jossa on alle 50 havaintoa, saattaa histogrammi vääristää jakaumaa johtuen esimerkiksi kategorioiden määrästä tai laajuudesta. Histogrammia tarkastellessa havaitaan, että jakauma on hieman huipukas ja oikealle vino. Aineisto on kuitenkin suuri ja outliereita on tuotu jo lähemmäs muuta datamassaa winsoroimalla aineiston jatkuvat muuttujat, joten näiden ei nähdä vaikuttavan tuloksiin olennaisesti. Yleisesti ottaen oletuksena on, että mitä isompi aineisto, sen paremmin se sietää yksittäisiä outliereita. (Hair ym. 2010: 69–70.)

Kuvio 4: Palkkioresiduaalin normaalius ja homoskedastisuus.

5.2.2. Harkinnanvaraiset jaksotukset tutkimuksessa

Harkinnanvaraiset jaksotukset (|HVJAKS|) kuvastavat tutkimuksessa käänteisesti tilin-tarkastuksen laatua. Niiden määrittämiseksi käytettiin mallia 2 eli muunneltua Jonesin (1995) mallia. Malli on esitelty tarkemmin kappaleessa 4.2.2. Kokonaisjaksotukset toimivat mallissa selitettävänä muuttujana ja muut muuttujat selittävinä muuttujina. Malliin on lisätty Eshleman ym. (2014) ja Krauß ym. (2015) tutkimuksien mukaisesti myös kokonaispääoman tuotto prosentti ROA kontrolloimaan yrityksen suoriutumista. Kaikki

mallin muuttujat on jaettu edellisvuoden päättävällä taseella Krauß ym. (2015) tutkimuksen mukaisesti. Mallista saadaan jaksotuksien odotettu osuus, eli normaalit jaksotukset, joka vähennetään kokonaisjaksotuksista. Näin saadaan residuaali, joka kuvaa harkinnanvaraisten jaksotusten määrää.

Esikuvatutkimuksissa (mm. Choi ym. 2010; Krauß ym. 2015) mallin tuloksia ja sopivuutta ei olla avattu laisinkaan. Myös tässä tutkimuksessa harkinnanvaraiset jaksotukset esitellään vain lyhyesti, sillä käytetty malli on monenlaisessa tutkimuksessa yleisesti käytetty harkinnanvaraisten jaksotusten määrittelyyn ja mallin tarkoituksena on määrittellä tutkimukseen vain harkinnanvaraisten jaksotusten määrä. Mallin tuloksia kommentoidaan kuitenkin laajemmin kuin esikuvatutkimuksissa. Tulosten normaalijakautuneisuutta ei ole tarvetta erikseen testata, sillä kyseessä on suuri aineisto. Suuri otos minimoi mahdollisen epänormaalisuuden haitallisia vaikutuksia tuloksiin verrattuna pienillä otoksilla suoritettuun testaukseen. Lisäksi harkinnanvaraisista jaksotuksista käytetään niiden itseisarvoa lopullisen tutkimusongelman ratkaisuun. (Hair ym. 2009: 70.)

Mallin selityskyky on verrattain hyvä, sillä R^2 on 0,6059 ja korjattu R^2 on 0,6053. Näin ollen malli pystyy selittämään kokonaisjaksotukset noin 60-prosenttisesti. Mallin muuttujista kaikki olivat kokonaisjaksotusten muodostumisen kannalta tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < 0,001$), paitsi muuttuja $(\Delta REV - \Delta REC)/A$, joka ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Multikollinearisuutta ei havaittu selittävien muuttujien välillä, sillä VIF-arvot olivat väliltä 1,010–3,868. Mallin merkitsevyytaso on kuvattu taulukossa 8. Mallista saatuja tuloksia voidaan pitää tilastollisesti erittäin merkitsevinä, sillä $p < 0,001$.

Taulukko 8. Muunnellun Jonesin (1995) mallin merkitsevyytaso.

(TACC/A _{t-1})					
	DF	Neliöiden summa	Keskineliö	F	Merkit- sevyystaso
Regressiomalli	4	3696,05152	924,01288	1089,07	<0,0001
Residuaali	2834	2404,49436	0,84845		
Yhteensä	2838	6100,54588			

Selittävät muuttujat: (vakio), $1/A_{t-1}$, $(\Delta REV - \Delta REC)/A_{t-1}$, PPE/A_{t-1} , ROA/A_{t-1}

5.3. Tulokset tilintarkastuspalkkion vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun

Varsinaisena tutkimusongelmana oli, vaikuttaako tilintarkastuspalkkio tilintarkastuksen laatuun. Tätä varten muodostettiin malli 4. Tarkemmin ottaen tarkasteltiin sitä, miten tilintarkastuspalkkion epänormaalin osuuden määrä vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun. Epänormaalin tilintarkastuspalkkion määrän vaikutusta tilintarkastuksen laatuun tarkasteltiin sekä positiivisesti epänormaalien että negatiivisesti epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden kautta, jotka saatiin mallin 1 residuaaleista. Harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiset määrät, jotka saatiin mallista 2, taas kuvaavat tilintarkastuksen laatua. Loput muuttujat on valittu aiempien tutkimusten perusteella hyväksi havaituista muuttujista. Mallin 4 muodostuminen on kuvattu tarkemmin kappaleessa 4.2.3. Tässä tutkimuksessa käytetään yleisesti käytettyjä 5 %, 1 % ja 0,1 % merkitsevyystasoja.

Liitteestä 1 löytyy Pearsonin korrelaatiomatriisi hypoteeseja testaavan mallin 4 muuttujista. Korrelaatiokertoimen suuruus vaihtelee aina välillä $[-1, 1]$, ja mitä lähempänä kerroin on lukua ± 1 , sitä kovempi korrelaatio on (Nummenmaa 2004: 277–278). Muuttujien välillä ei ilmene liiallista korrelaatiota. Tässä tutkimuksessa saadut korrelaatiokertoimet selitettävän muuttujan |HVAJAKS| osalta ovat yhteneväisiä Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015) tutkimuksien kanssa. Muuttuja EPÄNORMPALK ei korreloi tilastollisesti merkitsevästi selitettävän muuttujan |HVAJAKS| kanssa. Sen sijaan muut selittävät muuttujat korreloivat tilastollisesti erittäin merkitsevästi harkinnanvaraisten jaksotuksien absoluuttisen määrän kanssa, mikä tukee sitä, että niiden vaikutusta tulee kontrolloida yhtiössä. Huomattavaa on myös, että esimerkiksi muuttuja TASE korreloi vahvasti muuttujien BIG4 ($p=0,647$), TAPPIO ($p=-0,467$) ja KASSAVIRTA ($p=0,470$) kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että suuret yhtiöt palkkaavat pieniä yhtiöitä todennäköisemmin Big4-tilintarkastajan, niillä on isommat operatiiviset kassavirrat ja ne ovat toisaalta epätodennäköisemmin tappiollisia kuin pienet yhtiöt. Myöskin nämä havainnot ovat linjassa Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015) tutkimuksien kanssa.

Muuttujia arvioitiin myös multikollineaarisuuden varalta VIF-arvoilla. Muuttujien saamat VIF-arvot on esitetty liitteessä 2. Kaikkien muuttujien VIF-arvot ovat välillä 1,058–3,736, eli ne jäävät huomattavasti alle raja-arvon 10, joka kertoisi multikollineaarisuuden korkeasta asteesta (Hair ym. 2010: 200).

Myös tutkimushypoteeseja testaavan mallin sopivuutta aineistolle on havainnollistettu liitteessä 2, josta nähdään, että myös tämän mallin merkitsevyystaso on tilastollisesti erittäin merkitsevä, sillä $p < 0,001$. Tutkimusmallin selitysaste on myös kohtalaisen hyvä,

sillä R^2 on 0,4087 ja korjattu R^2 on 0,4049 (taulukko 9). Siten mallin selitysaste on noin 40 %. Selitysaste on esimerkiksi tilintarkastuspalkkiomallia matalampi. Tätä voidaan kuitenkin pitää hyvänä selitysasteena, sillä myös aiempien tutkimuksien selitysasteet ovat jääneet tutkimusongelmaa ratkovan mallin osalta kohtalaisen mataliksi. Choi ym. (2010) tutkimuksessa R^2 on korkeimmillaan 0,2266 ja Krauß ym. (2015) tutkimuksessa 0,2140.

Tämän tutkielman tutkimushypoteesit on johdettu esitetyn teorian ja aiempien tutkimuksien pohjalta kappaleessa 3.4. Aiemmissä tutkimuksissa (Choi ym. 2010; Asthana ym. 2012; Eshleman ym. 2014; Krauß ym. 2015) ollaan saatu vaihtelevia tuloksia siitä, miten tilintarkastuspalkkion epänormaali osa vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun tai vaikuttaako ollenkaan. Tämän tutkielman hypoteesit on kuitenkin muodostettu kyseisissä tutkimuksissa vallalla olleiden tutkimustulosten perusteella.

Ensimmäisen tutkimushypoteesin perusteella oletetaan, että nollahypoteesi hylätään ja vastahypoteesi jää voimaan. Odotuksena on, että tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan ollessa positiivinen havaittaisiin sillä olevan positiivinen yhteys harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään, eli toisin sanottuna negatiivinen yhteys tilintarkastuksen laatuun. Ensimmäinen tutkimushypoteesi on esitettynä alla nollahypoteesina ja vastahypoteesina:

H0: Epätavallisen suurien tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää positiivista yhteyttä.

H1: Epätavallisen suurien tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä on tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys.

Toisen tutkimushypoteesin perusteella sen sijaan oletetaan, että nollahypoteesi jää voimaan. Odotuksena on, että tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan ollessa negatiivinen ei sillä havaittaisi tilastollisesti merkittävää yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Myös toinen tutkimushypoteesi on esitettynä alla nollahypoteesina ja vastahypoteesina:

H0: Epätavallisen pienten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

H1: Epätavallisen pienten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä on tilastollisesti merkitsevä yhteys.

Kuten kappaleessa 4.2.3. on kerrottu, muuttuja EPÄNORMPALK kuvaa tässä tutkimuksessa negatiivisesti epänormaalien palkkioiden marginaalista vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Residuaalien perusteella on muodostettu myös dummy-muuttuja POSJÄÄN, joka saa arvon 1, kun palkkioresiduaalin etumerkki on positiivinen, sekä muuttujien EPÄNORMPALK ja POSJÄÄN yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja PJENP. Muuttujien EPÄNORMPALK ja PJENP yhteisvaikutus kuvaa tässä tutkimuksessa tilintarkastuspalkkion positiivisesti epänormaalien osuuden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Alla taulukossa 9 on kuvattu mallista saadut tulokset.

Taulukko 9. Tulokset tilintarkastuspalkkion vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun.

Selitettävä muuttuja HVJAKS					
Muuttuja	Kerroin		Keskivirhe	T-arvo	Merkitsevyys
<i>POSJÄÄN</i>	0,03789		0,03986	0,95	0,3419
<i>EPÄNORMPALK</i>	-0,08887	*	0,04368	-2,03	0,0420
<i>PJENP</i>	0,05892		0,07280	0,81	0,4184
<i>TASE</i>	-0,02234	**	0,00769	-2,91	0,0037
<i>LVKASVU</i>	0,22797	***	0,02450	9,31	<0,0001
<i>KASSAVIRTA</i>	-0,43783	***	0,02092	-20,93	<0,0001
<i>BIG4</i>	-0,04883		0,03592	-1,36	0,1741
<i>TAPPIO</i>	-0,09712	**	0,03018	-3,22	0,0013
<i>VELKATASO</i>	0,06396	***	0,00662	9,66	<0,0001
<i>TTAIHTO</i>	0,09805		0,05885	1,67	0,0958
<i>KOKJAKS</i>	0,10299	***	0,01978	5,21	<0,0001
<i>N</i>	2839				
<i>R²</i>	0,4087				
<i>Korjattu R²</i>	0,4049				

*** tilastollisesti erittäin merkitsevä 0,1 % merkitsevyystasolla

** tilastollisesti merkitsevä 1 % merkitsevyystasolla

* tilastollisesti melkein merkitsevä 5 % merkitsevyystasolla

Ensimmäistä tutkimushypoteesia tutkittaessa tarkastellaan muuttujien EPÄNORMPALK ja PJENP kertoimien yhteisvaikutusta (-0,0889+0,0589), joka kuvaa tutkimuksessa tilin-

tarkastuspalkkion positiivisesti epänormaalin osan vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään Näiden yhteisvaikutuksen voidaan huomata olevan negatiivinen $-0,0300$. Kuitenkaan muuttujan PJENP vaikutus ei ole tilastollisesti merkitsevä ($p=0,4184$) jääden 5 %:n merkitsevyystasosta kauas, vaikka sitä tarkasteltaisiin yhdessä muuttujan EPÄNORMPALK merkitsevyyden kanssa. Näin ollen positiivisesti epänormaalin tilintarkastuspalkkion ja harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän välillä ei havaita tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Nollahypoteesia ei voitu kumota ja ensimmäinen tutkimushypoteesi hylätään. Tämä tutkimustulos on yhteneväinen Eshleman ym. (2014) tutkimustulosten kanssa, jossa tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ei myöskään löydetty. Sen sijaan tulos on eriäväinen Choi ym. (2010), Asthana ym. (2012) ja Krauß ym. (2015) tutkimustuloksien kanssa, joissa löydettiin positiivisesti epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden osalta negatiivinen yhteys tilintarkastuksen laatuun.

Toista tutkimushypoteesia tutkiessa tarkastellaan pelkästään muuttujaa EPÄNORMPALK. Muuttujan kerroin on heikosti negatiivinen ($-0,0889$), mikä viittaa negatiivisesti epänormaalien palkkioiden negatiiviseen vaikutukseen harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään. Muuttujan merkitsevyys on $p=0,0420$, eli tilastollisesti melkein merkitsevä 5 % merkitsevyystasolla ($p<0,05$). Näin ollen tutkimushypoteesina käytetty nollahypoteesi kumotaan 5 % merkitsevyystasolla ja vastahypoteesi hyväksytään. Koska tutkimustuloksen mukaan negatiivisesti epänormaalit palkkiot vaikuttavat harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään negatiivisesti, on tämän tutkimuksen perusteella epänormaalin pienillä tilintarkastuspalkkioilla tilastollisesti melkein merkitsevä parantava vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Tämä tulos oli päinvastainen Asthana ym. (2012) ja Eshleman ym. (2014) tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan negatiivisesti epänormaalit tilintarkastuspalkkiot vaikuttaisivat tilintarkastuksen laatuun sitä parantavasti. Tulos ei ole yhteneväinen myöskään Choi ym. (2010) ja Krauß ym. (2015) tutkimusten kanssa, sillä niissä ei löydetty tilastollisesti merkittävää yhteyttä negatiivisesti epänormaalin tilintarkastuspalkkion ja tilintarkastuksen laadun välillä.

5.4. Herkkyysanalyysit

Ennen varsinaisia johtopäätöksiä suoritettiin vielä herkkyysanalyysija tilintarkastuspalkkion vaikutukselle tilintarkastuksen laatuun. Ensimmäiseksi tarkasteltiin mallin selityskykyä ja merkitsevyystasoa siten, ettei huomioonotettu tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan etumerkkiä. Jo aiemmin on todettu, että tällaisella mallilla, jossa epänormaalit tilintarkastuspalkkiota ei erotella negatiivisesti ja positiivisesti epänormaaleihin, ei

löydetä tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan ja tilintarkastuksen laadun välillä (Ashbaugh ym. 2003; Choi ym. 2010). Myöskään tässä tutkimuksessa ei löydetty yhteyttä muuttujan EPÄNORMPALK ($p=0,2869$) ja |HVJAKS| välillä, kun tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan etumerkkiä ei otettu huomioon, mikä tukee aiemmissa tutkimuksissa havaittua. Tuloksia ei avata muuten tässä yhteydessä, sillä ne eivät muilta osin ole olennaisia herkkyyksianalyysin osalta. Sen sijaan mallin selityskyky (0,4974) ja merkitsevyytaso ($p<0,001$), jotka ovat nähtävissä laajemmin liitteessä 3, kertovat muodostetun mallin sopivan tutkimuksen tarkoitukseen.

Seuraavaksi tarkasteltiin, miten tulokset muuttuvat, kun aineisto jaetaan kahtia siten, että toisessa aineistossa ovat yhtiöt, joiden tilintarkastuspalkkio oli negatiivisesti epänormaali ja toiseen yhtiöt, joilla palkkio oli positiivisesti epänormaali. Kyseisiä aineistoja testattiin siis ilman muuttujia POSJÄÄN ja PJENP ja tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan vaikutusta kuvasi vain muuttuja EPÄNORMPALK. Kun aineisto jaettiin kahteen erilliseen aineistoon palkkioresiduaalin etumerkin mukaisesti, eivät tulokset muuttuneet merkittävästi jo saaduista tutkimustuloksista. Epänormaalisti negatiivisten tilintarkastuspalkkioiden vaikutus harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttiseen määrään oli edelleen heikosti negatiivinen (-0,0951) ja tulos oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p=0,0450$). Myöskään positiivisesti epänormaalien tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun välillä ei edelleenkään havaittu yhteyttä. Molempien mallien selityskyky pysyi olennaisesti samalla tasolla tutkimusmallin kanssa. Tulokset on esitetty liitteessä 4.

5.5. Yhteenvedo tutkimustuloksista

Tutkielmassa tarkasteltiin tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun kiinnittäen huomiota siihen, onko tilintarkastuspalkkion epänormaali osuus negatiivinen vai positiivinen. Tutkimusmalli rakennettiin siten, että tilintarkastuksen laadun käänteisenä mittarina toimiva selitettävä muuttuja |HVJAKS| saatiin muunnellusta Jonesin (1995) mallista. Tutkimusmallin muiden selittävien muuttujien mukaan lisättiin tutkimusongelman kannalta olennainen EPÄNORMPALK sekä muuttujat POSJÄÄN ja PJENP, joiden avulla pystyttiin havainnoimaan tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan etumerkin vaikutusta harkinnanvaraisiin jaksotuksiin. Mikäli palkkion vaikutus harkinnanvaraisiin jaksotuksiin olisi positiivinen, tarkoittaisi se sitä, että tilintarkastuksen laatu on huonontunut, ja päinvastoin. Tutkimushypoteeseihin saatiin seuraavat tutkimustulokset:

H1: Epätavallisen suurien tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä on tilastollisesti merkitsevä positiivinen yhteys.

Ensimmäinen tutkimushypoteesi ei saanut vahvistusta. Epätavallisten suurten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä löydettiin heikosti negatiivinen yhteys, mutta tulos ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Näin ollen tilastollisesti merkitsevää yhteyttä ei löydetty, josta voidaan tulkita, ettei epänormaalin suurilla tilintarkastuspalkkioilla ole vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajille ei tämän tutkimustuloksen perusteella synny kannustetta huonontaa tilintarkastuksen laatua sallimalla epäasianmukaista tuloksenohjausta ja vaarantaa samalla riippumattomuuttaan suuremman palkkion takia. Sen sijaan vaihtoehtoiskustannuksia, kuten maineen menettämistä, pidetään suurempina riskeinä. Toisaalta suurempi palkkio ei myöskään kannusta panostamaan tilintarkastuksen laatuun enempää.

H2: Epätavallisen pienten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

Myöskään toinen tutkimushypoteesi ei saanut tukea tutkimustuloksista. Tuloksien mukaan epätavallisen pienten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä löydettiin niin ikään heikosti negatiivinen yhteys. Tuloksen merkitsevyys oli $p=0,045$, eli tilastollisesti melkein merkitsevä. Näin ollen tutkimushypoteesi kumottiin ja vastahypoteesi hyväksyttiin 5 % merkitsevyystasolla, eli vastoin odotuksia epätavallisen pienten tilintarkastuspalkkioiden ja harkinnanvaraisten jaksotuksien välillä havaittiin tilastollisesti melkein merkitsevä yhteys. Näin ollen tämän tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että epänormaalin pienet tilintarkastuspalkkiot parantaisivat tilintarkastuksen laatua. Tämä saattaa johtua esimerkiksi asiakkaan hyvästä neuvotteluvoimasta tai yleisestä taloustilanteesta, jossa asiakkaat kilpailuttavat myös tilintarkastuspalvelujansa, mikä saattaa johtaa hintakilpailuun ja siten alentuneisiin tilintarkastuspalkkioihin. Hyvälaatuisella tilintarkastuksella voidaan kuitenkin pitemmällä juoksulla voittaa asiakkaita ja saada parempia palkkioita verrattuna huonoon laatuun, mikä voi myös olla syynä tutkimustulokselle.

6. YHTEENVETO

Tämän tutkielman tarkoituksena oli tutkia tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Viimeaikaisen tutkimussuuntauksen mukaisesti tässä tutkielmassa tutkittiin vain tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun rajaten ulos NAS-palkkiot, joiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on jo tutkittu laajasti. Tätä rajausta tuki lisäksi se, että NAS-palveluiden tarjoamista on nykyään rajattu tai jopa kokonaan kielletty, jottei tilintarkastajan riippumattomuus asiakkaaseen vaarantuisi. Näin ollen NAS-palkkioiden vaikutuksen tutkiminen ei ollut tarkoituksenmukaista.

Tutkielmassa tutkittiin tarkemmin ottaen tilintarkastuspalkkion epänormaalin osuuden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Tätä yhteyttä tutkittiin lineaarisella regressioanalyysillä. Tilintarkastuspalkkion epänormaali osuus määriteltiin aiempia tutkimuksia mukailleen tilintarkastuspalkkioon vaikuttavista tekijöistä muodostetulla tilintarkastuspalkkiomallilla, josta saatiin tilintarkastuspalkkion epänormaalin osuuden määrä. Epänormaali osuus eriteltiin tutkimuksessa vielä sekä negatiivisiin että positiivisiin epänormaaleihin tilintarkastuspalkkioihin, sillä aiemmissa tutkimuksissa on saatu vahvistusta sille, että tilintarkastuspalkkion ja laadun välillä ei löydetä tilastollisesti merkittävää yhteyttä, jos tilintarkastuspalkkiota ei eritellä etumerkin mukaan. Tilintarkastuspalkkion epänormaali osuudet sijoitettiin selittävinä muuttujina yhtälöön muiden muuttujien kanssa.

Tilintarkastuksen laatua mitattiin tutkimuksessa harkinnanvaraisilla jaksotuksilla, joiden määrä saatiin muunnellusta Jonesin (1995) mallista. Harkinnanvaraiset jaksotukset valittiin laatua kuvaavaksi tekijäksi, sillä ne ovat yleisesti alan tutkimuksessa käytetty laatua kuvaava tekijä. Lopullisessa tutkimusmallissa tilintarkastuksen laatua kuvasi harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä, joka oli tutkimusmallissa selitettävänä muuttujana. Harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttinen määrä kuvaa tilintarkastuksen laatua käänteisesti siten, että harkinnanvaraisten jaksotusten määrän kasvaessa mielletään tilintarkastajan sietävän asiakkaaltaan enemmän epäasianmukaista tuloksenhallintaa, jolloin tilintarkastuksen laatu laskee. Harkinnanvaraisten jaksotusten absoluuttisen määrän laskiessa tilintarkastuksen laatu olisi vastaavasti parempi.

Tutkimushypoteesit muodostettiin aiemmissa tutkimuksissa saatuihin tuloksiin sekä esitettyyn aiheeseen liittyvään teoriaan perustuen. Aiemmissa tutkimuksissa oltiin saatu jonkin verran ristiriitaisia tuloksia siitä, miten tilintarkastuspalkkiot vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun tai vaikuttavatko ollenkaan. Vallitsevana tuloksena näytti kuitenkin ole-

van, että epänormaalien suurilla tilintarkastuspalkkioilla olisi positiivinen vaikutus harkinnanvaraisiin jaksotuksiin, eli ne huonontaisivat tilintarkastuksen laatua. Toisaalta taas epänormaalien pienien tilintarkastuspalkkioiden ei havaittaisi vaikuttavan tilastollisesti merkittävästi harkinnanvaraisiin jaksotuksiin, eli negatiivisesti epänormaalit palkkiot eivät vaikuttaisi tilintarkastuksen laatuun. Näistä muodostettiin myös tämän tutkimuksen hypoteesit.

Tutkimuksen aineisto koostui yhdysvaltaisista pörssinoteeratuista yhtiöistä. Lopullisessa tutkimusaineistossa oli yhteensä 2 839 yhtiötä ja tutkimustilikaudeksi valikoitui 2017 tilinpäätöstietojen hyvän saatavuuden vuoksi. Molempia tutkimushypoteeseja tutkittiin samalla regressiolla, jossa tilintarkastuspalkkion positiivisesti ja negatiivisesti epänormaalien palkkioiden vaikutukset oli eriytetty erillisillä muuttujilla.

Tällä aineistolla saatujen tulosten perusteella ensimmäinen aiempaan teoriaan ja tutkimukseen perustuva tutkimushypoteesi ei saanut vahvistusta. Tutkimustulosten mukaan positiivisesti epänormaalit tilintarkastuspalkkiot vaikuttavat negatiivisesti harkinnanvaraisen jaksotusten määrään, eli parantavat tilintarkastuksen laatua. Tulos ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä. Siten epänormaalien suuret tilintarkastuspalkkiot eivät tämän tutkimuksen mukaan vaikuta tilintarkastuksen laatuun. Tulos viittaa siihen, että tilintarkastuspalkkioiden ollessa epänormaalien suuret haluavat tilintarkastajat mieluummin säilyttää maineensa kuin sietävät asiakkaalta epäasianmukaista tuloksenohjausta. Näin ollen suuremmat tilintarkastuspalkkiot eivät aiheuta riittävää kannustintaa sille, että tilintarkastaja vaarantaisi riippumattomuutensa ja mahdollisesti koko uransa. Toisaalta epänormaalien suuret tilintarkastuspalkkiot eivät myöskään näytä kannustavan siihen, että tilintarkastaja panostaisi tilintarkastuksen laatuun sen enempää kuin pienemmällä palkkiolla.

Myöskin toinen muodostettu tutkimushypoteesi kumottiin tällä aineistolla tehdyllä tutkimuksella ja vastahypoteesi hyväksyttiin. Tutkimustulosten mukaan negatiivisesti epänormaalit tilintarkastuspalkkiot vaikuttavat tilastollisesti melkein merkitsevästi negatiivisesti harkinnanvaraisiin jaksotuksiin. Tämä tarkoittaa sitä, että negatiivisesti epänormaaleilla tilintarkastuspalkkioilla olisi parantava vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Tämä saattaa johtua esimerkiksi asiakkaan neuvotteluvoimasta, jolloin asiakas pystyy neuvottelemaan pienemmät tilintarkastuspalkkiot. Pienempi palkkio ei kuitenkaan aiheuta tilintarkastajalle kannustintaa huonontaa tilintarkastuksen laatua, sillä vaihtoehtoiskustannukset, kuten maineen menettäminen ja oikeudenkäyntiriski, nähdään suurempina riskeinä. Sen sijaan pienempää palkkiota on ehkä mahdollista nostaa ajan saatossa tekemällä laadukkaampaa

tilintarkastusta. Myös yleinen taloustilanne voi vaikuttaa palkkioihin, sillä luonnollisesti asiakkaat kilpailuttavat myös tilintarkastuspalveluitaan, jolloin asiakkaan vaakakupissa painaa myös hinta ja laadukasta tilintarkastusta joudutaan tekemään myös mahdollisesti pienemmällä palkkiolla. Pitkällä aikavälillä tilintarkastuspalkkioita on mahdollista nostaa tai asiakkaasta voidaan saada asiakas myös konsultointi- ja neuvontapalveluiden osalta. Tutkimustulosta tulkitessa kannattaa kiinnittää kuitenkin huomiota siihen, että vastahypoteesi hyväksyttiin 5 % merkitsevyystasolla, eli tulos on tilastollisesti vain melkein merkitsevä.

Tutkimustuloksien yleistettävyyteen liittyy lisäksi joitain rajoitteita, jotka on hyvä tuoda esille tässä yhteydessä. Tässä tutkielmassa on käytetty yhdysvaltalaisista aineistoa ja aineiston yritysjoukko muodostui sen johdosta vertailukelpoisen kokoiseksi aiempiin tutkimuksiin nähden. Aiemmissä tutkimuksissa aineistoa on kuitenkin kerätty useammalta vuodelta, joten data on ollut laajempaa ja tutkimustulokset siltä osin tarkempia, että huomioon on otettu yhdeltä yritykseltä useamman tilikauden ajalta esimerkiksi sen tulos ja tappiollisuus, tilintarkastuspalkkioiden määrä ja tilintarkastajavaihdokset. Koska tässä tutkimuksessa tarkasteluvuotena käytettiin vain tilikautta 2017, tarkastellaan jokaisen yhtiön kohdalla vain yhtä tilikautta, joka saattaa olla joissain tapauksissa poikkeava yhtiön normaaleista tilikausista ja siten muokata tuloksia aiempiin tutkimuksiin verrattuna.

Lisäksi kaikkia aiemmissä tutkimuksissa käytettyjä tilintarkastuspalkkiomallin ja lopullisen tutkimusmallin muuttujia ei saatu laskettua eikä voitu käyttää johtuen siitä, että tarkasteluajanjaksona oli vain tilikausi 2017. Osaa aiemmissä tutkimuksissa käytetyistä muuttujista, kuten tytäryritysten määrä, ei myöskään löydetty aineistoa kerätessä, joten tällaiset muuttujat on myös jouduttu jättämään malleista pois. Edellä mainitut muuttujamuutokset voivat vaikuttaa tuloksiin vertailtaessa niitä aiempiin tutkimuksiin, vaikkakin saatavilla olevat aiemmissä tutkimuksissa käytetyt tärkeimmät muuttujat on sisällytetty tässä tutkielmassa käytettyihin malleihin.

Huomioitavaa on myös se, että tutkimusmallissa on käytetty muiden mallien perusteella määriteltyjä tilintarkastuspalkkion residuaaleja epänormaalin tilintarkastuspalkkion määränä sekä kokonaisjaksotusten residuaaleja harkinnanvaraisten jaksotusten määränä. Vaikka harkinnanvaraisten jaksotuksien määrittämiseen on käytetty suhteellisen yleisesti käytettyä muunneltua Jonesin (1995) mallia, ei se välttämättä määrittele niitä tarpeeksi täydellisesti, vaikka mallin selityskyky oli kohtuullisen hyvä, noin 60 %. Tilintarkastuspalkkion residuaalit saattavat niin ikään sisältää joitain sellaisiakin tekijöitä, jotka ovat mahdollisesti jääneet mallista ulos, eli jokin osuus residuaaleista saattaa kuvastaa jotain

muuta kuin tilintarkastuspalkkion epänormaalia osuutta. Tilintarkastuspalkkiomallin selitysaste oli kuitenkin lähes 86 %, mitä voidaan pitää hyvänä.

Vaikka tästä aiheesta on tehty jo jonkin verran tutkimusta, on tilintarkastuspalkkion vaikutusta tilintarkastuksen laatuun edelleenkin aiheellista tutkia. Ala on edelleen murroksessa. Lait ja säädökset uudistuvat, ja Suomenkin yhtiökenttään vaikuttavissa laeissa sekä KILA:n lausunnoissa suunta on koko ajan kohti kansallisia lakeja spesifimpiä IFRS-säädöksiä.

Uusia näkökulmia aiheen tutkimukseen voitaisiin saada esimerkiksi IFRS15- ja IFRS16-projekteista tai muista uusien lakien tai säädöksiä aiheuttamista muutoksista, joita yhtiöt joutuvat pohtimaan kirjanpidollisista näkökohdista omalta osaltaan sekä implementoimaan käyttöön. Tilintarkastajat ovat ainakin Suomessa hyvin laajasti mukana tällaisissa projekteissa ja näiden projektien tilintarkastuspalkkioihin tuomat lisäpalkkiot ja niiden vaikutus laatuun voisivat olla mielenkiintoinen aspekti tämän aihealueen tutkimuksessa. Lisäpalkkiot saattavat olla tuntihinnaltaan parempia kuin kiinteähintaisesti sovitut tilintarkastuspalkkiot ja saattavat toisaalta viedä aikaa itse lakimääräiseltä tilintarkastukselta. Tässä voidaan nähdä riski lakisääteisen tilintarkastuksen laadun kärsimiselle. Myöskin pakollinen tilintarkastajarotaatio voisi olla mielenkiintoinen sisällyttää aihealueen tutkimukseen. Tilintarkastajan vaihtaminen on nyt jo ollut osa tutkimusmalleja, mutta pakollisella rotaatiolla saattaisi olla vaikutusta tilintarkastuspalkkion suuruuteen verrattuna perinteiseen low-ballingiin, sillä asiakkaiden on pakko kilpailuttaa ja vaihtaa tilintarkastaja, jolloin asiakkaan neuvotteluvoima heikkenee. Lisäksi mielenkiintoinen näkökulma tutkimukselle voisi olla tutkia sitä, miten tilintarkastuspalkkion muutokset vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun ajan saatossa tietyn toimeksiannon kohdalla. Tutkimuksen kohteena olisi siis se, vaikuttaako tilintarkastuspalkkion epänormaalin osuuden pieneneminen tai suureneminen jotenkin tilintarkastuksen laatuun silloin, kun toimeksianto on pysynyt samana, eli tilintarkastaja ei ole vaihtunut.

LÄHDELUETTELO

- Anderson, T. & D. Zeghal (1994). The Pricing of Audit Services: Further Evidence from the Canadian Market. *Accounting and Business Research* 24:95, 195–20.
- Arvopaperimarkkinayhdistys ry (2015). Hallinnointikoodi: Corporate Governance 2015 [online]. [siteerausaika 20.6.2019]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://cgfinland.fi/files/2015/10/hallinnointikoodi2015finweb1.pdf>>.
- Ashbaugh, H., R. LaFond & B. Mayhew (2003). Do nonaudit services compromise auditor independence? Further evidence. *The Accounting Review* 78:3, 611–639.
- Asthana, S. C. & J. P. Boone (2012). Abnormal Audit Fee and Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31:3, 1–22.
- Bartov, E., F. A. Gul & J. S. L. Tsui (2001). Discretionary-accruals models and audit qualifications. *Journal of Accounting and Economics* 30:3, 421–452.
- Basioudis, I. G., E. Papakonstantinou & M. A. Geiger (2008). Audit Fees, Non-Audit Fees and Auditor Going-Concern Reporting Decisions in the United Kingdom. *Abacus: A Journal of Accounting, Finance and Business Studies* 44:3, 284–309.
- Blay, A. D. (2005). Independence Threats, Litigation Risk, and the Auditor’s Decision Process. *Contemporary Accounting Research* 22:4, 759–89.
- Casterella, J. R., K. L. Jensen & W. R. Knechel (2009). Is Self-Regulated Peer Review Effective at Signaling Audit Quality?. *The Accounting Review* 84:3, 713–735.
- Chan, P., M. Ezzamel & D. Gwilliam (1993). Determinants of Audit Fees for Quoted UK Companies. *Journal of Business Finance & Accounting* 20:6, 765–786.
- Choi, J.-H.; J.-B. Kim & Y. Zang (2010). “Do Abnormally High Audit Fees Impair Audit Quality?”. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 29:2, 115-140.

- Christensen, B. E., S. M. Glover, T. C. Omer & M. K. Shelley (2015). Understanding Audit Quality: Insights from Audit Professionals and Investors. *Contemporary Accounting Research* [online] [siteerausaika 3.4.2016], 1-36. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://onlinelibrary.wiley.com.proxy.tritonia.fi/doi/10.1111/1911-3846.12212/epdf>>.
- Chung, H. & S. Kallapur (2003). Client importance, nonaudit services, and abnormal accruals. *The Accounting Review* 78:4, 931–955.
- Church, B. K. & L. B. Shefchik (2012). PCAOB inspections and large accounting firms. *Accounting Horizons* 26:1, 43–63.
- DeAngelo, L. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics* 3:3, 183–199.
- Dechow, Patricia M., Richard G. Sloan & Amy P. Sweeney (1995). Detecting earnings management. *The Accounting Review* 70:2, 193–225.
- DeFond, M. L., K. Raghunandan & K. R. Subramanyam (2002). Do Non-Audit Service Fees Impair Auditor Independence? Evidence from Going Concern Audit Opinions. *Journal of Accounting Research* 40:4, 1247–1274.
- DeFond, M. & J. Zhang (2014). A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics* 58:2–3, 275–326.
- Dopuch, N., R. R. King & R. Schwartz (2003). Independence in Appearance and in Fact: An Experimental Investigation. *Contemporary Accounting Research* 20:1, 79–114.
- Duff, A. (2009). Measuring audit quality in an era of change: An empirical investigation of UK audit market stakeholders in 2002 and 2005. *Managerial Auditing Journal* 24:5, 400–422.
- Eshleman, J. D. & P. Guo (2014). Abnormal Audit Fees and Audit Quality: The Importance of Considering Managerial Incentives in Tests of Earnings Management. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 33:1, 117–138.

Financial Reporting Council (FRC) (2006). Promoting audit quality. Discussion paper. [online] [siteerausaika 20.3.2016]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/FRC-Board/Discussion-Paper-Promoting-Audit-Quality.aspx>>.

Financial Reporting Council (FRC) (2008). The audit quality framework. [online] [siteerausaika 20.3.2016]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.frc.org.uk/Our-Work/Publications/FRC-Board/The-Audit-Quality-Framework-%281%29.aspx>>.

Firth, M. (1985). An Analysis of Audit Fees and Their Determinants in New Zealand. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 4:2, 23–37.

Firth, M. (1997). The Provision of Nonaudit Services by Accounting Firms to their Audit Clients. *Contemporary Accounting Research* 14:2, 1–21.

Francis, J. R. (2011). A framework for understanding and researching audit quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 30:2, 125–152.

Frankel, R., M. Johnson & K. Nelson (2002). The relation between auditors' fees for *nonaudit* services and earnings quality. *The Accounting Review* 77 Supplement, 71–105.

Hair, J. F., W. C. Black, B. J. Babin & R. E. Anderson (2010). Multivariate Data Analysis. 7. painos. 734 s. New York: Pearson Prentice Hall. ISBN 978-1-292-02190-4.

Halperin, R. & K.-W Lai (2014). The Relation Between Auditor-Provided Tax *Service* Fees and Audit Fees After the Sarbanes–Oxley Act: From the Perspective of Cross-Selling of Services. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30:3, 341–372.

Hay, D. C., W. R. Knechel & N. Wong (2006). Audit Fees: A Meta-analysis of the Effect of Supply and Demand Attributes. *Contemporary Accounting Research* 23:1, 141–91.

Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics* 7:1–3, 85–107.

- Healy, P. M. & J. M. Wahlen (1999). A Review of the Earnings Management Literature and Its Implications for Standard Setting. *Accounting Horizons* 13:4, 365–383.
- Heikkilä, T. (2008). Tilastollinen tutkimus. 7. uudistettu painos. Helsinki: Edita Prima Oy. 317 s. ISBN 978-951-37-4812-8.
- Higgs, J. L. & T. R. Skantz (2006). Audit and Nonaudit Fees and the Market's Reaction to Earnings Announcements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 25:1, 1–26.
- Hilary, G. & C. Lennox (2005). The credibility of self-regulation: Evidence from the accounting profession's peer review program. *Journal of Accounting and Economics* 40:1–3 December, 211–229.
- Hoitash, R., A. Markelevich & C. A. Barragato, (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal* 22:8, 761–786.
- Johnstone, K. M., M. H. Sutton & T. D. Warfield (2001). Antecedents and consequences of independence risk: Framework for analysis. *Accounting Horizons* 15:1, 1–18.
- Jones, F. L. (1996). The information content of the auditor's going concern evaluation. *Journal of Accounting and Public Policy* 15:1, 1–27.
- Kaplan, S.E. & D. D. Williams (2012). The changing relationship between audit firm size and going concern reporting. *Accounting, Organizations and Society* 37:5, 322–341.
- Kaplan S. E. & D. D. Williams (2013). Do Going Concern Audit Reports Protect Auditors from Litigation? A Simultaneous Equations Approach. *The Accounting Review* 88:1, 199–232.
- Kaszniak, R. (1999). On the Association between Voluntary Disclosure and Earnings Management. *Journal of Accounting Research* 37:1, 57–81.
- Kinney, W. R., Jr. & R. Libby (2002). Discussion of the relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting Review* 77 Supplement, 107–114.

- Knechel, W. R. & A. Vanstraelen (2007). The Relationship between Auditor Tenure and Audit Quality Implied by Going Concern Opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 26:1, 113-131.
- Knechel, W. R., G. V. Krishnan, M. Pevzner, L. B. Shefchik & U. K. Velury (2013). Audit Quality: Insights from the Academic Literature. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 32: Supplement 1, 385–421.
- KPMG 2016. Palvelut. [online]. [Siteerausaika 11.4.2016]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<https://home.kpmg.com/fi/fi/home/palvelut.html>>.
- Krauß, P., P. Pronobis & H. Zülch (2015). Abnormal audit fees and audit quality: initial evidence from the German audit market. *Journal of Business Economics* 85:1, 45–84.
- Krishnan, J., H. Sami & Y. Zhang (2005). Does the provision of nonaudit services affect investor perceptions of auditor independence? *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 24:2, 111–135.
- Larcker, D. F. & S. A. Richardson (2004). Fees Paid to Audit Firms, Accrual Choices, and Corporate Governance. *Journal of Accounting Research* 42:3, 625–658.
- Low, L.-C.; P. H.-N. Tan & H.-C. Koh (1990). The Determination Of Audit Fees: An Analysis In The Singapore Context. *Journal of Business Finance & Accounting* 17:2, 285–295.
- Matthews, D. & M. J. Peel (2003). Audit fee determinants and the large auditor premium in 1900. *Accounting and Business Research* 33:2, 137–155.
- Metsämuuronen, J. (2009). Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 4. painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 1632 s. ISBN-13 978-952-5372-25-0.
- Mitra, S., D. R. Deis & M. Hossain, (2009). The association between audit fees and reported earnings quality in pre- and post-Sarbanes-Oxley regimes. *Review of Accounting and Finance*, 8:3, 232–252.

- Mutchler, J. (1985). A multivariate analysis of the auditor's going concern opinion decision. *Journal of Accounting Research* 23:2, 668–682.
- Mutchler, J. (1986). Empirical Evidence Regarding the Auditor's Going-Concern Opinion Decision. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 6:1, 148-163.
- North American Industry Classification System (2019). Search Sic Codes by Industry [online]. [Siteerausaika 22.5.2019]. Saatavana World Wide Webistä: <<https://www.naics.com/sic-codes-industry-drilldown/>>.
- Nummenmaa, L (2004). Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät. 2. painos. *Helsinki*: Tammi. 400 s. ISBN 951-26-5203-X.
- Patentti- ja rekisterihallitus (2016). Tilintarkastusvalvonta, tilintarkastuksen laatu, tilintarkastuslautakunta [online]. [Siteerausaika 20.6.2019]. Saatavana World Wide Webistä: <[URL:https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html](https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html)>, <[URL:https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html](https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html)> ja <[URL:www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuslautakunta.html](https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuslautakunta.html)>.
- Perry, S. & T. Williams (1994). Earnings Management Predicting Management Buyout Offers. *Journal of Accounting and Economics* 18:2, 157–179.
- Quick, R., M. Sattler & D. Wiemann (2013). Agency conflicts and the demand for non-audit services. *Managerial Auditing Journal* 28:4, 323–344.
- Reynolds, J. L., D. Deis & J. R. Francis (2004). Professional service fees and auditor objectivity. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 23:1, 29–52.
- Saarikivi, M.-L. (2000). Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki: Werner Söderström lakitieto. 441s. ISBN 951-670-027-6.
- Seetharaman, A., F. A. Gul & S. G. Lynn (2002). Litigation risk and audit fees: evidence from UK firms cross-listed on US markets. *Journal of Accounting and Economics* 33:1, 91–115.
- Simunic, D. A. (1980) The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research* 18:1, 679–702.

- Simunic, D. A. (1984). Auditing, Consulting, and Auditor Independence. *Journal of Accounting Research* 22:2, 679–702.
- Spohr, J. (2005). Essays on Earnings Management. Publications of the Swedish School of Economics and Business Administration Nr 153. Helsinki: Edita Prima Oy. ISBN 951-555-898-0.
- Tagesson, T. & P. Öhman (2015). To be or not to be – auditors' ability to signal going concern problems. *Journal of Accounting & Organizational Change* 11:2, 175 – 192.
- Teoh, S. H., I. Welch & T. J. Wong (1998). Earnings management and long-run market performance of initial public offerings. *Journal of Finance* 53:6, 1935–1974.
- Tepalagul, N. & L. Lin (2015). Auditor Independence and Audit Quality: A Literature Review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30:1, 101–121.
- Tilintarkastuslaki 18.09.2015/1142.
- Trueman, B. & S. Titman (1988). An Explanation for Accounting Income Smoothing. *Journal of Accounting Research* 26 Supplement, 127–139.

LIITTEET

Liite 1. Pearsonin korrelaatiotaulukko mallin 4 muuttujista.

	[HVJAKS]	EPÄNORM-PALK	TASE	LVKASVU	KASSA-VIRTA	BIG4	TAPPIO	VELKA-TASO	TTVAIHTO	KOKJAKS
[HVJAKS]	1									
EPÄNORMPALK	-0,0361	1								
TASE	-0,3348 ***	0,0000	1							
LVKASVU	0,2582 ***	0,0000	-0,0891 ***	1						
KASSAVIRTA	-0,4708 ***	0,0139	0,4698 ***	-0,1957 ***	1					
BIG4	-0,2003 ***	0,0000	0,6467 ***	-0,0679 **	0,2491 ***	1				
TAPPIO	0,1478 ***	0,0000	-0,4672 ***	-0,0003	-0,3343 ***	-0,2518 ***	1			
VELKATASO	0,4612 ***	0,0000	-0,3544 ***	0,0412 *	-0,4077 ***	-0,1525 ***	0,1410 ***	1		
TTVAIHTO	0,0969 ***	0,0000	-0,1511 ***	0,0859 ***	-0,0936 ***	-0,1491 ***	0,0965 ***	0,0374 *	1	
KOKJAKS	0,3710 ***	-0,0635 **	-0,1296 ***	0,2085 ***	-0,3618 ***	-0,0513 *	0,0319	0,4065 ***	0,0418 *	1

*** Korrelaatio on merkitsevää 0,01 riskitasolla (kaksisuuntainen testaus).

** Korrelaatio on merkitsevää 0,05 riskitasolla (kaksisuuntainen testaus).

* Korrelaatio on merkitsevää 0,1 riskitasolla (kaksisuuntainen testaus).

Liite 2. Tutkimusmallin multikollineaarisuus ja merkitsevyystaso.**Tutkimusmallin multikollineaarisuus.**

Selitettävä muuttuja: HVJAKS		
Muuttuja	Toleranssi	VIF
POSJÄÄN	0,41658	2,40050
EPÄNORMPALK	0,26763	3,73645
PJENP	0,34052	2,93671
TASE	0,39821	2,51123
LVKASVU	0,89450	1,11794
KASSAVIRTA	0,58319	1,71471
BIG4	0,56216	1,77884
TAPPIO	0,73195	1,36621
VELKATASO	0,57341	1,74396
TTAIHTO	0,94480	1,05843
KOKJAKS	0,68031	1,46992

Tutkimusmallin merkitsevyystaso.

Selitettävä muuttuja: HVJAKS					
	DF	Neliöiden summa	Keskineliö	F	Merkit- sevyystaso
Regressiomalli	18	911,81804	50.65656	108,27	<0,0001
Residuaali	2820	1319,40921	0,46788		
Yhteensä	2838	2231,22725			

Selittävät muuttujat: (vakio), POSJÄÄN, EPÄNORMPALK, PJENP, TASE, LVKASVU, KASSAVIRTA, BIG4, TAPPIO, VELKATASO, TTVAIHTO, KOKJAKS, toimialamuuttujat

Liite 3. Herkkyysanalyysi 1.

Mallin selityskyky ja merkitsevyystaso ilman tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan etumerkkiä.

Merkitsevyystaso ilman tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan etumerkkiä.

Selitettävä muuttuja: HVJAKS 					
	DF	Neliöiden summa	Keskineliö	F	Merkitsevyystaso
Regressiomalli	16	910,95289	56,93456	121,69	<0,0001
Residuaali	2820	1320,27436	0,46785		
Yhteensä	2838	2231,22725			

Selittävät muuttujat: (vakio), EPÄNORMPALK, TASE, LVKASVU, KASSAVIRTA, BIG4, TAPPIO, VELKATASO, TTVAIHTO, KOKJAKS, toimialamuuttujat

Selityskyky ilman tilintarkastuspalkkion epänormaalin osan etumerkkiä.

<i>N</i>	2839
<i>R</i> ²	0,4083
<i>Korjattu R</i> ²	0,4049

Liite 4. Herkkyysanalyysi 2.

Tulokset aineistolle positiivisesti epänormaalit palkkiot.

Muuttuja	Kerroin	Keskivirhe	T-arvo	Merkitsevyys
<i>EPÄNORMPALK</i>	-0,05546	0,05206	-1,07	0,2869
<i>TASE</i>	-0,01584	0,00957	-1,65	0,0982
<i>LVKASVU</i>	0,38793 ***	0,03178	12,21	<0,0001
<i>KASSAVIRTA</i>	-0,44742 ***	0,02733	-16,37	<0,0001
<i>BIG4</i>	-0,05842	0,04344	-1,34	0,1789
<i>TAPPIO</i>	-0,10654 **	0,03752	-2,84	0,0046
<i>VELKATASO</i>	0,11601 ***	0,00899	12,91	<0,0001
<i>TTAIHTO</i>	0,13563	0,07111	1,91	0,0567
<i>KOKJAKS</i>	0,04238	0,02413	1,76	0,0792
<i>N</i>	<i>1508</i>			
<i>R²</i>	<i>0,4974</i>			
<i>Korjattu R²</i>	<i>0,4920</i>			

Tulokset aineistolle negatiivisesti epänormaalit palkkiot.

Muuttuja	Kerroin	Keskivirhe	T-arvo	Merkitsevyys
<i>EPÄNORMPALK</i>	-0,09512 *	0,04740	-2,01	0,0450
<i>TASE</i>	-0,01880	0,01210	-1,55	0,1206
<i>LVKASVU</i>	0,07240	0,03720	1,95	0,0519
<i>KASSAVIRTA</i>	-0,44384 ***	0,03126	-14,2	<0,0001
<i>BIG4</i>	-0,07837	0,05787	-1,35	0,1759
<i>TAPPIO</i>	-0,07479	0,04721	-1,58	0,1134
<i>VELKATASO</i>	0,02216 *	0,00962	2,30	0,0214
<i>TTAIHTO</i>	-0,02912	0,09542	-0,31	0,7602
<i>KOKJAKS</i>	0,17990 ***	0,03167	5,68	<0,0001
<i>N</i>	<i>1331</i>			
<i>R²</i>	<i>0,3635</i>			
<i>Korjattu R²</i>	<i>0,3558</i>			